

OPPIKIRJA
MAANTIETEESSÄ.

Ed. Erslev'in

y. m. mukaan

kirjoittanut

A. G. Nodden.

~~~~~  
Suomennos.

~~~~~  
Toinen, korjattu painos.

WIIPURISSA,

Clouberg ja kump:n kustannuksella.

1876.

OPPIKIRJA

MAANTIETEISSÄ

Ed. Friesen'in

7. painos

1876

A. G. Wölschen

1876

Toimittaja: K. J. Wölschen

1876

WÄSTERNÄS,

Neiðilögur: 1876.

1876

Johdanto.

Maa on *pallonmuotoinen*, mutta vähäisen litistynyt kahdelta vastaiselta puolelta.

Koko maa kuvataan parhaiten *karttapalloon*; sen eri osat kuvataan *kartalle*. Kartalla on Pohja ylinnä ja Etelä alinna, Länsi vasemmalla puolella ja Itä oikealla.

Yleinen mitta maantieteessä on *maantieteellinen peninkulma*, joka tekee noin $\frac{3}{4}$ Suomen peninkulmaa. *Neliöpeninkulma* on neliskulmainen pinta-ala, joka on yhden peninkulman pituinen ja yhden peninkulman levyinen.

Muist. Maa on ainoastaan vähäinen osa *Maaailmaa*, joka on lukematon joukko taivaanpalloja. Taivaanpalloet ovat 3 laatua, nimittäin *Kiintotähtiä*, *Kiertotähtiä* ynnä *Kuuta*, ja *Pyrstötähtiä*.

Kiintotähdet eli *kiintolaiset* ovat saaneet nimensä siitä, ett' eivät ne muuta paikkojaan toistensa suhteen. Ne loistavat omalla valollaan. Lähin kiintotähti on *Aurinko*, joka on noin 20 miljonan peninkulman matkan päässä maasta.

Kiertotähdet eli *kiertolaiset* kulkevat piirejä ympäri auringon. *Maa* on kiertolainen.

Kuut kulkevat piirejä kiertolaisten ympäri. Maan ympäri kiertää *Kuu*, joka on 50,000 peninkulman matkan päässä maasta.

Pyrstötähdessä on pallo, joka on tiheämpää ainetta, ja pitkä sumuinen pyrstö, joka viimeainittu usein on monta miljoonaa peninkulmaa pitkä. Ne kulkevat soikulaisia ratoja ympäri auringon.

Aurinko ja ne taivaanpalloet, jotka kulkevat sen ympäri, kutsutaan *aurinkokunnaksi*. Meidän aurinkokunnassamme on ainoastaan aurinko loistava. Kiertotähdet, kuut ja pyrstötähdet ovat sitä vastoin pimeitä ja saavat valonsa auringosta.

Maalla on, ikäänkuin pyörivällä pallolla, *kahdannainen* liikunto. Se kiertää *ympäri auringon* ja tarvitsee tähän 365 vuorokautta ja lähes 6 tuntia. Tätä aikakautta kutsumme *vuodeksi*. Tämän liikunnan seurausina ovat vuoden-ajat (kevät, kesä, syksy ja talvi).

Maa pyörii sitä paitse *itsensä ympäri* ja tarvitsee tähän 24 tuntia eli *vuorokauden*. Tämän liikunnan seurausena on päivän ja yön vaihtelu. Ne ihmiset, jotka asuvat vastassamme toisella puolella maata, kutsutaan meidän *Antipodeiksemme*. Heillä on yö, kun meillä on päivä, ja päinvastoin.

Se viiva, jonka ympäri maa kiertyy, kutsutaan maan *Akseliksi*; akselin päitä kutsutaan *Navoiksi* (Pohjaisnapa ja Etelänapa). Maan akseli on 1,714 ja maan ympärys 5,400 peninkulmaa pitkä.

Yhtä etäällä kummastakin navasta *ajatellaan* yltäympäri maan vedetyksi viiva, niinkutsuttu *Päiväntasaaja* eli *Tasaaja*. Päiväntasaaja jakaa maan kahteen *Pallopuoliskoon*, *Pohjaiseen* ja *Eteläiseen*.

Päiväntasaajan ja napojen välillä *ajatellaan* vieläkin useampia muita viivoja vedetyiksi yltäympäri maan. Merkillisimmät niistä ovat *Kravun* ja *Kauriin kääntöpiirit*, joista edellinen on 350 peninkulmaa pohjaisessa päin ja jälkimäinen yhtä kaukana etelässä päin päiväntasaajasta; myöskin *Pohjaisnapapiiri* ja *Etelännapapiiri*, joista edellinen on 350 peninkulmaa pohjaisnavasta ja jälkimäinen yhtä kaukana etelänavasta.

Nämät mainitut piirit jakavat maan 5 *Vyöhykkeeseen*, nimittäin:

1. *Kuuma* eli *tropillinen vyöhyke* molempain kääntöpiirien välillä.

2—3. Kaksi *lauhkeaa vyöhykettä* (pohjainen ja eteläinen) kääntöpiirien ja napapiirien välillä.

4—5. Kaksi kylmää vyöhykettä (pohjainen ja eteläinen) napapiirien ja napojen välillä.

Maan vuotuisasti liikkeessa ympäri auringon putoavat auringon säteet kohtisuorasti tahi melkein kohtisuorasti päiväntasaajalle ja niille seuduille, jotka ovat sen lähestöllä. Kuuma vyöhyke on sentähden lämpöisin. Mitä lähemmäksi napoja tullaan, sitä kylmempi on, sillä auringon säteet lämmittävät vähemmin, mitä vinommasti ne putoavat.

Niitä toisia piirejä, jotka kulkevat samaa suuntaa kuin päiväntasaaja, kutsutaan *Paralleli-* eli *Yhdensuuntaisiksi piireiksi*. Kahden paralleli-piirin väliä kutsutaan *Leveys-asteeksi* ja se on 15 peninkulman levyinen („pohjainen“ tahi „eteläinen“ leveys). Semmoisia leveys-asteita on 90 kummallakin puolella päiväntasaajata *).

Toisia piirejä ajatellaan vedetyiksi yltä-ympäri maan, molempain napojen läpi. Näitä piirejä kutsutaan *Meridianeiksi* eli *Puolipäivänpioreiksi* siitä syystä, kun kaikissa niissä paikoissa, jotka ovat saman meridianin alla, on yhtä aikaa puolipäivä (tahi keski-yö).

Kahden meridianin väliä kutsutaan *Pituus-asteeksi*. Meridianit jakavat maan *Itäiseen* ja *Läntiseen Pallonpuoliskoon*. Tavallisesti otaksutaan ensimmäiseksi se meridiani, joka kulkee melkein yli Ferron saaren, ja siitä luetaan toiset joko itään tahi länteen päin („itäinen“ tahi „läntinen“ pituus). Englantilaiset kuin myöskin merimiehet otaksuvat ensimmäiseksi sen meridianin, joka kulkee läpi Greenwichin [griinitsh].

*) Pyörö jaetaan, olkoonpa se suuri tahi pieni, 360 yhtäsuureen osaan, joita kutsutaan asteiksi (°). Aste jaetaan 60 minuuttiin (′) ja minuutti 60 sekuntiin (″). Puolipyörössä on 180° ja neljännespyörössä 90°.

Meren ja maan jako.

Meri ottaa kolme vertaa enemmän tilaa maanpallolla kuin maa. Meri jaetaan 5 suureen osaan, joita kutsutaan *Valtamerkiksi*.

1. **Eteläinen Jäämeri** on etelänavan ympärillä ja ulottuu eteläiseen napapiiriin asti.

2. **Iso Valtameri** (myöskin *Tyvenmereksi* kutsuttu) on sängen suuri meren poukama, josta Beringin salmi aukeaa pohjaan päin.

3. **Indian Meri** on myöskin meren poukama, vaan laajuudeltaan vähempi kuin Iso Valtameri.

4. **Atlantin Meri** on verraten tunnettu suuresta pituudestaan.

5. **Pohjainen Jäämeri** ulottuu Vanhan ja Uuden mantereen pohjaiseen reunaan; niillä paikoin, joissa ei maata ole, pidetään pohjaista napapiiriä rajana.

Merenjaon lähempi määräys.

1. Eteläinen Jäämeri

on liian vähän tunnettu, niin ettemme voi sen eri osista mitään päättää.

2. Iso Valtameri

muodostaa Amerikan rannalle *Magalhaenin* [galjaaeng] salmen, *Arikamutkan*, *Panamalahden* ja *Kalifornian lahden* ja Aasian rannalle *Kamtshatkan meren* ynnä *Beringin salmen*, *Ohotan meren*, *Japanin meren*, *Itä-Kiinan meren* ynnä *Keltaisen meren* ja *Etelä-Kiinan meren* ynnä *Tongking-lahden* ja *Siam-lahden*.

Indian saariston ääressä ovat enimmin tunnetut osat *Sundasalmi* Javan [dshaavan] ja Sumatran välillä ja *Malakkasalmi* Sumatran ja Malakkan välillä. Uuden Guinean ja Australian mannermaan välillä on *Torresin salmi* ja Australian mannermaan ja Tasmanian välillä *Bassin salmi*. Uuden Zeelannin kahden saaren välillä on *Cookin salmi*.

3. Indian meri

muodostaa Australian mannermaan rannastolle *Australian mutkan* ja *Karpentarialahden*.

Aasian etelärannastolle muodostaa se *Bengalin lahden* ynnä *Palkin salmen*, *Indo-Persian meren*, ja kaksi kapeaa merenlahdelmaa, *Persian lahden* ja *Punaisen meren*. Persian lahden suuna on *Ormussalmi* ja Punaisen meren suuna *Bab-el-Mandebin salmi*.

Afrikan kaakkoisrannastolle muodostaa Indian meri *Mosambikin kanaalin*.

4. Atlantin meri

muodostaa Afrikan rannastolle ison *Guinealahden* [gineea]. Afrikan ja Europan välillä johtaa *Gibraltarin* [shi] *salmi Välimereen*, joka kuuluu niinkutsuttujen „sisämerien“ joukkoon ja jakautuu 3 meri-osaan.

Länteisimpänä on *Tyrrhenian meri-osa*, jonka Italia ja Sicilia keskeyttää. Se muodostaa pohjaiseen päin *Lionlahden* [liong] ja *Genovan lahden* [dshe] ja tungeikse Korsikan ja Sardinian välille *Bonifacion salmen* nimisenä.

Sicilian ja Italian välillä oleva *Messinan salmi* ja Siciliasta lounaassa oleva leveämpi merihaarukka yhdistävät Tyrrhenian meren *Syrtin meri-osaan*. Tämä muodostaa Afrikan rannastolle *vähäisen Syrtin* ja ison *Syrtin*, Etelä-Italian ja Kreikanmaan välille *Jonian meren* ja muun Italian ja Turkinmaan välille *Adrian meren*.

Jonian mereen kuuluu *Taranton lahti* Apulian ja Kalabrian niemien välillä, *Korintin lahti* Morean ja muun Kreikanmaan välillä. Adrian meri muodostaa *lahtia Venezian* ja *Triestin* tykönä.

Saarijakso erottaa Syrtin meri-osan Välimeren kolmannesta meri-osasta, joka on *Kreikan saarikas meri* eli *Arkipelagi*. Tämä muodostaa *Evriposalmen* Kreikanmaan rannastolle ja *Salonikin lahden* Turkinmaan rannastolle.

Arkipelagista johtaa *Dardanellen salmi* *Marmaran mereen*, jonka taas *Konstantinopolin salmi* eli *Bospori* yhdistää *Mustaan mereen*. *Kaffasalmi* yhdistää Mustan meren *Asovan mereen*, joka pistäikse Wenäjänmaahan.

Pohjaispuolella Pyreneitten niemimaata muodostaa Atlantin valtameri myrskyisän *Biskajan lahden*. Franskanmaan ja Englannin välille pistäikse se nimellä *Kanaali* ja *Calais'n* [kalee] *salmi*, joka johtaa Pohjanmereen.

Irlannin ja Suuren Britannian välille muodostaa Atlantin meri *P. Georgin kanaalin*, *Irlannin meren* ja *Pohjaiskanaalin*. *Bristolin* [bristl] *kanaali* on osa *Georgin kanaalia*.

Pohjameri om merenlahdelma, joka on sangen aukea pohjaa kohti. Sen eteläisistä lahdista mainittakoon *Zuiderjärvi* [söider]. Se osa Pohjanmerta, joka on Norjan ja Tanskan välillä, on *Skagerrak*. Skagerrakista etelässä päin on *Kattegat*. Kattegatin ja Itämeren välillä on kulkuväylänä kolme salmea, nimittäin *Vähä Belt* länsipuolella, *Iso Belt* keskellä ja *Juutinrauma* itäpuolella.

Itämeri on samoin kuin Välimerikin sisämeri. Itään päin muodostaa Itämeri *Rii'an lahden* ja *Suomen lahden* ja pohjaan päin *Pohjan lahden*, jonka osia *Ahvenanmeri* ja *Meren kurkku* ovat.

Amerikan rannastolle muodostaa Atlantin meri suuren lahdelman, joka yhdistyy Pohjaisen Jäämeren kanssa; *Davisin* [dee] *salmi* johtaa pohjassa päin *Baffinin lahteen* [beff] ja lännessä päin *Hudsonin* [höds'n] *salmeen*, joka taas vie sisämereen, *Hudsonin lahteen*. — Etempänä etelässä päin muodostaa Atlantin meri *Sant Lawrencen* [lorens] *lahden* ja *Fundylahden* [föndi].

Floridan itäpuolella johtaa *Floridan salmi* *Meksikon lahteen*, jonka eteläpuolta kutsutaan *Campéchelahdeksi* [petshe]. Meksikon lahdesta johtaa *Yukatansalmi* *Karaïbin mereen*.

5. Pohjainen Jäämeri

muodostaa Europassa *Vienan meren*. Sen tärkeimmät lahdet Pohjais-Amerikassa ovat jo yllä mainitut.

Maata maanpallolla on kolme suurempaa jaksoa ja joukko pienempiä jaksoja. Vaikka kaiken maan ympärillä maanpallolla on vettä, kutsutaan ainoastaan pienemmät veden piirittämät maan-osat *Saariksi*. Suuremmat osat sitä vastoin kutsutaan *Mantereiksi*. Nämät kolme manteretta ovat seuraavat:

1. **Vanha mantere**, joka kutsutaan niin, koska se on ollut meille kauimmin tunnettu, jakautuu kolmeen maan-osaan, joiden nimet ovat *Aasia*, *Europa* ja *Afrika*. 15 peninkulman levyinen *Suésin taipale* yhdistää Aasian Afrikkaan. Aasia on alaltaan 800,000, Europa 180,000 ja Afrika 550,000 neliöpeninkulman suuruinen.

2. **Uusi mantere** kutsutaan niin, koska mainio purjehtija Columbus sen löysi vasta v. 1492. Uudessa mantereessa on ainoastaan yksi maan-osa, *Amerika*, vaan se jakautuu kahteen pää-osaan, nimittäin *Pohjais-Amerikaan* ja *Etelä-Amerikaan*. Näiden molempien osain yhdistäjänä on *Keski-Amerika*, jonka kaidimpaa kohtaa

kutsutaan *Panamaitaipaleeksi*. — Pohjais-Amerikan ala on 400,000 ja Etelä-Amerikan 330,000 neliöpeninkulmaa.

3. **Eteläinen mantere** eli **Australian mantere**, kutsutaan myöskin *Uudeksi Hollanniksi*. Tähän mannermaahan kuuluu suuri joukko saaria, jotka sen kanssa yhteydessä pidetään viidentenä maan-osana, nimellä *Australia*. Australian mantereen ala on 140,000 neliöpeninkulmaa.

Maanjaon lähempi määräys.

1. Aasia.

Niemimaita ja niemekkeitä. Aasian niemimaita idässä ovat *Kamtshatka* ja *Korea*; etelässä *Itäinen Indian niemimaa*, josta taas lähtee vähempi niemimaa *Malakka*, *Läntinen Indian niemimaa* ynnä *Dèkan* ja *Arabia*; ja lännessä *Vähä Aasia* ja *Europa*.

Itäinen Indian niemimaa päättyy *Kap Romaniaan*, Läntinen Indian niemimaa *Kap Komoriniin*. Muista niemekkeistä Aasian rannalla ovat merkillisempiä *Kap Tsheljuskin* pohjassa ja *Itäniemi* idässä.

Saaria. Aasiaan kuuluvista saarista on *Uuden Siperian* saarisarja **Pohjaisessa Jäämeressä**.

Isossa Valtameressä on koko joukko saaria pitkin Aasian rannistoa. Näiden saarien pohjaisjaksossa ovat *Kurilit* Ohotan meren suulla, *Japanin saaret*, joiden joukossa *Sahalin*, *Jeso* ja *Nippon* Japanin meren suulla ja vihdoin *Ljukjun saaret*, — sekä *Taiwan* eli *Formosa*, jotka ovat Itä-Kiinan meren ulkopuolella.

Eteläjaksoa kutsutaan **Indian saaristoksi** ja se ulottuu toisella puolella Itäisen Indian niemimaan luo ja toisella puolella lähemmäksi Australian saarijaksoa. Pohjaisimmat Indian saaria ovat *Filippinit*, joiden joukossa

on *Luzon* eli *Manila*. Filippineistä lähtee päin lounaasen saarijakso *Borneoon* asti, etelään päin *Celebesin* luo ja kaakkoon päin *Molukkein* tykö.

Molukkeista lähtee luoteesen kaari, jossa ovat *Vähäiset Sundasaaret*, *Java*, *Sumatra*, *Nikobarsaaret* ja *Andamansaaret* (Nikobarsaaret ja Andamansaaret ovat Bengalin lahdessa).

Nämät neljä saarta, Borneo, Celebes, Sumatra ja Java kutsutaan *Isoiksi Sundasaariksi*; suurin niistä on Borneo, 13,000 neliöpeninkulmaa. — Vielä mainittakoon *Hainansaari*, joka on Tongkinglahdessa.

Indian meren saarista kuuluu Aasiaan paitse yllämainitut myös *Ceylon*, joka on Dekanista kaakossa päin, sekä *Lakkadivit* ja *Maledivit*.

Välimeressä on monta saarta, jotka ovat Aasiaan luettavat, niinkuin *Kypro* ja *Rhodo* Vähän Aasian rannistolla.

2. Afrika.

Niemimaita ja niemekkeitä. Tämä maan-osa on sangen lyhytlahtikas ja sen vuoksi ei sillä olekaan suurempia niemiä. Sen niemekkeistä huomattakoon *Kap Bon* pohjassa, *Kap Verde* eli *Viheriä niemi* Senegambiassa, *Hyvän Toivon niemi* eteläisin, ja *Kap Guardafui* itäisimmässä kulmassa.

Saaria. Tähän maan-osaan kuuluu muutamia saaria vain.

Itä-Afrikan saarista huomattakoon *Sokotra* Kap Guardafuin ulkopuolella, *Komorosaaret* Mosambikin salmen pohjaisessa suussa, *Madagaskar* ja *Maskarenhasaaret* [rènjash], joiden joukossa *Bourbon* eli *Rèunion* ja *Mauritius* eli *Ile de France* [il dö frangs]. Madagaskar on 11,000 neliöpeninkulman suuruinen.

Länsi-Afrikan saarista huomataan *S:t Helena* ja

Ascension [essensh'n] etäällä ulkona Atlantin meressä, *Guineasaaret* Guinealahdessa, *Viheriän Niemen saaret* Viheriän Niemen ulkopuolella, *Kanarian saaret*, joiden joukossa *Teneriffa* ja *Ferro*, — myöskin *Madeira* [e-i] ja *Azorit*.

3. Europa.

Niemimaita ja niemekkeitä. Europa on pidettävä niemimaana, joka lähtee Aasiasta. Tämän niemimaan pää-osana on *Itä-Europa* eli *Wenäjä*. Itä-Europasta lähtee kaksi niemimaata, nimittäin *Pohjais-Europa* ja *Keski-Europa*. Keski-Europasta, johon myöskin *Brittein saaret* kuuluvat, lähtee taas *Etelä-Europa*, jossa on *Pyreneitten*, *Italian* ja *Turkin-Kreikan niemimaat*.

Itä-Europasta lähtee etelään päin vähäinen *Krimin niemimaa*, joka erottaa Mustan meren Asovan merestä.

Pohjais-Europassa on *Suomi* ja siitä lähtevät niemimaat, nimittäin *Kuolan niemimaa* koillista kohti ja *Skandinavian niemimaa* (Ruotsi ja Norja) lounasta kohti.

Niemekkeistä huomattakoon: Suomessa *Hankoniemi*, Skandinavian niemimaalla *Nordkap* Magerön saarella pohjaisinna, ja *Lindesnäs*, joka on Norjan eteläisin suippu.

Keski-Europasta lähtee pohjaiseen päin *Juutinmaa*, joka päättyy *Skagin niemellä*, ja luoteesen päin *Bretagnen* [tanjen] *niemimaa*.

Pyreneitten niemimaahan tekee meri ainoastaan vähäisiä lahdekkeita. Tämän niemimaan läntisimmät niemekkeet ovat *Kap Finisterre* ja *Kap da Roca*; lounaisin on *Kap San Vincent* ja eteläisin *Tarifa*, joka on Europan mannermaan eteläisin kohta.

Italian niemimaa päättyy kahteen niemeen, nim. *Apulian* ja *Kalabrian niemeen*, joiden keskellä on *Taranton lahti*.

Turkin-Kreikan niemimaan pohjainen osa on le-

veämpi ja etelä-osa kaitaisempi. Pohjaisesta osasta lähtee kaksi nientä nimittäin *Trakian* ja *Kalcidicen* niemimaat. Etelä-osasta lähtee *Morean* (*Peloponneson*) niemimaa, jonka *Korintin* kaita taipale yhdistää mannermaahan. Morean eteläisin kohta on *Kap Matapan*.

Saaria. Niistä monista saarista, jotka kuuluvat Europaan, ovat **Pohjaisessa Jäämeressä** *Novaja Semlja* ja *Huippuvuoret*.

Itämeressä ovat *Ahvenanmaan saaret* Pohjan lahden suussa, joukko saaria, nimellä *Saaristo*, Suomen ja Ruotsin rannistoilla, *Saarenmaa* eli *Kurensaari* ja *Hindenmaa* Rii'an lahden suussa, *Gotlanti* ja *Ölanti* itäpuolella Etelä-Ruotsia sekä *Bornholm* eteläpuolella Ruotsia. Preussin rannistolla ovat *Pommerin saaret*, joiden joukossa *Rügi*.

Raumassa Itämeren ja Kattegatin välillä on *Tanskan saaristo*, joka ikäänkuin siltana yhdistää Ruotsin Juutinmaahan. Suurimmat niistä ovat *Seelanti* ja *Fyen*.

Pohjameren länsipuolella tekee suuren kaaren *Brittein saaristo*, jossa on kaksi suurta saarta, *Suuri Britannia* ja *Irlanti* sekä joukko pienempiä saaria. Suuri Britannia, johon kuuluu Englanti ja Skotlanti, on 4,000 neliöpeninkulman ja Irlanti 1,500 neliöpeninkulman suuruinen.

Länsipuolella Skotlantia ovat *Hebridit*, pohjaispuolella *Orkneysaaret* [ni] ja *Shetlannin saaret*.

Ulkona Atlantin meressä ovat *Fürsaaret* ja *Islanti*.

Pitkin Norjan rannistoa on joukko saaria, joita kutsutaan *Skär*. *Lofotensaaret* ovat Länsivuonon ulkopuolella.

Välimeri on saarista rikas. Tyrrhenian meressä Espanjan rannistolla ovat *Balearin saaret*, joiden joukossa *Mallorka* [malj] ja *Menorka*. Keskellä Tyrrhenian meriosaa on *Korsika* ja *Sardinia*. Tyrrhenian ja Syrtin me-

ren välillä ovat *Sicilian* ja *Maltan saaret*. Sicilian niemekkeistä huomattakoon *Kap Passaro* etelässä.

Adrian meressä ovat *Dalmatian saaret* itäisellä rannistolla. Kreikan läntisellä rannistolla ovat *Jonian saaret*.

Syrtin ja Aigeian meren välillä on *Kreta* eli *Kandia*. Aigeian meressä on *Evroipo* Kreikan rannalla, ja *Kykladit* sekä *Sporadit* ulompana meressä.

4. Amerika.

Niemimaita ja niemekkeitä. Pohjais-Amerikasta pistäikse monta niemimaata. Pohjassa on *Boothia Felix* [budshia] ja *Melville*; idässä *Labrador* [door] Hudsonin lahden ulkopuolla ja *Uusi Skotlanti* Fundylahden suussa, etelässä *Flørida* ja lännessä *Kalifornia* ja *Aljaska*. Pohjais-Amerikan pohjaisin tunnettu paikka on *Kap Murchison* [mörtshis'n] Boothia Felixillä. Sen läntisin niemeke on *Kap Prins Wales* [Ueels] Beringin salmen äärellä.

Keski-Amerika tekee itäänpäin niemimaan *Yucatan*; vaan **Etelä-Amerika** ei tee mitään suurempaa niemimaata. Etelä-Amerikan eteläisin suippu on *Kap Hoorn* Tulimaalla.

Saaria. Suurin joukko Amerikan saaria on Pohjaisessa Jäämeressä. Isoin niistä kaikista on Grönlanti (20,000 neliöpeninkulmaa); useimmat suuret saaret ja joukko pienempiä saaria muodostavat kenties sanotun maan. Yhteensä tekevät ne kolmikulman, jonka eteläisin suippu on *Kap Farvel*.

Lännessä päin Davisin salmesta ja Baffinin lahdesta on *Baffinin maa*. Atlantin meressä ulkopuolella S:t Lawrence lahtea on *New-Foundland* [njufovndlend].

Pohjais- ja Etelä-Amerikan välillä on suuri saaristo, joka kutsutaan **Länsi-Indiaksi** ja jaetaan kolmeen saari-jaksoon.

Ensimmäinen jakso, joka lähtee Floridan luota Haitiin, kutsutaan *Bahama-saariksi*.

Toinen jakso kulkee kaarenmoisesti Yucatanin luota Etelä-Amerikkaan ja siinä ovat *Suuret Antillit* [tilj] ja *itäiset Vähät Antillit*.

Suuret Antillit ovat neljä seuraavaa: *Kuba*, *Jamaika*, *Haiti* eli *San Domingo* ja *Puerto Rico*.

Kolmas jakso on Etelä-Amerikan pohjaisrannistolla ja kutsutaan *eteläisiksi Vähiksi Antilleiksi*.

Etelä-Amerikan itäisellä rannistolla ovat *Falklandin saaret* [foklend]; sen etelänokan luona on *Tulimaa*, ja lännessä päin siitä *Galàpagossaaret* eli *Kilpikonnain saaret*.

Etelä-Amerikan eteläisimmän osan länsirannastolla on suuri saaristo, samoin kuin Pohjais-Amerikan länsirannastolla. Viimemainitussa on *Vancouverin* [venkuu] *saari* suurin.

Kamtshatkan meren ulkopuolella on *Aleutein* saaristo, joka kulkee Aljaskasta kaarenmoisesti.

5. Australia.

Tämä maan-osa on, niinkuin jo yllä on mainittu, suuremmaksi osaksi saarimaita. Sen mannermaalla on ainoastaan kaksi niemimaata, joiden välillä on Karpentarialahti.

Saaria. Saaret, jotka Australiaan kuuluvat, jaetaan kolmeen ryhmään.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluu mannermaan jatko, *Tasmania* eli *Van Diemenin* [fan dii] *maa*, jonka eteläsuippua kutsutaan *Eteläniemeksi*.

Toiseen ryhmään luetaan **läheisemmät saaret**, eli ne, jotka ovat lähellä mannermaata. Nämät saaret tekevät kaaren, joka on jatkoa Indian saarisarjasta. Tärkeimmät niistä ovat *Uusi Guinea*, (13,000 neliöpenin-

kulmaa), *Salomonin saaret*, *Uudet Hebridit*, *Uusi Kaledonia* ja kaksoissaari *Uusi Zeelanti*.

Kolmanteen ryhmään luetaan **etäisemmät saaret**, ja siinä on joukko pieniä saaria, jotka ovat hajallaan siellä täällä Isossa Valtameressä. Enimmin tunnetut ovat *Marianit* eli *Ladronit*, *Karolinit*, *Fidshisaaret*, *Ystävyyden saaret*, *Seurasaaret* eli *Tahiti* [hei], *Matalat saaret*, — sekä *Pääsiäissaari* kaikkein uloin kaakossa päin ja *Sandwichin saaret* [sendvitsh] uloinna koillisessa päin. Suurin kaikista näistä saarista on *Havaji*, joka kuuluu Sandwichin saariin.

EUROPA.

Vaikka Europa on lähinnä pienin kaikista maanosista, on se tärkeä-arvoisempi kuin muut, sillä se on enimmin viljelty. Väkiluku nousee Europassa 300 miljoonaan.

Europassa on monta erityistä osaa:

1. **Wenäjän** keisarikunta täyttää koko Itä-Europan. Sen kanssa ovat yhdistettyinä *Suomen suuriruhtinahanmaa* ja *Puola*.

2. **Ruotsin-Norjan** kuningaskunta täyttää Skandinavian niemimaan.

3. **Tanskan** kuningaskuntaan kuuluu Juutinmaan pohjainen osa ja joukko saaria.

4. **Saksan** keisarikunta sisältää keski-osan Keski-Europaa ja siinä on paljo maita. Tärkein kaikista näistä maista on **Preussin** kuningaskunta, joka käsittää suurimman osan Pohjais-Saksaa.

5. **Itävallan** keisarikunta ynnä siihen kuuluva **Unkarin** kuningaskunta.

6. **Alamaitten** eli **Hollannin** kuningaskunta.

7. **Belgian** kuningaskunta.

8. **Franskan** tasavalta.
9. **Sveitsi** eli **Helvetia** on kokous tasavaltoja.
10. **Suuren Britannian** ja **Irlannin** kuningaskunta käsittää kaksi suurta ja useampia pienempiä saaria.
11. **Espanjan** kuningaskunta ja 12. **Portugalin** kuningaskunta täyttävät Pyreneitten niemimaan.
13. **Italian** kuningaskunta sisältää Italian niemimaan, Sicilian ja Sardinian.
14. **Turkinmaa**, jota sultani hallitsee, ja
15. **Kreikan** kuningaskunta täyttävät suurimmaksi osaksi Turkin-Kreikan niemimaan.

Itä-Euroopa

rajoittuu pohjassa Jäämereen, idässä Uralin tunturinselkään, joka erottaa sen Siperiasta, etelässä Kaukasus-tunturiin ja Mustaan mereen, lännessä Turkinmaahan, Itävaltaan, Puolaan, Preussiin, Itämereen ja Suomeen. Pohjassa, idässä ja etelässä ovat sillä luonnolliset rajat.

Itä-Euroopa eli Wenäjä on suuremmaksi osaksi laajaa **alankoa**. Ainoastaan äärimmäiset osat ovat vuorisia. Itäisellä sivulla kohoavat 300 maant. peninkulmaa pitkät *Uralin tunturit*, jotka ulottuvat pohj. Karian mereen ja etel. Kaspien meren aroisiin alankoihin. Keskimääräinen korkeus on 2,000 jalkaa (= 650 metriä)*). Uralin tunturien pohjaisessa, metsittömässä osassa on niiden korkein huippu *Töl-pos-Is*, 5,200 jalan korkuinen (= 1,700 m.) ja ijäisellä lumella peitetty. *Keskimmäinen*, malmikas osa on liikkeelle mukavin. Sillä kohdalla, jossa valtatie kulkee vuorien poikki, on vain matalia, loitolle luisuvia harjanteita. *Eteläinen* metsäkäs osa on

*) Tässä samoin kuin koko kirjassa tarkoitetaan Parisin jalkaa à 12 tuumaa. Suomen maantieteessä ovat korkeudet kuitenkin määrättyt Suomen jaloissa. 1 metri on noin 3 P. eli $3\frac{1}{3}$ Suomen jalkaa. 1 millimetri eli $\frac{1}{1,000}$ metriä on noin $\frac{1}{27}$ P. tuumaa.

levein ja siinä on 3 tasanjuoksevaa selkää, jotka alentuvat etelään päin. Lyhyempi vaan paljoa mahtavampi *Kaukasustunturi* on tasangon etelärajana. Korkein kukula on *Elbrus* 17,400 p. jalkaa (= 5,700 m.). Krimin niemimaan eteläpuolella ovat *Taurian vuoret*, joiden korkein kohta on *Jailavuori*, 4,700 jalkaa (= 1,500 m.). Itä-Europan lounaspuolella kohoaa Karpatein tunturien nenä, jonka korkein kohta on *Lysa Gõra* Puolassa, 1,880 jalkaa (= 600 m.). Wenäjän luoteispuolella on itäinen osa *Maanselkää*, joka Kuolan niemimaalla, Imanterojärven itärannalla on 2,500 jalan (= 800 m.) korkuinen.

Itse tasangolla on kaksi melkoisesti kohonnutta maanpaikkaa: *Urali-Baltin maanselkämä* ja *Urali-Karpatein* ylänkö. Ensimmäinen kulkee Uralin keski-osasta lounaasen päin läpi koko tasangon, jakaa jokien juoksun ja on korkeinna *Waldaissa* eli *Wolhonskin metsän* kohdalla, 1,080 jalkaa (= 360 m.). Viimemainittu on suuremmaksi osaksi leveää ylänköä, joka ulottuu Etelä-Uralista Karpateihin saakka. Wolgajoen varrella ja Asovan järven lähestöllä on se saman korkuinen kuin Waldai. Waldaista etelään päin lähtevä ylänkö yhdistää nämät molemmat ylänmaat. Suuri osa Wenäjän tasankoa, nim. keskimäinen osa paitse valtajokien laaksot, on näiden leveäin ylänneiden kautta enemmän kuin 500 jalkaa (= 160 m.) meren pintaa korkeampi.

Wenäjällä ovat Europan suurimmat **joet** ja **järvet**. Joet Itä-Europassa ovat ylimalkaa tunnetut tasaisesta juoksustansa. Sen vuoksi sopii alusten kulkea suurimman osan niiden pituutta, ja siten ovat ne ynnä kanavat tärkeitä yhdistysreittejä läpi tuon ison mannermaan.

Jäämereen laskee *Petshõra* Uralin tuntureilta ja **Wienan mereen** *Mesèn*, *Wiena* (Dvinà) (kaupunki: Arkankeli) ja *Äänisjoki* (Onèga). Wienan latvajoet ovat *Sihona*, juok-

seva *Kubinskojen järvestä* ja *Jug*; oikealta se saa syrjäjoeksi *Wytshegdan*.

Itämereen laskevat *Newa*, *Narowa*, *Wäinänjoki*, *Njemi* ja *Weikseli*. — *Newa* (kaupunki: Pietari) tulee Europan suurimmasta järvestä, *Laatokasta*, johon laskee *Äänisen järvestä* *Syvärinjoki* ja *Ilmajärvestä* *Welhojoki*. *Narowa* (kaupunki: Narwa) tulee *Peiposjärvestä*. *Newa* ja *Narowa* laskevat Suomen lahteen. *Wäinänjoki* virtaa *Waldaista Rii'an* lahteen (kaupunki: Riika). *Njemi* ja *Weikseli* kulkevat läpi Preussin Itämereen. *Njemi* saa oikealta syrjäjoekseen *Wilian* (kaupunki: Wilno). *Weikseli* (kaupunki: Warsowa) vastaan-ottaa oikealta joen *Bug* (läntinen), johon syrjäjokena liittyy *Narew*.

Mustaan mereen laskevat *Dnjestr*, *Bug* (eteläinen) ja *Dnjepr*, **Asowan mereen** *Don*. — *Dnjestr* tulee *Galiziasta*. *Bug* laskee samaan lahteen kuin *Dnjepr*. Viimemainittu lähtee *Waldain* eteläpuolelta ja saa oikealta syrjäjoet *Berèsina* ja *Pripets* ja vasemmalta *Desnajoen* (kaupungit *Dnjeprin* varrella: *Smolènsk*, *Kijew* ja *Hersøn*). *Turkinnaan* rajalla juoksee *Tonavan* syrjäjoki *Pruth*. — *Don* lähtee keskeltä tasankoa ja saa oikealta syrjäjoen *Donèts*. Tämän seudun valtajokia haittaavat kosket (*porògit*), ja niiden suulahdelmat (*limànit*) ovat matalia.

Kaspian mereen laskevat *Wolga* *Waldaista* ja *Uràl* *Uralin* tuntureilta. *Wolga* saa oikealta lisäksi joen *Okà* ja vasemmalta joen *Kamà* ynnä tämän syrjäjoet *Wjätka* ja *Bälaja*. *Wolgan* keskijuoksussa on sen oikealla rannalla jylhiä vuoria, ja tätä rantaa kutsutaan *vuorirannaksi*. Vasemmalla rannalla, jota sanotaan *niittyrannaksi*, on avaroita alankomaita, jotka kevät-tulvan aikana muuttuvat äärettömäksi järveksi. Juostuansa 500 peninkulmaa, purkaa *Wolga* vettänsä kahdeksalla päähaaralla ja noin 70:llä matalalla suulla, tehden lavean suiston eli deltan. *Wolgan* ääressä on 40 kaupunkia

ja enemmän kuin 1,000 kylää (kaupungit: Twer, Rybinsk, Jaroslavl, Nishnij Nõwgorod, Kasàn, Saràtow ja Astrahàn).

Maan suunnattoman laajuuden vuoksi on **ilman-ala** hyvin erilainen: keskimääräisestä lämpeydestä — 10° C. Novaja Semljalla + 12° C. asti Krimin niemellä. Ylimalkaa on ilmasto mantereinen ja paljoo kylmempi kuin samoilla leveys-asteilla Länsi-Europassa. Mustan meren lahdetkin, jotka ovat samalla leveydellä kuin Keski-Franska, ovat aina talvella kuusi viikkoa jäätyneet; Kaspian meren pohjaispuoli on 3 kuukautta jäässä. Vuoden suurimman ja vähimmän lämpeyden eroitus enenee luoteesta kaakkoon päin lukien. Moskowassa, joka on samalla leveydellä kuin Köpenhamina, on pakkakanen paljoo kovempi kuin Köpenhaminassa; vaan kesä on sitä vastoin lämpimämpi. Vuotuinen sateen määrä on ylimalkaa vähempi kuin Länsi-Europassa ja vähennee runsaasti luoteesta kaakkoon päin lukien. Itämeren rannalla on sen määrän korkeus noin 20 tuumaa (= 500 millimeteriä), Kaspian meren rannalla vain 4 tuumaa eli 125 millimeteriä (Bergin kaupungissa Norjassa on se jo 70 tuumaa (= 1900 millim.) ja Suuren Britannian länsirannan seuilla 100 tuumaa eli 2,700 millim. vielä enemmänkin).

Muist. Kunkin maan ilman-ala ei tule ainoastaan siitä, kuinka kaukana maa on päiväntasaajasta, vaan myöskin monesta muusta seikasta. Mailla, jotka ovat samalla leveydellä, voi siis olla hyvin erilainen ilman-ala. Muista seikoista, jotka vaikuttavat ilman-alaan, voi mainita maan asemaa suuren mantereen itäpuolella tahi länsipuolella, sen suurempi tahi vähempi yhteys meren kanssa ja sen korkeus meren pinnasta laskien. Jos maa on pohjaisella pallonpuoliskolla lähellä mantereen länsirantaa, niin vaikuttaa siihen lämmin meren virta („Golfivirta“) ja se saa sen kautta lauhkean ilman-alan. Jos maa on lähellä mertä, niin sen ilman-ala ei ole kuuma kesällä, vaan ei myöskään kylmä talvella, mutta sitä vastoin on se kovin kostea ja hyvin tuulikas („meri-ilma“) vastoin „manner-ilma“. Kun maa on alankoa, niin

on sen ilman-ala lauhkeampi kuin jos se olisi korkealla meren pinnasta („ylämaa“). — Kun tahdotaan määrätä jonkun seudun keskilämpeyttä niin lasketaan päivien keskilämpeydet yhteen ja summa jaetaan päivien luvulla. Ne seudut, joilla on sama keskilämpö, yhdistetään kartalla viivojen kanssa, joita kutsutaan *vuoden lämpösviivoiksi* (isotermeiksi).

Kasvillisuuden suhteen voipi Itä-Europan jakaa neljään eri seutuun. 1. *Navanseutu*, Jäämeren rannalla, jossa maa lyhyellä kesä-ajalla tuskin sulaa, kasvaa ainoastaan marjanlajeja ja vaivaispuita eli naanoja. Itäpuoli on täynnä laajoja turverämeitä ja soita, joilla on nimenä *Tundra*. 2. *Metsäseutu*, eteläpuolla edellistä ja ulottuva aina pohjaiseen maanselkään (60°) asti, on maanlaadultaan ylimalkaa rämeistä ja laihaa. Sen peittävät enimmäksi osaksi honka- ja kuusimetsät, joissa itäpuolella on lehtikuusia ja seeteripuita, lännessä taas koivuja, haapoja ja leppiä. Puunhedelmien puutetta korvaa marjain runsaus. 3. *Maanviljelysseutu*, ulottuva pohjaisesta maanselästä ja Suomen lahdesta (60°) aina eteläiseen ylänköön (50°) saakka, on maan parhain osa. Se kasvaa, paitse ruista runsaasti, myöskin parhainta pellavasta ja parhainta hampua. Puu-omenat ja kirsimarjat hyöstyvät. Metsät harvenevat eteläpuolella ja niissä on enimmäksi kalliimpaa lehtipuuta (tammea, lehmusta, saarnia ja vahteria sekä Etelä-Puolassa pyökkii eli saksan tammea). Maanlaatu on joko lihavaa, niin kuin kaakkoisella osalla (eteläpuolella Desnan, Okan ja Kaman) sekä Etelä-Puolassa, tahi laihaa ja rämeistä, niinkuin Beresinan ja Pripetsin seuduilla, missä löytyvät suuret *Pinskin suot*, joita peittävät havumetsät. 4. *Aroseutu*, eteläpuolella 50°:tä, on enimmäksi kuivaa ja aukeaa maata, *aroa*. Itäpuoli, Kaspian aro, on hedelmätöntä, hiekkaista ja suolansekaista maata, jossa löytyy joukko suola-allikkoja ja suolajärviä, jota vastoin Etelä-Krim ja muutamat tienoot länsipuolella ovat ylen

hedelmälliset. Metsiä löytyy melkein ainoastaan Jailavuorella ja äärinnä lännessä Karpatein rinteillä; mutta runsas heinäkasvi tulee hedelmällisillä tienoilla sangen korkeaksi ja sitä käytetään eläinten lannan kanssa polttoaineeksikin. Arbusit ja melonit hyöstyvät joka paikassa; viiniköynnös ja paremmat hedelmäpuut eteläpuolla; jopa öljyputkin Etelä-Krimissä. Jailavuoren etelärinteellä on liedoin ja kaunein maan-ala Itä-Euroopassa. Aroseutu on rikas karjasta ja viljasta.

Eläinkuntansa suhteen ei mikään Europan maista ole niin rikas *turkki-eläimistä* kuin Itä-Euroopa. Petoeläimet ovat ylimalkaa samoja kuin meidän. Etelässä löytyy villisikoja, lännessä metsäkauriita ja bisonhärkiä; viimeainuita on ainoastaan *Bäloveshin* metsässä Grodnon kuvernementissä. *Koti-eläimet* ovat tavallisia, paitse kamelia, joka on yleinen koti-eläin Kaspien arolla, ja peuraa, joka on ainoa koti-eläin ylinnä pohjaisessa.

Itä-Euroopa on tärkeä-arvoisin osa **Wenäjän keisarikuntaa**, joka ei sisällä ainoastaan Itä-Europaa vaan myöskin pohjaisen kolmannen osan Aasiata. Wenäjän valtakunnan ala on 375 tuh. neliöpeninkulman suuruisen eli kuudes osa kaikkea mannerta maapallolla ja sen väkiluku on 83 miljoonaa.

Keisarikunnan europalaisessa osassa on kaksi valtiollisesti eroitettua maata: **Europan Wenäjä** ja **Suomen Suuriruhtinaanmaa**.

1. Europan Wenäjä

(90 tuh. neliöpenink., 70 milj. asuk.)

jaetaan maan historian suhteen 7 osaan:

Iso-Wenäjä, keskimmäinen ja pohjainen osa; *Vähä-Wenäjä*, keskisen Dnjeprin ympärillä; *Itämeren maa-*

kunnat; Länsi-Wenäjä; Puola, läntisin osa, keskisen Weikselin ympärillä; Etelä-Wenäjä; ja Itä-Wenäjä.

Maan enimmät **asujamet** kuuluvat *Slavilaiseen* heimokuntaan. Tähän kuuluvat *Wenäläiset* (51 milj.), jotka enimmittain asuvat keski-osassa, sekä *Puolalaiset* (5 milj.) Puolassa ja Länsi-Wenäjässä. Muista kansakunnista ovat väkirikkaimmat: *Suomen* heimokunnat (3 milj.) Itämeren maakunnissa, pohjaisessa osassa Iso-Wenäjätä ja Itä-Wenäjällä; *Lätiläiset* Itämeren maakunnissa ja *Litvalaiset* Länsi-Wenäjällä (2¹/₂ milj.); *Juutalaiset* (2¹/₄ milj.) Länsi-Wenäjällä ja Puolassa; *Tatarilaiset* (2 milj.) enimmiten Itä-Wenäjällä; *Saksalaiset* (1 milj.) enimmiten Itämeren maakunnissa vallasväkenä, Puolassa ja uutis-asukkaina Etelä- ja Itä-Wenäjällä; *Rumenit* (3¹/₄ milj.), Etelä-Wenäjällä.

Elinkeinoista ovat *maanviljelys* ja *karjanhoito* tärkeimmät. *Maanviljelys* on niin suuri, että runsain määrin viedään maasta ulos *viljaa, pellavasta* ja *hampppua*, vaikkei siitä ylimalkaa pidetä erinomaista huolta. Paraiten viljellyt ovat Puola ja Itämeren maakunnat, vaan maan viljakkain osa on niin kutsuttu *Mustanmullanseutu*. Tähän kuuluu varsinkin Urali-Karpatein ylänkö (3—4° leveydeltä) ja se on syvää, väkevää ruokamultaa. Maan pohjaisessa ja keski-osassa viljellään varsinkin ohraa (Imanteroon saakka pohj.) ja ruista (66° saakka), kauraa, tattaria, potaatteja y. m. Etelä-osassa viljellään varsinkin vehnää, kuin myöskin maissia ja hirssiä; samoiten viiniä, kaikellaisia hedelmäpuita, tupakkaa, valkojuurikkaita, arbuseja ja meloneja. Maan eteläpuolta vaivaavat kuitenkin aika ajoin kuivuus ja heinäsiirkat. Pellavasta viljellään melkein koko maassa, mutta varsinkin luoteispuolella Wäinänjoen ja Njemin ympärillä; hampppua kasvaa runsaimmin keskellä mustanmullanseutua.

Karjanhoito, myöskin ylimalkkaa huononpuolinen, on tärkeinnä elinkeinona aroilla, missä on suuri joukko uhkeaa sarvikarjaa, hevosia ja lampaista. Karja käyppi aroilla koko talven laitumella; usein kuolee sitä suurin määrin hirveän lumimyrskyjen kautta. Hienovillaisia lampaista on Mustan meren aroilla; Kaspian aroilla tavataan rasvahäntäisiä lampaista. *Mehiläishoito* on suuri keski-osassa ja silkinviljelys arvoisa etelässä. — Metsäseudulla on *metsästys* hyvin edullinen; varsinkin oravia ja metsälintuja ammutaan kosolta. Navanseudulla pyydetään hylkeitä, mursuja ja merilintuja. — *Kalastus* on suuresta arvosta varsinkin Wolgassa, Uralissa ja Kaspian merellä, joissa etenkin samminlajit ovat mainittavat. Niistä saadaan kaviaaria ja kalanliimaa. Sterlettien liha ja kaviaari ovat suurimmasta arvosta. Pohjaispuolella pyydetään etenkin turskia ja sillejä merestä ja lohia joista.

Vuorityö on suurin keski-Uralin tunturilla, josta saadaan kultaa, platinaa, vaskea, malakiittia, kalliita kiviä ja varsinkin *rautaa*. Suolaa on runsaasti eteläisessä Uralin tunturissa, järvissä Kaspian arolla (*Jelton y. m.*), sekä *Sivash*-nimisessä eli *Mädänneessä meressä*, joka on matala lahti Asowan meren läntisellä puolella. Rikkaita kivihilikerroksia löytyy Uralissa ja Donetsin luona. — Maan minerali-aarteita käytetään kuitenkin vielä verraten sangen vähä. Englannissa löytyy rauta-tehtaita, joissa valmistetaan melkein yhtä paljo harkko-rautaa kuin koko Uralissa.

Teollisuus täyttää suurimmaksi osaksi sen mitä maa tarvitsee tehtaanteoksia. Se on vilkkain keskellä maata, Okan ja Ylä-Wolgan tienoilla sekä suurimmassa kaupungeissa. Puolassa on myös jotensakin paljo tehtaita. Tehtaan työmiehet ovat suurimmaksi osaksi talonpoikais-kansaa, joka maanviljelyksen ohessa harjoit-

taa teollisuutta. Wenäjän keski-kubernementeissa on rahvas hyvin kätevä kaikellisissa käsitöissä ja varsin toimelias; eri paikoissa harjoitetaan enimmäkseen eri töitä, jotta melkein joka kylällä on eri teollisuutensa. Tehtaat valmistavat varsinkin nahkaa, kangasvaatetta, touvia, metalliteoksia y. m. *Juhtinahka, sahviანი, turkikset* ja *köydet* ovat mainiot. Omituinen teollisuudenhaara on Wenäjällä mattojen valmistaminen lehmusiinestä. Wenäjän suurin tehdaskaupunki on Moskova. Länsi-Euroopan suhteen on Wenäjä maanviljelysvalta, Aasian suhteen teollisuusvalta.

Kauppa on tärkeämpi teollisuutta. Sisämaan kauppaa edistävät purjehtimiselle sopivat joet, kanavat, rautatiet ja vuosimarkkinat. Kaupan parhaimmat paikat ovat *Moskova, Nishnij-Nowgorod, Rybinsk* ja *Hürkow*.

Wenäjän sisämaan suurista vesiteistä on Wolga valtajuoni. *Kanavista* ovat merkillisimmät: *Laatokan* ja *Äänisen kanavat*, kulkien pitkin samannimisten järvien etelärantaa, sillä näillä on vaarallista purjehtia. *Marian kanava*, joka yhdistää Wolgan syrjäjoen Sheksnan ja erään Äänisjärveen laskeuvan joen (Wytegra); *Tihwinkan kanava*, Wolgan syrjäjoen Mològan ja Tihwinkajoien välillä, joka vie Laatokkaan; *Wyshnij-Wolotshòkin kanava*, Wolgan syrjäjoesta Twertsasta Mstajokeen, joka laskee Ilmajärveen. Vähemmästä tärkeydestä on *Kubinskojen kanava* Kubinskojen järven ja Sheksnan välillä, sekä ne kanavat, jotka yhdistävät Dnjeprin ja Wäinänjoen, Njemin ja Weikselin. — Nämät kanavat yhdistävät kaikki ympärillä olevat neljä mertä, vaikka vedenpuute välistä estää liikettä. Marian kanavareitillä on liike vilkkain.

Rautateitä on Wenäjälle rakennettu paljo. Ne vievät Suomen lahdelta ja Suhonalta Mustan ja Asowan

meren rannoille ja ulottuvat Wolgasta länsirajalle ja Itämeren rannalle asti.

Ulkomaan kauppaa tekevät enimmäkseen ulkomalaiset, varsinkin Englantilaiset. Vientitavaroista saa ensimmäisen sijan *vilja*; sitten pellavas ja hamppu, villat, tali ja metsäntuotteet. Tuontitavaroita ovat raaka puuvilla, tee, metallitavarat y. m. Parhaimmat *merikauppakaupungit* ovat Pietari, Riika, Odessa ja Arkankeeli. Aasian kanssa tekevät kauppaa varsinkin Nishnij Nowgorod, Irbit, Orenburg ja Astrahan. Aasialle myydään käsiteoksia, teetä, puuvillaa, silkkiä, ja siltä ostetaan turkiksia ja karjaa.

Yleinen **uskonto** on Kreikan uskonto, johon kuuluvat Wenäläiset, Rumenit ja useat Suomalaisheimot. Sitä vastoin ovat Puolalaiset ja Litvalaiset Katholin-uskolaisia; Lättiläiset, Saksalaiset ja osa Suomalaisia (Virolaiset y. m.) ovat Lutherilaisia; Tatarit ovat Mahomettiläisiä.

Korkeampaa opetusta varten löytyy 8 yliopistoa (Pietarissa, Tartossa, Moskowassa, Kasanissa, Kijewissä, Harkowassa, Odessassa ja Warsowassa) sekä useampia akadmioita, kymnaaseja y. m. *Kansan-opetus* on valtakunnan useimmissa paikoissa vielä alhaisella kannalla.

Hallitusmuoto on rajoittamaton monarkia. Korkeimmat virkakunnat keisaria lähinnä ovat: *valtiokonselji*; *johtava senaati*, valtakunnan korkein tuomio-istuim; ja *pyhä synodi*, jolla on korkein valvonta venäjän-kreikkalaisen kirkon asioissa. Hallintoa hoitavat *ministerit*, *kenraalikuvernörit* ja *kuvernörit*. Sen mukaan on Europan Wenäjä jaettu 59 *kuvernementtiin* ja 1 *hallintopiiriin*. Kuvernementeillä on tavallisesti kuvernörien asuinpaikkojen nimet.

Wenäjä on yksi Europan *suurivaltoja* ja ylläpitää suuren sotaväen ja laivaston (suurivaltoja Europassa on viisi: Wenäjä, Saksanmaa, Itävalta, Franska ja Englanti).

Europan Wenäjällä on harvoja suurempia **kaupunkeja**: Pietari 700 tuh., Moskowa 600 tuh., Warsowa 300 tuh., Odessa 160 tuh., Riika, Kishinew, Kijew ja Saratow kussakin 100 tuh. asukasta.

Itämeren maakunnat

tahi kuvernementit: *Pietari* (ent. *Inkerinmaa*) rajoittuu pohjaisessa Laatokkaan, Suomeen ja Suomen lahteen, lännessä Narowaan ja Peiposjärveen; *Wironmaa* eteläpuolella Suomenlahtea ynnä Hiidenmaa; *Liivinmaa* Wironmaan, Rii'anlahden, Peiposjärven ja Wäinänjoen välillä, ynnä Saarenmaa eli Kurensaari; sekä *Kuurinmaa*, länsipuolella Rii'an lahtea ja eteläpuolella Wäinänjokea.

Väestö on eri sukukuntaa: Inkerinmaassa on *Suomalaisia* (sekä lutherilaisia että kreikkalaisia) ja *Wenäläisiä*, Wironmaassa *Wirolaisia*, Liivinmaassa *Wirolaisia* pohjaisessa ja *Lättiläisiä* etelässä, Kuurinmaassa *Lättiläisiä*. *Sivistyneet* ovat enimmäkseen *Saksalaisia* ja *Wenäläisiä*.

Inkerinmaassa ovat *Pietari* Newajoen suulla, *Kronstadt* saarella Suomen lahdessa sekä pienet kaupungit *Schlüsselburg* (Pähkinälinna) siinä, missä Newa lähtee Laatokasta ja *Narwa* Narowan varrella.

Pietari, valtakunnan pääkaupunki ja keisarin asunto; kaupunki, joka on Europan kauneimpia, sisältää paljon suuria rakennuksia; esim. *Iisakin kirkko*, *Kasanin kirkko*, *Talvipalatsi* (keisarin tavallinen asunto) *Eremitagen* (museo) kanssa ja *Marmoripalatsi* y. m. Muistopatsaita: *Pietari Suuren kuvapatsas*, *Aleksanderin kolonni*. Valtakunnan parhain kauppakaupunki (vie ulos talia, hamppua, pellavasta, nahkaa, viljaa y. m.) — Lähestöllä: *Tsarskoje-Seld*, *Gätshino*, *Peterhow* (Pietarhovi) ja *Oranienbaum*, vähäisiä kaupunkeja keisarillisine huvilinnoineen ja kauniine puistoineen; *Pülkowo*, kuuluisa

tähtitorni; *Siestarjoki*, kivääritehdas. — *Kronstadt* on pääkaupungin ulkosatama ja valtakunnan tärkein sotahamina, varustettu vahvalla linnoituksella. — *Narwa* on tunnettu 1700 vuoden sotatappelusta.

Wironmaassa on *Rääveli* (Tallinna), kuvernörin asunto, ja *Baltischportin* satama Suomen lahden rannalla. Räävelillä on linnoitettu sotasatama.

Liivinmaassa on Riika (kuvernörin asunto) Wäinänjoen varella, *Tartolinna* (Dorpat) lähellä Peiposjärveä sekä pienet kaupungit *Pernau* Riian lahden rannalla ja *Arensburg* Kurensaarella. Riika on valtakunnan kolmas merikaupunki (vie ulos pellavasta, hamppua, viljaa y. m.). Tartossa on saksalainen yliopisto.

Kuurinmaalla on *Mitau* (kuv. as.) ja merikaupunki *Libau*.

Iso-Wenäjä

sisältää 19 kuvernementtiä: *Arkankeli* pohjaisin, *Aunus Äänisen* ympärillä, *Wologda* Suhonan ja *Wytshegdan* seuduilla, *Nowgorod* Ilmajärven ympärillä, *Pskow* Peiposjärven luona, *Tiver*, *Jaroslawl*, *Kostroma* ja *Nishnij-Nowgorod*, ylisen Wolgan varrella, *Orel* [arjöl], *Kaluga*, *Tula*, *Moskowa*, *Wladimir*, *Rjäsän* ja *Tambow* Okan tienoilla, *Woronesh* ja *Kursk* etelässä sekä *Smolensk* ylisen *Dnjeprin* varrella.

Tässä Wenäjän valtakunnan pää-osassa elää *Wenäläisiä* ja näiden joukossa vain vähäisen suomalaisia kansakuntia: *Lappalaisia* Kuolan niemimaalla, *Karjalaisia* eteläpuolella näitä, *Samojedejä* tundroilla, *Syrjänejä*, eteläpuolella näitä, *Mordvineja* ja *Tsheremissejä* Wolgan ja Okan tienoilla. Uskonto on näillä lahkokunnilla kreikkalainen.

Kaupungeista ovat suurimmat: Moskowa 600 tuh.,

Tula 60 tuh., Nishnij-Nowgorod, Orel, Kaluga ja Worõnesh, kussakin 40 tuh. asuk.

Pohjaisessa Iso-Wenäjässä on *Arkankeli* Wienan varrella ja *Petrosawòdsk* (kuv. as. Aunuksessa) Äänisjärven rannalla. *Arkankeli* harjoittaa suurta kauppaa, myyden viljaa, pellavasta, hylkeenrasvaa ja metsäntuotteita. — Eräällä saarella Wienan meressä on linnoitettu luostari *Solowètskoi*, kuuluisa pyhiinvaelluspaikka. Kuolan niemi- maalla on *Kuola*, Europan Wenäjän pohjaisin kaupunki; sen satama on sulana 10 kuukautta vuodessa. Muutamat lahdet tällä (*Murmannilaisten*) rannalla ovat sulana koko vuoden (Golfivirta). — Saari Novaja Semlja on vallan kasviton ja siellä käy vain kalastajia ja hylkeenpyytäjiä.

Eteläisessä Iso-Wenäjässä on *Nowgorod*, missä Velhojoki lähtee Ilmajärvestä; *Rybinsk* Wolgan varrella, *Nishnij-Nowgorod*, missä Oka laskee Wolgaan, *Wladimir* Okan syrjäjoen Kljäsman varrella, *Shùija* sitä lähellä, *Moskowa* Okan saman nimisen syrjäjoen varrella, *Tula* Okan syrjäjoen Upan varrella, *Brjänsk* Desnan varrella, *Jèlets* ja *Worõnesh* lähellä Donia, *Morshànsk* Okan syrjäjoen Tsnan varrella ja *Smolènsk* Dnjeprin varrella.

Kaupungit Iso-Wenäjän keski-osassa harjoittavat suurta teollisuutta, kaupungit etelä-osassa (mustanmul-lanseudulla) harjoittavat suurta kauppaa, myyden pella- vasta ja hamppua.

Nowgorod, Wenäjän ensimmäisten suuriruhtinaitten asunto ja entisinä aikoina suuri kauppakaupunki, on nykyään vähänpätöinen. — *Rybinsk* on valtakunnan tärkein sisäsatama ja Wolgan kanaviston keskus. — *Nishnij-Nowgorodissa* on Wenäjän kauppaa varten Aasian kanssa (teetä) suuret vuosimarkkinat, joissa käy 300 tuh. henkeä. — *Wladimir* on muinoin ollut Wenäjän suuriruhtinaitten asunto. — *Shùija* on seutuimensa Wenäjän puuvillateollisuuden keskus.

Moskowa (Moskwà) on valtakunnan toinen pääkaupunki ja keisarien kruunauskaupunki, sisämaan kaupan keskus ja valtakunnan suurin tehdaskaupunki. Se on Wenäjän rautateiden keskuskohta, johon usea rautatie yhtyy. Wenäjän Tsaarien vanha linna, *Kremel*, keskellä kaupunkia, sisältää paljon kirkkoja, linnoja ja merkillisiä kokouksia. Moskowassa on kaikkiansa noin 400 kirkkoa, koristetut kullatuilla tahi loistavin värein maalaetuilla kupooleilla. — Lähellä kaupunkia on: koillisessa historiallisesti kuuluisa *Troitsko-Sergiewin* luostari, tunnettu pyhiinvaelluspaikka, jossa on sanomaton joukko kalleuksia; lännessä *Boròdino*, tunnettu 1812 vuoden sotatappelusta.

Tulassa on valtakunnan suurin kivääritehdas ja muita metallitehtaita (teen-keittokoneita). — *Brjånsk* on tunnettu hampustansa. — *Jelts* harjoittaa vehnä jauho-kauppaa ympäri koko Wenäjän maan. — *Morshånsk* on Wenäjän viljakaupan etevimpiä paikkoja. — *Smolènsk* on samoin kuin Nowgorod ja Kijew valtakunnan vanhimpia kaupunkeja.

Vähä-Wenäjä

kuuluu melkein kokonaan mustanmullanseutuun. Siinä on 4 kuvernementtiä: *Kijew* länsipuolella Dnjeprää, sekä *Tshernìgow*, *Poltàwa* ja *Harkow*, itäpuolella Dnjeprää. Etelä-osaa kutsutaan myöskin *Ukràinaksi*.

Asujamet ovat *Malorosseja* (Vähä-Ryssiä). Länsipuolella Dnjeprää löytyy myöskin *Puolalaisia* ja *Juutalaisia*. Myy runsaasti viljaa, hamppua ja karjaa.

Kaupungeista ovat suurimmat: Kijew 100 tuh., Harkow 90 tuh. ja Berditshew 50 tuh. asuk.

Kijew, Dnjeprin varrella, on muinoin ollut valtakunnan pääkaupunkina, vahva linnoitus ja tehdaskaupunki (sokeria, fajanssia). Kuuluisa luostari, jossa on

paljo pyhänjäännöksiä maan-alaisissa hautakammioissa; pyhiinvaelluspaikka. — *Harkow*, lähellä Donetsia, on Odessan jälkeen Etelä-Wenäjän tärkein kauppakaupunki (villaa); 4 suurta markkinata. — *Berditszew* on suuri kauppakaupunki, jonka asujamet suureksi osaksi ovat Juutalaisia. — *Poltàwa* on tunnettu 1709 vuoden sotatappelusta.

Länsi-Wenäjä

sisältää 1. **Litvan-** eli **Liettuanmaan**, jossa ovat kuvernementit *Kòwno*, *Wilno* ja *Grodno* lännessä; 2. **Valkean Wenäjän**, jossa ovat kuvernementit *Witebsk*, *Mohilew* ja *Minsk*, idässä; sekä 3. kuvernementit **Wolhynia** ja **Podolia** etelässä.

Talonpojat ovat Litvassa *Litvalaisia*. Valkeassa Wenäjässä kutsutaan asujamia *Bälorusseiksi* (Valkeiksi Ryssiksi), Wolhyniassa ja Podoliassa *Ruteneiksi*. Aate-
listo ja osa kaupunkilaisia ovat *Puolalaisia*. Varsinkin paljo on *Juutalaisia* (kauppioita). Wolhynia ja Podolia kuuluvat mustanmullanseutuun; muut osat ovat rikkaat pellavista.

Kaupungeista on suurin *Wilno*, Wilian varrella, Litvan entinen pääkaupunki, 80 tuh. asuk. Muista kaupungeista ovat merkillisimmät: kauppakaupunki *Kowno*, Njemin varrella, tehdaskaupunki *Bälostòk* ja linnoitukset *Dünaburg* Wäinänjoen, *Bobruisk* Beresinan ja *Brest-Litòwsk* Bugin varrella. Wolhyniassa on *Shitòmìr* kuvernörin asunto, Podoliassa *Kamenèts-Podolsk*.

Puola

on jaettu 10 kuvernementtiin: *Warsowa*, keskellä maata; *Radom*, *Kielce*, *Piotrkòw* ja *Kulish* vasemmalla puolella Weikseliä; sekä *Lublin*, *Siedlce*, *Plock* [plotsk], *Lomza* [lomsha] ja *Suwàlki*, oikealla puolella Weikseliä.

Asujamet (6 milj.) ovat suurimmaksi osaksi *Puolalaisia*; koillisimmassa osassa *Litvalaisia*, kaakossa *Ruteneja*; sekä *Saksalaisia* ja *Juutalaisia*. Viimemainituista on sängen paljo (Warsowassa $\frac{1}{3}$ koko väestöä). — Puola on Europan viljakkaimpia maita.

Kaupungit ovat pieniä, paitsi Warsowa, 300 tuh. ja Lodz 50 tuh. asuk.

Warsowa, Weikselin kautta eroitettu *Pragan* esi-kaupungista, on maan pääkaupunki ja sen suurin tehdas- ja kauppakaupunki. Lähellä kaupunkia on *Aleksanderin citadelli* (linna). — *Lodz*, lännessä, on maan toinen tehdaskaupunki (puuvillatavaroita), jossa on varsinkin saksalaisia asujamia.

Siinä, missä Bug laskee Weikseliin, on *Nowo-Georgiewsk* (ent. Modlin), linnoitus etevimpää laatua; — kaakossa *Lublin*, vahva viljakauppa; — *Lysa-Goran* luona vuorikaupunki *Kielce*, rauta- ja terästehtaita; — lounaassa *Czenstohòwa* [tshen], Oderin syrjäjoen Warthen varrella, luostari, jossa käypi paljo kansaa; — läntisimmässä kauppakaupunki *Kälisk*.

Etelä-Wenäjä.

Läntisen ja suurimman osan nimenä on myös *Uusi-Wenäjä*; itäpuolella, alisen Donin tienoilla on *Donin sotaväen alue*. Edelliseen kuuluvat kuvernementit *Besarabia* lännessä, *Hersòn* ja *Jekaterinoslòw* pohjassa ja *Tauria* etelässä. — Suurin osa on mustanmullanseutua. Besarabiassa on viininviljelys sängen suuri, mutta eteläinen Krim tuottaa Europan Wenäjän parhaimpia viinejä ja puunhedelmiä, varsinkin puu-omenia.

Asujamet ovat Besarabiassa enimmiten *Rumeneja*, muissa osissa enimmiten *Wenäläisiä*. Donin ympärillä asuvat Donin Kasakat. Sitä paitsi löytyy Uusi-Wenä-

jällä uutis-asukkaita monesta eri sukukunnasta (myöskin Saksalaisia).

Kaupungit harjoittavat suurta kauppaa, myyden vehnää, villaa ja talia y. m. Suurin on Odessa 160 tuh., Kishinew (kuv. as. Besarabiassa) 100 tuh., Nikolajew 70 tuh. ja Rostòw 50 tuh. asuk.

Odessa, Mustanmeren rannalla, on valtakunnan toinen merikaupunki. — Dnjestrin varrella on linnoitus *Bendery* ja kauppakaupunki *Akkermàn*; — Bugin varrella *Nikolàijew*, amiraliteeti; — Dnjeprin varrella kauppakaupungit *Jekaterinosláv* ja *Hersòn*; — Krimillä *Simferòpol* (kuv. as. Tauriassa), entinen sotahamina *Sewastòpol* ja linnoitus *Kertsh-Jenikàle* sekä *Baktshisarài*, entinen Krimin khanein asunto; — Asowan meren rannalla kauppakaupunki *Taganròg*; — Donin varrella kauppakaupunki *Rostòw* ja *Nowo-Tsherkask*, atamanin eli Donin Kasakkain maaherran asunto.

Itä-Wenäjä

sisältää kuvernementit: *Permia* ja *Wjätka* pohjaisessa, *Ufà* ja *Orenburg* idässä, *Kasàn*, *Simbirsk*, *Samàra*, *Saratow* ja *Pensa* lännessä Wolgan keski-osan tienoilla, *Astrahan* alisen Wolgan varrella. — Pohjaispuolella ovat sangen suuret havumetsät, Etelä-Uralilla isot lehmusmetsät, Kasanin kuvernementissä tammimetsät. Permian kuvernementissä ovat valtakunnan parhaimmat vuori-kaivokset ja suuria rauta- ja vaskitehtaita. Itä-Wenäjän keski-osa kuuluu mustanmullanseutuun ja on sangen rikas viljasta. Eteläpuoli on rikas suolasta, karjasta ja kaloista.

Asujamet ovat enimmäiten *Wenäläisiä*. Sitä paitse löytyy monta suomalaista heimokuntaa (*Syrjänejä*, *Permialaisia*, *Woguleja*, *Wotjakeja*, *Tsheremissejä* ja *Mordvineja*), turkkilaista heimokuntaa (*Tatareja*, *Tshuvasheja*,

Bashkireja ja *Kirgisejä*) sekä *Kalmykkejä* ja suuri joukko saksalaisia uutis-asukkaita ($\frac{1}{4}$ milj.)

Kaupungeista ovat suurimmat Sarätow 100 tuh., Kasàn 80 tuh. ja Astrahan 50 tuh. asuk.

Wolgan varrella ovat *Kasàn*, *Simbirsk*, *Samàra* ja *Sarätow*, jotka kaikki ynnä *Pensa* harjoittavat suurenmoista viljakauppaa Pohjais-Wenäjän kanssa, sekä *Astrahan*, harjoittaen aimollista kalastusta ja kauppaa Aasian kanssa ja tunnettu suurista viinimarjoistaan ja arbu-seistaan. — *Orenburg* Uralijoen varrella ja *Irbit* itäpuolella Uralin tunturia, harjoittavat suurta maakauppaa Aasian kanssa. — Vuorikaivosten keskustat Uralissa ovat *Jekaterinburg*, *Tagil*, *Werch-Isètsk* ja *Slatoust*. — *Sarèpta*, Wolgan varrella, on saksalaisten Herrnhutien uutispaikka ja viljelee runsaasti sinappia ja tupakkaa.

2. Suomen Suuriruhtinaanmaa.

6,700 neliöpeninkulmaa, $1\frac{3}{4}$ milj. asujanta.

Suomi eli **Suomenmaa** (Suomen mannermaa) on $59^{\circ} 48'$ ja $70^{\circ} 6'$ välillä pohjais-leveyttä sekä $38^{\circ} 10'$ ja $50^{\circ} 25'$ välillä itäis-pituutta. Pisin väli pohjaisesta etelään on 108 suomen peninkulmaa: Tenojoen mutkasta luodetta kohti, joka on 4 suomen peninkulmaa Jäämerestä, eteläisimpään suippuun *Hankoniemeen*. Pisin väli lännestä itään on 57 suomen peninkulmaa.

Suomen rajana pohjaisessa on Norja, idässä Wenäjä, etelässä Laatokka, Wenäjä, Suomen lahti ja Itämeri, lännessä Pohjan lahti ja Ruotsi. Rajana Norjaa vasten on osa Tenojokea, Wenäjää vasten kaakossa Rajajoki, Ruotsia vasten Tornion joki ja tämän syrjäjoki Muonion joki. Wenäjänpuolisella rajalla ovat kuvernementit Arkankeli, Aunus, Pietari eli Inkerinmaa.

Suomi on suurimmaksi osaksi epätasaista; se on täynnänsä vuoria, joista ei ainoakaan ole varsin korkea, metsiä, rämeitä, soita ja järviä, jotka viimeainitut täyttävät suuren osan sen pintaa. Korkeimmat kukkulat ovat maan pohjaisimmassa osassa, niinkuin *Pallastunturi*, Suomen korkein tunnettu kohta, lähellä Muonionjoen mutkaa etelää kohti, 2,889 suomen jalan korkuinen (= 857 m.). Muutamat toiset kukkulat samalla seudulla ja tuo yksinäinen *Peldooaive* lähellä Tenojoen keski-osaa, ovat myöskin korkeammat kuin 2 tuh. jalkaa (= 600 m.). Vuoriselänteet maan pohjaisessa osassa ovat 1,000 jalan (= 300 m.) korkuisia ja vielä korkeampiakin. Ne alenevat etelään päin 3—400 jalan (= 90—120 m.) korkuiseksi, tehden ylänkömaan, johon kuuluu suurin osa maata. Tämä ylänkömaa alenee vähitellen läntistä rantaa kohti, joka ylimalkaa on alaista ja lakeaa. Etelärannalla päättyvät selänteet jyrkkinä mereen, tehden paljon niemekkeitä sekä sangen suuren saariston, varsinkin Pohjan lahden suulle (*Alvenanmaan saariston*). Länsirannistolla on saaristoja ainoastaan siellä täällä, niinkuin Pohjan lahden kaidimmassa osassa, *Meren kurkussa*. — Pitkin rantaa huomataan maan alituisesti kohoavan. Etelässä kohoaa se 2 jalkaa 100 vuoden kuluessa, vaan pohjassa 4 tahi 5 jalkaa. — Maan laajin tasanko on Pohjan lahden keskimäisellä rannalla.

Suomen **emävuoristo** on *Maanselkä*. Se kulkee Norjan tuntureista eli Kōlistä itään päin, ensin pitkin Norjan rajaa ja sitten Suomen Lapin läpi *Talkunaoaive* nimiseen kukkulaan lähellä Wenäjän rajaa. Tässä se kääntyy etelään päin, ja on *Näränkäväära* nimisestä kukkulasta alkaen rajana, kunnekas se *Miinaan vuorissa* kääntyy kaakkoa kohti Wenäjänmaahan.

Maanselästä lähtee kaksi pitkää harjannetta: 1) *Suomenselkä* Miinaan vuorista ensin länteen päin ja

sitten lounasta kohti Pohjan lahteen saakka. Tämä harjanne eroittaa Pohjanmaan Karjalasta, Savosta, Hämeestä ja Satakunnasta. 2) *Salpausselkä*, *Lieksan* vuorisolmusta Wenäjällä, ensin etelään päin ja sitten luodetta ja länttä kohti Joensuun kaupungin luo, josta se kaarevasti ja yhtäsuuntaisesti etelärannan kanssa ulottuu Pohjan lahdelle eteläpuolella Kokemäen jokea. Tämä viimeainittu osa Salpausselkää on lähellä sitä rajaa, jonka pohjaispuolella ovat Savon, Hämeen ja Satakunnan maakunnat ja eteläpuolella Karjala, Uusi maa ja Varsinais-Suomi. Nämät kaksi harjannetta rajoittavat pohjaispuolella ja eteläpuolella laajan, vaan vähän kohoutuneen ylänkömaan, jonka rajana lännessä on *Satakunnanselkä*, mikä kulkee läpi Keski-Satakunnan.

Tämän ylänkömaan läpi kulkevista harjanteista ovat seuraavat, Suomenselästä lähtevät haarat tärkeimmät: 1) *Karjalanselkä* kulkee kaarenmoisesti kaakkoisessa suunnassa Koillis-Savon ja Pohjais-Karjalan läpi Joensuuhun päin. 2) *Savonselkä* kulkee läpi Länsi-Savon etelää kohti, kunneka eteläpuolella Saimaata yhdistyy Salpausselkään. 3) *Hämeenselkä* kulkee Hämeenmaan läpi etelää kohti pitkin Päijänteen länsirantaa ja yhdistyy eteläpuolella mainittua järveä Salpausselkään. — Salpausselästä lähtevistä harjanteista ansaitsevat mainitsemista: 1) *Lohjanselkä*, joka kulkee läpi läntisen Uuden maan lounasta kohti Hankoniemeen. 2) *Äyräpään selkä*, joka eteläpuolelta Saimaata lähtee kaakkoa kohti ja menee Inkerinmaahan.

Myöskin siinä osassa Suomen ylänkömaata, joka on pohjaispuolella Suomenselkää, on muutamia Maanselästä lähteviä, verraten korkeita harjanteita, niinkuin: 1) *Ounasselkä*, jonka eteläisellä osalla on nimi *Airiselkä*, kulkeva Norjan rajalta etelään päin pitkin Muonion ja

Tornion jokia Pohjan lahdelle. 2) *Kainunselkä*, Näränkävääarasta lounasta kohti Suomenselkään.

Näiden selänteitten kautta syntyy **viisi vesistöä**. Ylänkömaan vesissä on omituista se, että joukko järviä jaksottain yhdistyy yhteiseksi purkuvedeksi, jota vastoin alankomaan vedet laskevat eri jokien kautta.

1. **Pohjainen vesistö** sisältää vedet pohjaispuolella Maanselkää, jotka vedet laskevat Jäämereen ja Wienan mereen. Sen suurin järvi, *Inarinjärvi* (415 jalkaa = 123 m. meren pintaa korkeammalla), johon *Ivalojo* juoksee, laskee *Patsjoen* kautta ulkopuolella maan rajaa Varangin vuonoon. Suurin joki on *Tenojoki*, joka virtaa Tenovuonoon Norjassa. Järvet itäpuolella Maanselkää (*Kuusamon haara*) laskevat Wienan mereen.

2. **Luoteinen vesistö** rajoittuu Maanselkään ja Suomenselkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden pohjais-osaan. Sen merkittävimmät joet ovat: 1) Ruotsista juokseva *Tornion joki* ynnä sen vasemmalta puolelta liittyvä syrjäjoki *Muonion joki*. — 2) *Kemijoki*, Talkunaoaivesta, virtaa läpi *Kemijärven* ja saa oikealta syrjäjoekseen *Ounasjoen*. — 3) *Iijoki*. — 4) *Oulunjoki*, joka on Pohjanmaan tärkeinnä kauppareittinä, lähtee *Oulunjärvestä Niskakosken* kautta, ja tekee useampia koskia, joista *Pyhäkoski* on suurin, ja laskee Oulun luona Pohjan lahteen. *Oulunjärvi* (350 jalkaa eli 115 m. meren pintaa korkeammalla) on sen vesistön keskuksena, jota Maanselkä, Suomenselkä ja Kainunselkä rajoittavat. Siihen tulee pohjaispuolelta *Hyrnsalmen haara Kiehimänjoen* kautta ja itäpuolelta *Sotkamon haara Kajaaninjoen* ja *Ämmäkosken* kautta. — 5) *Siikajoki*. — 6) *Pyhäjoki Pyhäjärvestä*. — 7) *Ähtävänjoki*, juokseva läpi *Lappajärven*. — 8) *Lapuanjoki*. — 9) *Kyrönjoki*, suurin Etelä-Pohjanmaalla; sen ylistä osaa nimitetään *Kauhajoeksi* ja keskijuoksua *Ilmajoeksi*.

3. **Lounainen vesistö** rajoittuu Suomenselkään, Hämeenselkään, vähäksi osaksi Salpausselkään ja Lohjanselkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden etelä-osaan ja Itämereen. Suurin joki on *Kokemäenjoki*, minkä kautta laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan läntisimmässä osassa (Suomenselän, Hämeenselän, Salpausselän ja Satakunnanselän välillä). Näiden vesien keski-järvenä on vähäinen *Pyhäjärvi*, keskellä ylänkömaan sanottua osaa, eteläpuolella Tampereen kaupunkia.

Pyhäjärveen tulee lisävesiä pohjaispuolelta ja eteläpuolelta. Pohjaispuolelta tulee yhdistyneenä kolme haaraa: *Ätsärinselkä*, *Pihlajavesi* ja *Keuruunselkä*, jotka laskevat *Ruoveteen*, mistä vesijoukko taas jatkaa *Muroleenkosken*, tuon ison *Näsijärven* (314 jalkaa eli 93 m. meren pintaa korkeammalla) ja *Tampereenkosken* kautta kulkuansa Pyhäjärveen.

Eteläisellä vesijaksolla on myöskin kolme haaraa: *Längelmäen haara*, johon kuuluu *Längelmäenvesi*, *Roinne*, *Pälkäneenvesi* ja *Mallasvesi*; 2) *Hauhon haara*, joka alkaa *Lummeneen* ja *Vesijaon* järvistä lähellä Pääjännettä; ja 3) *Wanajan haara*, jossa on *Wanajavesi*. Nämä haarat yhdistyvät Sääksmäen kirkon luona *Raudonselkään*, josta vesijoukko *Kuokkalankosken* ja useampain järvien kautta jatkaa kulkuansa Pyhäjärveen.

Pyhäjärvestä johtaa *Nokiavirta* veden *Kuloveteen*, joka saa pohjaispuolelta lisäksi *Kyröselän Kyröskosken* kautta. Kulovedesta juoksee *Kokemäenjoki*. Se virtaa kaarenmoisesti lounatta ja luodetta kohti, ja katkaisten Satakunnanselän *Kiettareen koskessa*, laskee se Pohjan lahteen, 3 suomen peninkulmaa alapuolella Porin kaupunkia.

Eteläpuolella Kokemäenjokea laskee samaan lahteen *Eurajoki Pyhäjärvestä*. — *Aurajoki*, joka juoksee Turun kaupungin läpi, laskee Itämereen.

4. **Keskimmäinen ja Eteläinen vesistö** rajoittuu Lohjanselkään, Hämeenselkään, Suomenselkään, Savonselkään ja Äyräpäänselkään ja sen vedet laskevat Suomen lahteen. Suurin joki on *Kymijoki*, joka johtaa ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan keski-osassa (Hämeenselän ja Savonselän välillä, edellinen länsi- ja jälkimäinen itäpuolella).

Suurin järvi on *Päijänne* (12 suomen peninkulmaa pitkä, 2—3 penink. leveä (262 jalkaa = 77,7 m. meren pintaa korkeammalla), jonka suurimmat lisävedet tulevat pohjaispuolelta 3 vesihaarasta: *Wiitasaaren haara*, jossa on suuri *Keitele*, *Saarijärven haara* ja *Rautalammen haara*. Nämät haarat yhdistyvät Laukkaan kirkon luona vähäiseen *Saraveteen*, josta *Kuhankoski*, *Loppävesi* ja *Haapakoski* (Jyväskylän seudulla) vievät veden Päijänteesen. — Itäpuolelta saa Päijänne *Tainiovirran* kautta lisäksi *Sysmän haaran*, jossa on suuri *Puulavesi*, länsipuolelta *Lummeneen* ja *Vesijaon*, joilla siis on kaksi purkua, sekä eteläpuolelta *Vesijärven*.

Päijänteen kaakkois-osasta vie *Kalkistenkoski Ruotsalaisen järveen*, josta *Kymijoki* alkaa. Kulkiessansa kaakkoa kohti, tekee tämä joki Heinolan kaupungin luona *Jyrängön kosken* ja saa pohjaispuolelta lisäksi *Mäntyharjun haaraan*, jonka kautta Puulavedellä on lyhyempi kulku. Sitten kääntyy joki etelään päin, katkaisee *Keltistenkoskessa* Salpausselän, tekee *Anjalan* putouksen, jakeantuu kahteen haaraan, jotka ympäröivät Pyhtään saaren, ja purkaa vihdoin vetensä 5 suuhaaralla, joista itäisimmällä on putous *Korkeakoski*. — *Vantaan-* eli *Helsinginjoki* lähellä Helsinkiä. — *Raja-* eli *Siestarjoki* rajajokena kaakossa.

5. **Kaakkoinen vesistö** rajoittuu Äyräpäänselkään, Savonselkään ja Suomenselkään sekä maan rajan ulkopuolella Maanselkään. Sen vedet laskevat Laatokkaan

sekä muutamat Äänisjärveen. Suurin joki on *Wuoksi*, minkä kautta laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan itä-osassa (itäpuolella Savonselkää) ja joiden keskijärvenä on *Enonvesi*, pohjaispuolella Savonlinnan kaupunkia.

Enonveteen tulee pohjaispuolelta *Kallaveden haara* ja koillisesta *Pielishaara*. Edelliseen yhdistyvät *Iisalmen haara* ja *Nilsin haara*, joka *Jännevirrassa* katkaisee Karjalanselän, tullen suureen *Kallaveteen*, jonka rannalla Kuopion kaupunki on. Kallavesi juoksee *Soisalon*, Suomen suurimman saaren, ympäri Enonveteen. Sen tärkein juoksu käy länsipuolelta sanottua saarta *Konnuskosken*, *Unnukkaveden* ja *Warkauden kosken* kautta.

Pielishaarassa on tuo 9 suomen peninkulmaa pitkä *Pielisjärvi*, josta *Pielisjoki*, katkaistuaan Karjalanselän, juoksee Joensuun kaupungin sivu *Pyhäselkään*. Tämä saa lisäksi pohjaispuolelta *Höytiäisen* ja on *Oriveden* ja *Orivirran* kautta yhteydessä Enonveden kanssa.

Enonveden etelä-osasta, *Haukivedestä*, vie *Haapasalmi* Savonlinnan kaupungin ohi *Pihlajaveteen*, joka itäpuolella yhdistyy *Puruveteen* sekä laskee lounaspuolella *Puumalan salmen* kautta saarikkaasen *Saimaan järveen* (6 penink. pitkä, 3 penink. leveä, 256 jalkaa = 76 m. meren pintaa korkeammalla). Saimaan järven eteläosasta, *Lapvedestä* juoksee *Wuoksi*, joka *Imatran koskessa*, Suomen merkillisimmässä koskessa, katkaisee *Salpausselän*. Se virtaa kaakkoisessa suunnassa ja jakautuu kahteen haaraan, joista eteläinen ja isompi laskee *Suvannon* kautta *Laatokkaan*, jonne myös pohjainen kahdella suuhaaralla purkautuu *Käkisalmen* kaupungin luona.

Leskelänjoki juoksee läpi *Jänisjärven* Laatokan pohjaisimpaan osaan. — Muutamat järvet Suomen itäisimmässä osassa (*Suojärven haara*) laskevat Äänisjärveen.

Ilma on kova, vaan ylimalkaa raitis. Suurin pak-

kanen on 40° ja lämpö $+ 30^{\circ}$. Talvea luetaan pohjaisessa kestävän 8—9 kuukautta ja etelässä 5—6. Pisin päivä etelässä on $18\frac{1}{2}$ tunnin pituinen, uloinna pohjaisessa 2 kuukauden pituinen. Eroitusta ilman-alassa nähdään myöskin seuduilla, jotka ovat samalla leveysasteella, jos ne nim. ovat rannalla tahi sisäisellä ylänkömaalla. Vuoden keskilämpö on etelässä $+ 4\frac{1}{2}^{\circ}$, pohjassa $- 2\frac{1}{2}^{\circ}$. Vuotuisen sateentulon korkeus on noin 20 tuumaa (= 500 millim.)

Asujamet ovat suurimmaksi osaksi *Suomalaisia*, jotka jakavat kahteen heimokuntaan, *Hämäläiset* lounaassa ja *Karjalaiset* kaakossa. *Lappalaiset* (noin 800) ovat suomalaista sukuperää. *Ruotsalaisia* ($\frac{1}{4}$ milj.) asuu Ahvenanmaalla, Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa, Uuden maan rantamailla ja saaristoissa sekä Etelä-Pohjanmaalla. *Wenäläisiä* (4,000) löytyy enimmin Wiipurin läänissä ja paikoin muuallakin kauppamiehinä kaupungeissa. *Saksalaisia* (noin 1,000) löytyy etenkin Wiipurissa ja Helsingissä. *Mustalaisia* (kenties 1,000) kuljeskelee ympäri maata.

Maan tärkein **elinkeino** on *maanviljelys*, johon lounaspuoli on soveliain. Itäpuolella on huonompi, hiekansekainen ja kiviperäinen maanlaatu, pohjaispuolella löytyy hietakankaita, rämeitä, syviä soita ja se saa kärsiä usein yöhalloja. Kuitenkin harjoitetaan paljon maanviljelystä, pohjaispuolella Inarinjärvelle saakka, jolla seudulla ohra valmistuu 9—10 viikossa, jota vastoin etelässä siihen menee 14—16 viikkoa. Suonviljelystä harjoitetaan enimmäkseen pohjaispuolella, kaskenpolttoa idässä. Ruista viljellään yleisesti (67° asti), kuin myöskin ohraa, viimeainittua etenkin pohjaispuolella ja pohjaisimmassa osassa, kauraa ja tattaria enimmäkseen kaakossa; vehnää viljellään etelässä. — Muista ruokakasveista viljellään potaatteja yleiseen, varsinkin lounas-osassa, herneitä etelä-osassa, papuja, nauriita ja kaalia varsinkin itä-

osassa. Pellavas hyöstyvät parhaiten Keski-Hämeessä; hamppu menestyy pohjaisemmassakin; parhaimpia humalia saadaan Uudella maalla; tupakkaa viljellään siellä täällä. — Hedelmäpuita on vähä. Omena- ja kirsimarjapuita eteläpuolella, päärynä-, kriikuna- ja luumu-puita Uudella maalla. Karviaismarjat kypsyvät maan etelä-osassa, viinamarjat vähän pohjaisemmassa. — Metsämarjoja löytyy runsaalta; pohjaisimpana kasvaa suomuuramet; sitten seuraavat puolat, mustikat, maamuuramet vaaraimet ja mansikat y. m. — *Metsät* peittävät suuren osan maan pintaa. Metsäpuista kasvavat petäjä, kuusi ja koivu koko maassa. Kuusia löytyy vielä eteläpuolella Inarinjärveä, petäjiä vähän pohjaisempana ja naana-koivuja pohjaisimmassa osassa. Yleisiä ovat myöskin kataja, leppä, haapa, pihlaja ja halava y. m. Lehmus, vahtera, jalava ja saarni kasvavat etelä-osassa, tammi etelärannalla; lehtikuusia löytyy ainoastaan kaakkois-osassa. Metsät ovat paraiten säilyneet sisämaassa. Niistä saadaan Suomen tärkeimpiä vientitavaroita: lankkuja ja lautoja (etenkin itä-osista) sekä tervaa (Pohjanmaan sisä-osasta).

Maanviljelyksen jälkeen on *karjanhoito* tärkeinnä elinkeinona, vaikka siitä ylimalkaa vähä huolta pidetään. Sarvikarjanhoito on tärkein. Parhaimpia hevosia löytyy Savossa ja Karjalassa. Lampaat antavat enimmiten karkeaa villaa. Sikoja hoidetaan yleiseen. Peura on Lapinmaan tärkein eläin. Kesyistä linnuista ovat kanat yleiset. Mehiläishoitoa harjoitetaan ainoastaan Turun lähestöllä. — Metsä-elävistä, joiden *ajo* eli *metsästäminen* on etuisaa, ovat karhu, susi, kettu, jänis, orava ja kärppä yleisiä, osmo, naali, ilves y. m. vähemmin yleisiä, hirvet harvinaisia. Hylkeitä löytyy meressä ja maan suurissa järvissä. — Metsälinnuista löytyy metso, teeri, pyy, riekko, peltokana, joutsen,

haahkatelkkä, metsähanhi, sorsia y. m. — *Kalastus* on etuisa elinkeino. Merestä pyydetään varsinkin haileja, kaikista suuremmista jo'ista lohia (enimmiten pohjais Suomessa). Yleisiä ovat ahven, lahna, hauki, kuha, made, ankerias, siika y. m. Suomen suurin järvikala on monni eli säkekala. Merestä ja Laatokasta saadaan välisti sampia. Krapuja löytyy vielä Pohjanmaan eteläisimmässä osassa.

Vuorityö ei ole edutonta. Metalleista löytyy *rautaa* runsaimmin ja melkein kaikkialla; sitä saadaan joko kaivoksista tahi järvistä ja rämeistä. Rautamutaa tavataan varsinkin Karjalassa, Savossa ja Pohjanmaalla, ja rautamalmia maan lounaisen osan vuorissa (läntisellä Uudella maalla ja Varsinais-Suomessa). Vaskea löytyy Uudella maalla. Kalkkia on joka maakunnassa (etenkin läntisellä Uudella maalla ja Varsinais-Suomessa). Marmorია ja fajansisavea löytyy varsinkin Karjalassa, pottisavea, punamultaa, liuskakiveä, tahko- ja myllykiviä sekä rapakiveä monessa paikassa, viimeainittua varsinkin Karjalassa. Yleisin kivilaji on kraniitti.

Teollisuus ei vastaa tarvetta. Maan suurin tehdas on puuvillatehdas Tampereella. Sitä paitse löytyy verka-, tupakka-, paperi-, lasi-, saippua-, kynttilä- (2), sokeri- (2), fajansi- (2), ruuti- (1) y. m. tehtaita, enimmäkseen etel. osassa maata. Maan rautakaivokset ja useimmat rautaruukit ovat lounaisessa osassa. Sahalaitoksia lankujen ja lautojen sahaamista varten löytyy paljon, suurimmat maan itä-osassa, vaan enimmäkseen lounaisissa osissa. Laivanrakentamista harjoitetaan varsinkin Pohjanmaalla. Kotiteollisuus on suuri Etelä-Pohjanmaalla sekä Turun, Porin ja Rauman seuduilla.

Sisämaan *kauppaa* edistävät hyvät maantiet, kanavat ja höyry-alusten kulut, mutta se on vähemmän vilkas. Ulkomaan kauppa on suurempi. Maan etevimmät vientitavarat ovat metsän tuotteet, sitten voi. Tärkeim-

mät tuontitavarat ovat vilja, kahvi, sokeri, kankaat, metallit (myöskin rautaa), puuvilla, tupakka ja suola. Kauppalaivastossa on 1,800 alusta, joista 130 on höyry-aluksia. Laivanrakennus-liike on vilkas etenkin länsirannan kaupungeissa.

Suomenmaan **kanavista** on tärkein *Saimaan kanava*, joka on Saimaan ja Suomen lahden välillä ja laskee Wiipurin kaupungin läpi. Vähempiä kanavia on Päijänteen ja Vesijärven välillä sekä Muroleen, Kuokkalan, Warkauden, Konnuksen, Ämmän y. m. koskien välillä. Maan vanhin *rautatie* kulkee Helsingistä Hämeenlinnaan. Tästä haaraantuvat seuraavat rautatiet: Keravan—Porvoo, Hyvinkään—Tammisaaren—Hankoniemen, Hämeenlinnan—Tampereen—Turun, Riihimäen—Wiipurin—Pietarin, josta tiestä sivuhaara kulkee Rajajoen suulle. — *Sähkölennätinlanka* yhdistää maan useimmat kaupungit maailman suurten sähkölennätinlaitosten kanssa.

Uskonto on lutherilainen; ainoastaan Wenäläiset ja vähempi osa Suomalaisia (yhteensä 40,000) tunnustavat kreikan uskontoa. — *Opetusta* varten löytyy Aleksanderin yliopisto Helsingissä, 2 normaali-lyseota, monta lyseota sekä joukko muita kouluja.

Suomi on eroittamaton osa Wenäjän Keisarikuntaa, jonka hallitsija on *Suomen Suuriruhtinas*. Mutta Suomella on Wenäjästä eroitettu hallinto ja omat lakinsa. Nämät vakuuttavat maan asujamille sen, ettei kukaan ilman laillista tutkintoa ja tuomiota kärsi vahinkoa hengen, kunnian, ruumiin, omaisuuden ja persoonallisen vapauden suhteen. Erityisiä oikeuksia nauttivat *aatelisto, papisto, porvaristo* ja *talonpoikaissäätty*, joilla on oikeus lähettää edusmiehiä *valtiopäiville*. Korkeinta hallintoa hoitaa keisarin nimessä *kenraalikuvernööri* ja *keisarillinen senaati*. Maan asioita Wenäjän hallitsijalle esittelee *ministeri-valtiosihtööri*.

Suomi jaetaan 1) **hallinnon** suhteen 8 *kuvernöriin* hoitamaan *lääniin*: *Uuden maan*, *Turun* ja *Porin*, *Hämeen*, *Wiipurin*, *Mikkelin*, *Kuopion*, *Waasan*, *Oulun* ja *Kajaanin*; — 2) **historiallisessa** suhteessa 9 maakuntaan, jotka ovat: *Varsinais-Suomi*, *Ahvenanmaa*, *Satakunta*, *Uusi maa*, *Häme*, *Karjala*, *Savo*, *Pohjanmaa* ja *Lappi*; — 3) **la'inkäyttämisen** suhteen 3 *hovi-oikeuden piirikuntaan*: *Turun*, *Waasan* ja *Wiipurin*; — 4) **kirkollisessa** suhteessa 3 *hiippakuntaan*: *Turun*, *Porvoon* ja *Kuopion*.

Nimellä *Vanha Suomi* sanotaan välisti maan kaakoista osaa, Kymijoelle saakka lännessä ja Savonlinnan kaupunkiin asti pohjaisessa. *Uudeksi Suomeksi* nimitetään silloin muu osa maata.

Oman maan sotaväkeä on *henkivartijain-tarkka-ampuja-pataljona* Helsingissä.

1. Uuden maan lääni,

vähin (215 neliöpenink.), mutta tiheimmin asuttuja läännejä maassamme, ulottuu pitkin Suomen lahden rantaa Kymijoen läntiseen suuhaaraan asti idässä; siihen kuuluu läntinen ja suurin osa Uutta maata kuin myöskin osa kaakoista Hämettä. — Rantamaasta pistää mereen niemiä (*Hankoniemi* ja *Porkkala*) ja sen edustalla on kauniita saaristoja (*Barönsalmi*). Maa on jotensakin epätasainen (*Salpausselkä* ja *Lohjanselkä*), vaan ylimalkaa höystävää ja hyvin viljeltyä. Vehnää viljellään kuitenkin vähä. Paremmalaatuisia puita kasvaa itsestensä metsissä, ja hedelmäpuita (omena-, päärynä-, luumu-, krikuna-, kirsimarjapuita) viljellään menestyksellä. Länsiosassa löytyy useampia rautaruukkeja ja kalkkipolttimoja. Merestä pyydetään varsinkin kilohaileja, Kymi-joesta lohia. Asujamet ovat Ruotsalaisia ja Hämäläisiä.

Läänin kaikki **kaupungit** ovat meren rannalla ja Uuden maan maakunnassa.

Helsinki, maan pääkaupunki (perustettu v. 1550), jossa on kenraalikuvernörin asunto ja keisarillinen senaatti (vuodesta 1819) sekä kaikki ylimmäiset virkakunnat, lääninhallitus, Aleksanderin yliopisto (vuodesta 1828) ja muutamia seuroja tieteitä varten, niinkuin Suomalaisen kirjallisuuden seura y. m.; kuin myös normaali-lyseo, 2 lyseota ja useampia muita koululaitoksia sekä muutamia tehtaita. Kaupunki on osaksi komeasti rakennettu ja sillä on kaksi hyvin hyvää satamaa sekä sangen suuri kauppa (suurin maassa tuontitavaroiden suhteen). 36 tuh. asuk. Ulkopuolella: *Ulriikanpori*, terveysveden juontipaikka ja kylpylaitos; *Töölö*, sokeritehdas. — Puoli peninkulmaa Helsingistä: **Weapori**, luja linnoitus 7 saarella (*Vargön saaristo*): *Vargö*, *Gustafsvärd* y. m. Täällä oleskelee osa Wenäjän sotalaivastoa. 5 tuh. asuk. — **Porvoo**, vanha kaupunki Porvoonjoen varrella. Piispan asunto, lyseo, hyvä kauppa. Valtio-päivät v. 1809. 3,500 asuk. — **Loviisa**, kauppakaupunki. 2,300 asuk. Meren puolella on sataman edustalla *Svartholman* siksensä jätetty linnoitus. — **Tammisaari**, Pohjan pitäjässä. Seminaari kansakoulujen naisopettajia varten. Tammisaaren kilohailit ja Tammisaaren hansikkaat ovat kuuluisat. 1,400 asuk. — **Hankoniemi**, vasta perustettu kauppasatama.

Fiskars, Pohjan pitäjässä, rautaruukki ja metallitehdas. — *Rasepori*, Karjan pitäjässä, linnan jäännöksiä. — *Gustafsvärn*, siksensä jätetty linnoitus Hankoniemellä. Meritappelu v. 1790. — *Wärälä*, kylä Elimäellä. Rauhanteko v. 1790. — *Anjala*, säterikartano. Anjalan liitto v. 1788. — *Ojamo*, Lohjalla, maan vanhin malmikaivos.

2. Turun ja Porin lääni ynnä Ahvenanmaa

on maan lounainen osa ja sisältää Varsinais-Suomen, läntisen Satakunnan, pienen osan läntistä Uutta maata sekä Ahvenanmaan. — Varsinais-Suomen rantamaat ja pohjainen osa ovat vuorisia (Salpausselkä). Satakunnan osassa, joka enimmäen on tasankoa, on pohjaispuolella soita ja ylänkökankaita (*Hämeen kangas*). Läänin eteläranta ja saaristo sen edustalla ovat maan viljavimpia ja parhaimmin viljeltyjä osia. Satakunnan läntiset ja eteläiset osat ovat viljavia. Vehnä valmistuu etelärannalla, missä myös tammi ja toiset paremman-laatuiset puut hyöstyvät. Mehiläishoitoa harjoitetaan vähä (Turun seudulla). Räpsöössä (Kokemäenjoen suulla) löytyy mustaa marmoriam, Turun lähestöllä hienorakeista kraniiittia. Läänin etelä-osassa on monta rautaruukkia ja lasitehdasta; kalkkia poltetaan paljo Paraisten ja Kemiön pitäjissä. Kotiteollisuus on suuri Turun (puuvilla- ja palttinakankaita), Porin (puuvillakankaita) ja Rauman (puuastioita) tienoilla. Läänin asujamet ovat suurimmaksi osaksi Suomalaisia (Hämäläisiä). Ruotsalaisia asuu Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa.

Ahvenanmaahan kuuluu yksi suuri saari (*Ahvenanmaan mantere*), noin 80 asuttua saarta sekä lukematon joukko kallioita ja kareja. Sen rajana on lännessä *Ahvenanmeri* ja idässä *Kihti* (Skiftet), joka eroittaa Ahvenanmaan saariston Suomen saaristosta. Meri uurtaa Ahvenanmaan mantereen hyvin lahdikkaaksi (lahti *Lumpari* idässä); maa on epätasaista ja osaksi viljavaa. Kalastus ja metsästys ovat suuresta arvosta. Asujamet, jotka ovat Ruotsalaisia, harjoittavat kauppaa ja rahdinkulkua.

Varsinais-Suomessa: **Turku**, Aurajoen varrella, maan vanhin kaupunki, entinen pääkaupunki ja entinen yliopistokaupunki. Täällä on hovi-oikeus, Suomen arkki-

piispan ja läänin kuvernörin asunto kuin myös piipia-seura, talousseura, lyseo ja useampia muita kouluja. Suuri kauppa- ja tehdaskaupunki (konepaja, tupakka-tehdas, sokeritehdas y. m.); kauniisti rakennettu 1827 vuoden suuren palon jälkeen. 20 tuh. asuk. Rauhan-teko v. 1743. Kaupungin merkillisin rakennus on tuo-miokirkko. Joen suulla on Turun linna, vanhin maassa (perustettu v. 1157). Lähestöllä: *Kupittaa*, kylmänve-den-parannuslaitos; *Ruissalo*, ihana saari, täynnä hui-loita ja puistoja; *Lemunniemi*, sotatappelu v. 1808. — **Naantali**, meren rannalla, kuuluisa villankutouksistaan ja jalkineteoksista. Ruoppakylpylaitos. 500 asuk. — **Uusi kaupunki**, meren rannalla, tekee melkoista kauppaa lehtereillä ja puu-astioilla. Suuri rahtikauppa. 3,500 asuk. Rauhanteko v. 1721. Merenalainen sähkölennä-tinlanka Ruotsiin (Grislehamniin).

Salo, kauppala Uskelassa. — *Dahl*, konepaja suurella Ke-miön saarella. — *Littoisten* suuri verkatchdas, Liedon pitäjässä. — *Kuusluoto* (Kuusisto), Piikkiön pitäjässä; jäännöksiä linnasta, joka kuului Suomen katholicille piispoille.

Satakunnassa: **Pori**, kalarikkaan Kokemäenjoen var-rella, Ulvilan pitäjässä; sen satama on *Räpsöö*. Suuri kauppa, laivanrakentaminen, konepaja y. m. tehtaita. 7 tuh. asuk. — **Rauma**, meren rannalla. Sama kauppa kuin Uudessa kaupungissa, pitsinteko. 3 tuh. asuk.

Ikalisten kauppala Kyrösselän rannalla.

Uudella maalla: *Orijärvi*, Kiskossa, vaskitehdas.

Ahvenanmaalla: **Maarianhamina**, vasta perustettu kaupunki Jomalan pitäjässä. 250 asuk.

Skarpans, hävitetty linnoitus Bomarsundin luona, — ja *Kas-telholma*, linnanjäännöksiä, Sundin pitäjässä.

3. Hämeen lääni

sisältää lounas-osan Hämettä, Itä-Satakunnan ja vähäi-sen osan luoteista Utta maata Päijänteestä (itäpuo-

lella) Kuloveteen (lännessä). — Läänin pohjainen ja itäinen osa on täynnänsä korkeita ja jyrkkiä vuoria (Hämeenselkä), joissa on noin 700 jalan (= 200 m.) korkeisia kukkuloita, eteläpuoli on tasaisempaa ja hyvin viljeltyä. Järviä löytyy paljo (Längelmäen, Hauhon ja Wanajan haarat, sitä paitse Päijänne, Ruovesi ja Näsijärvi). Luode-osa on luontonsa puolesta sangen ihana (*Kangas-alan harju*). Pellavia kasvatetaan runsaasti. Metsät ovat laajat; vahtera ja saarni kasvavat itsestänsä etelä-osassa. Tässä läänissä on monta tehdasta. Asujamet ovat Suomalaisia (Hämäläisiä).

Hämeessä: **Hämeenlinna**, kuvernörin asunto. Normaalityö. 3 tuh. asuk. Lähellä kaupunkia on *Kruununlinna* eli *Hämeenlinna* (perustettu v. 1249).

Mustiala, maanviljelys-opisto, Tammelan pitäjässä. — *Forssa*, puuvillatehdas. — *Nuutajärvi*, Urjalassa, lasitehdas. — *Tervakoski*, Janakkalassa, paperitehdas. — *Evoisten* metsä-opisto Lammin pitäjässä. — *Lohti*, rautatien pysäyspaikka lähellä Wesijärveä.

Satakunnassa: **Tampere**, ihanalla paikalla Näsijärven ja Pyhäjärven välillä, Messukylän pitäjässä, maan suurin tehdaskaupunki (puuvillatehdas, paperitehdas, verkatehdas, liinatehdas y. m.). 8 tuh. asuk.

4. Wiipurin lääni

tapaa etelässä Suomen lahteen, idässä Laatokkaan ja siihen kuuluu suurin osa Vanhaa Suomea. Se sisältää Etelä-Karjalan, eteläisimmän osan Savoia ja vähäisiä osia Uutta maata ja Hämettä. — Maa on epätasaista (Salpausselkä ja Äyräpäänselkä), hiekansekaista ja kivenperäistä, laihaa maanlaatua, enimmiten kaskeksi poltettua ja kolkon näköistä. Kymijoen, Wuoksen ja Laatokan rantamaat ovat kuitenkin jotensakin viljavia ja luontonsa puolesta sangen ihania. Paljo saaria löytyy Saimaan järvessä ja Wuoksen virrassa sekä pitkin Laatokan

rannistoa Käkisalmen kaupunkiin asti etelässä ja pitkin Suomen lahden rannistoa Koivistolle saakka idässä. Koivistolta itään päin on ranta hiekkaista ja matalaa. — Läänin parhaimmat metsät ovat Laatokasta koilliseen päin, jossa myös on suuri sahaliike. Paremman-lajisia puita ja hedelmäpuita on ainoastaan eteläisimmillä tienoilla; lehtikuusimetsä (istutettu) löytyy Uuden kirkon pitäjässä. Harvinaisista elävistä tavataan kesyttömiä tai kesyttömiksi joutuneita peuroja uloinna idässä; hirviä nähdään harvoin. — Maanviljelys ja kotiteollisuus ovat ylimalkaa vielä huonolla kannalla. Tattaria viljellään jotensakin paljo. Lääniin tuodaan jauhoja ja käsiteoksia Wenäjältä ja Wenäjälle taas viedään lohia (Kymijoesta ja Wuoksen virrasta), pajunkuorta, lasia, marmoria, kraniittia y. m. Maantiet ovat hyvät, sillä rapakiveä löytyy runsaasti. Useampia tehtaita (nahka-, saippuateht.) on perustettu etelä-osaan; myöskin lasitehtaita ja rautaruukkeja. — Asujamet ovat suurimmaksi osaksi Karjalaisia. Äärimmäisessä idässä (Salmen, Suis-tamon ja Suojärven pitäjissä ja Kitelän kappelissa Impi-lahdella) tunnustavat asujamet kreikan uskontoa. Äärimmäisessä lännessä (Pyhtään pitäjässä) ovat asujamet osaksi ruotsalaista sukuperää. Sitä paitse löytyy Wenäläisiä ja Saksalaisia, enimmäen kaupungeissa. Muutamissa Muolaan eli Pyhäristin pitäjän kylissä asuu Wenäläisiä.

Karjalassa: **Wiipuri**, Saimaan kanavan suulla, Wiipurin lahden rannalla, linnoitettu. Siitä viedään enemmän kuin mistään muusta maan kaupungista ulkomaille tavaroita (varsinkin lankkuja ja lautoja), joita tuodaan tänne Kuopion läänistä asti. Tavaroiden ulosviennin toimittavat etenkin ulkolaiset. Täällä on hovi-oikeus, lääninhallitus, 6 kirkkoa, lyseo, ynnä useampia muita kouluja, muutamia tehtaita (kynttilätehdas, konepaja). Py-

säyspaikka Helsingin—Pietarin rautatiellä. Jäännöksiä linnasta, joka perustettiin v. 1293. 13,500 asuk. Wiipurin rinkelit ovat kuuluisat. Kaupungin ulkosatama on *Uuras*. Wiipurin pamaus v. 1495, Wiipurin kujanjuoksu (meritappelu) v. 1790. Ulkopuolella: *Vanha Wiipuri* (Monrepos), ihana puisto. — **Käkisalmi**, Wuoksen pohjaisilla suuhaaroilla, ent. linnoitus, 1 tuh. asuk.; — ja **Sortavala**, Laatokan pohjaisrannalla, 700 asuk., molemmat tekevät kauppaa Pietarin kanssa.

Walamo ja *Kononsaari*, Laatokan saaria, joissa on kreikkalaisia luostareja; edellinen hyvin viljelty ja ihana. — *Pitkäranta*, kylä Impilahden pitäjässä, tina- ja vasikkaivos. — *Ruskeala*, Ruskealan pitäjässä, marmorilouhos. — *Kurkijoki*, maanviljelys-opisto. — *Suotniemi*, Käkisalmen luona, porsliini- ja fajansitehdas. — *Pyterlahti*, kylä Wirolahdella, kraniittilouhos.

Uudella maalla: **Hamina**, Suomen lahden rannalla, Wehkalahden pitäjässä, ent. linnoitus, kadettikoulu, hyvä kauppa. 3 tuh. asuk. Rauhanteko v. 1809.

Kymijoen itäisen haaran suulla: *Kymi*, ent. linnoitus; — ja *Kotka* (Ruotsinsalmi), vilkas sahaliike, ent. linnoitettu satama, meritappelu v. 1789 ja 1790. — *Suursaari*, Suomen lahdessa; hedelmätön ja vuorinen (porfyryriä). Laivain opastaminen (luotsaus), kalastus ja hylkeenpyyntö ovat elinkeinoina. Meritappelu v. 1788.

Savossa: **Lappeenranta**, Saimaan etelärannalla; sen luona ent. linnoitus. 1 tuh. asuk.

Lauritsala, Saimaan kanavan pohjaispäässä, lastauspaikka.

5. Mikkelin lääni,

johon kuuluu Keski-Savo ja Itä-Häme, on Päijänteen ja Oriveden välillä, joista edellinen länsipuolella ja jälkimäinen itäpuolella. — Se on täynnänsä lukemattomia järviä, jotka peittävät enemmän kuin neljänneksen sen pintaa (idässä Saimaan vesijakso Orivedestä alkaen Saimaan järveen saakka, lännessä Sysmän haara). Maa on enimmäkseen mäkistä ja harjukasta (Savonselkä). Lännessä kohoavat harjanteet 600—800 jalan korkeudelle (= 120

—240 m.). Maanlaatu on kivenperäistä ja hiekansekaista. Kaskenpoltolla ja suonviljelyksellä saadaan kuitenkin viljaa tavallisesti enemmän kuin tarvitaan; Savon osassa viljellään paljon tattaria. Suurta sahaliikettä harjoitetaan; myöskin löytyy muutamia rautatehtaita. Järvistä pyydetään enintään muikkuja ja kuhia; Saimaassa löytyy myöskin lohia ja hylkeitä. Läänistä myydään hevosia, hampua, halkoja, voita ja lihaa. Asujammat ovat suurimmaksi osaksi karjalaista sukuperää.

Savossa: **Mikkeli**, Saimaan lahden rannalla, lääninhallitus, lyseo. 1 tuh. asuk. Lähellä: *Porrassalmi*, sotatappelu v. 1789. — **Savonlinna**, saarella Haukiveden ja Pihlajaveden välillä, Säämingin pitäjässä ja Vanhassa Suomessa; sillä on linna (*Ollinlinna* l. *Olofsborg*). 1 tuh. asuk.

Punkaharju, kruunun puisto kaitasella pitkällä saarella Puruveden ja Pihlajaveden välillä, ihanalla seudulla. — *Parkumäki*, sotatappelu v. 1789; — ja *Haapaniemi*, ent. sotakoulu, Rantasalmen pitäjässä. — *Raaheenlinna*, Kristiinan pitäjässä, linnanjäännöksiä.

Hämeessä: **Heinola**, Jyrängön kosken varrella. 1 tuh. asuk.

6. Kuopion lääni

sisältää Pohjais-Karjalan, Pohjais-Savon ja Koillis-Hämeen, Keiteleestä lännessä Wenäjän rajaan asti idässä. — Maa alenee pohjaispuolelta 600 ja 800 jalasta (= 180—240 m.) eteläpuolelle päin 300 ja 400 jalkaan (= 90—120 m.) saakka ja siinä on joko harjuja (Suomen-selkä, Savonselkä, Karjalanselkä ja Salpausselkä), yksinäisiä vaaroja ja syviä laaksoja, tahi laajoja järviä (Pielishaara, Kallaveden ja Rautalammen haarat), veteliä soita, rämeitä ja nevoja. Karjalan osassa on pitkältä kaltavia mäkiä, joista usea on kukkulalle asti peitetty ruokamullalla, ja sen vuoksi joko viljelty tahi kasvava kaunista lehtimetsää. Läänin muissa osissa on

jyrkkiä ja enimmäen paljaita vuoria sekä kaitoja laaksoja. Maanlaatu on hiekansekaista ja mukulakivistä, vaan ylimalkaa ei kuitenkaan laihaa. Vilja, jota enimmäen saadaan suonviljelyksellä ja kaskenpoltolla, riittää tavallisina vuosina tarpeeksi asti. Niityt ja laitumet ovat parempia kuin Mikkelin läänissä. Metsät ovat suuret läänin pohjais- ja itä-osissa (enimmäen mäntyä, etelässä enimmäen koivua); sahaliike on vilkas. Vedet ovat rikkaat rautamudasta eli hölmästä, josta myöskin läänissä metallia sulatetaan; vaskea löytyy Karjalassa. Läänistä viedään ulos varsinkin lankkuja ja lautoja; vieläpä voita, hevosia, turkiksia ja metsälintuja. Asujamet ovat karjalaista sukuperää. Liperin ja Ilomantsin pitäjäläisistä yksi osa tunnustaa kreikan uskontoa.

Savossa: **Kuopio**, kauniilla paikalla Kallaveden rannalla, läänin- ja hiippakunnan-hallituksen istuin, vilkas kauppa. Lyseo. 5,500 asuk.

Toivala, Kuopion lähestöllä, tunnettu 1808 vuoden sodasta; — *Iisalmi*, kauppala; — ja *Koljonvirta*, sotatappelu v. 1808, molemmat Iisalmen pitäjässä. — *Warkaus*, Leppävirroilla, rautaruukki ja konepaja.

Karjalassa: **Joensuu**, kauppakaupunki Pielisjoen suulla, vilkas kauppa. 900 asuk.

Wärtsilä, suuri rautaruukki Tohmajärven pitäjässä.

7. Waasan lääni

sisältää eteläisen Pohjanmaan, koillisen Satakunnan ja Luoteis-Hämeen. — *Pohjanmaa* on alaista tasankoa, joka on avarin maassamme ja jolla ainoastaan mataloita mäkimaita ja muutamia isompia harjanteita löytyy. Se on 4—5 peninkulman levyinen, alenee tuskin huomattavasti mertä kohti ja joukko virtoja ja jokia juoksee sen läpi. Meren rannisto on pitkältä matala ja rikas saarista, joista Meren Kurkussa olevat ovat uloimpina meressä. Pohjanmaan sisä-osan tekee Suomenselkä epä-

tasaiseksi. Tasangon etelä-osassa on maa lihavaa savi-
maata, hyvin viljeltyä ja viljavaa varsinkin pitkin Ky-
rönjoen ja meren rantoja, missä kasvaa suuriyväistä
viljalajia (Waasan ruista). Ison Kyrön pitäjän vainioita
kiitetään laajimmiksi maassa. Tasangon pohjais-osa on
maanlaadultaan laiempaa, mutta täälläkin saadaan
jyviä tarpeeksi. Suon- ja niitynviljelystä harjoitetaan
myös innolla ja taidolla. Metsästä on monessa paikassa
puute. Meren rannastolla harjoitetaan etuisaa hailin-
kalastusta ja hylkeenpyyntöä. Asujamet ovat taitavat
kaikkalaisissa käsitöissä, ja etenkin maan parhaimpia
laivanrakentajia ja kirvesmiehiä, joina heitä käyte-
tään koko maassa. Meren rannan asujamet ovat ruot-
salaista sukuperää. Läänin suomalaiset asujamet ovat
Hämäläisiä.

Hämeen ja Satakunnan osat ovat täynnä korkeita
harjanteita (Suomenselkä ja Hämeenselkä) ja järvijak-
soja (Keiteleen ja Saarijärven haarat sekä Näsijärven
pohjaiset lisävedet) sekä maanviljelykselle vähemmin so-
pivat. Metsät ovat laajat ja antavat laivanrakennus-
tarpeita merikaupungeille. Niissä on myöskin hirviä.

Pohjanmaalla, kaikki meren rannalla: **Nikolain kau-
punki** (ent. Waasa), hovi-oikeuden ja lääninhallituksen
istuin, lyseo ja useampia muita kouluja, melkoinen
kauppa ja muutamia tehtaita. 5,000 asuk. Kaupungin
laivasatama on *Brändö*. Lähestöllä: *Korsholma*, ent.
linna. — **Uusi Kaarleby** eli **Joensuu**, Lapuanjoen suulla.
Seminaari kansakoulujen mies-opettajia varten. 1 tuh.
asuk. — **Pietarsaari**, Pietarsaaren pitäjässä, vilkas rahti-
kauppa. 2 tuh. asuk. — **Kokkola**, 2 tuh. asuk. — **Kas-
kinen**, saarella Närpiön pitäjässä, oivallinen satama. Hai-
linpyyntö. 700 asuk. — **Kristiinan kaupunki**, Lapväärtin
pitäjässä, suuri kauppa. 2,500 asuk.

Östermyra, Ilmajoella, ruutitehdas. — *Napue*, kylä Isossa-

Kyrössä, sotatappelu v. 1714. — Tunnetut 1808 vuoden sodasta ovat *Lapuan Isokylä* Lapualla; — *Alavuis*, *Ruonan silta* ja *Salmi* Kuortaneella; — *Juutas*, lähellä Joensuuta; — *Oravainen*, Wöyryn pitäjässä.

Hämeessä: **Jyväskylä**, Laukaan pitäjässä, Päijänteen pohjaisella rannalla. Lyseo, kansakoulun-seminaari. 1,400 asuk.

Karstula ja *Lintulahti*, Saarijärvellä, sotatappeluja v. 1808.

8. Oulun ja Kajaanin lääni

on suurin kaikista lääneistä (3 tuh. neliöp.); siihen kuuluu pohjainen Pohjanmaa sekä Suomen osat Lapinmaata ja Länsipohjanmaata (maa Tornion joen ja Ounasselän välillä). — *Pohjanmaa* on Pohjan lahtea kohti kaltava maakunta, jonka läpi monta jokea juoksee. Sisämaa on täytetty korkeilla harjanteilla (Maanselkä, Suomenselkä, Kainunselkä), joiden kukkulat ovat 800—1,000 jalan (= 240—480 m.) korkuisat, hietakankailla ja sangen monilla järvillä (Oulunjärvi lisävesineen sekä järvet itäpuolella Maanselkää). Sanomattoman suuret rämeet peittävät ison osan maakunnan pintaa. Rantamaa on alaista tasankoa, jonka läpi kulkee merelle päin harjanteita. Maanlaatu on enimmäkseen laihaa ja maanviljelys hyvin epäluotettavaa useasti sattuvain hallowien vuoksi, jotka varsinkin tapahtuvat useasti sisämaassa. Rantamaa on hyvin viljeltyä noin 5 ja 10 peninkulman leveydeltä. Sisä-osissa harjoitetaan suonviljelystä ja kaskenpolttoa. Ylimalkaa kylvetään enemmän ohraa kuin ruista, jonka halla useammin panee. Niityt ja laitumet kasvavat runsaasti heinää; karjanhoito on sentähden suuresta arvosta maakunnalle. Limingan niityt eteläpuolella Oulun kaupunkia ovat yhtä mainiot kuin Ison-Kyrön vainiot. Sisimmäiset osat (Kajaanin lääni, Kainunmaa) sisältävät paraasti säilyneet metsät koko maassa; siellä poltetaan paljon tervaa, jota virtaavia

jokia myöten viedään meren rannalle. Rantamaa on metsätön. Pohjaiset joet ovat taimenista ja lohista rikkaat. Muutamista vesistä saadaan vähempi-arvoisia helmiä. Metsästys on hyvin etuisaa. Asujamet ovat karjalaista sukuperää. — *Länsipohjanmaa* on epätasainen Ounasselän vuoksi ja on muuten Pohjanmaan sisä-osien kaltainen.

Lapinmaassa on joukko vuoria ja harjanteita, kankaista, soita ja rämeitä. Viljaa ja juurikasveja viljellään siellä aivan vähä, kuitenkin kylvetään potaatteja, nauriita ja ohraa Inarinjärvelle saakka, ruista Sodankylään ja Muonionniskaan asti. Utsjoella on kaikki maanviljelys tuntematonta. Marjoja löytyy runsaasti, metsät ulottuvat Inarinjärvelle asti. Kultaa huhdotaan Ivalojoella. Varsinaiset asukkaat ovat Lappalaisia. Ne hankkivat ravintonsa peuroista, jotka syövät peuransammalta, tahi kalastamisella ja nauriinviljelemisellä. Suurin osa asujamia on Suomalaisia, jotka harjoittavat maanviljelystä, kalastusta ja karjanhoitoa. Osa Lappalaisia on taipunut Suomalaisten elantotapaan. Suurena rasisuksena ovat Lapinmaan lukemattomat sääsket. — Lapinmaa jakautuu seitsemään *Lappiin*: *Tornion* eli *Enontekiäisten*, *Muonionniskan* länn., *Kittilän*, *Sodankylän* ja *Kuolajärven* etel., sekä *Inarin* ja *Utsjoen* *Lapit* pohj. Viisi viimeksimainittua sanotaan yhteisellä nimellä *Kemin Lapiksi*.

Pohjanmaalla: **Oulu**, suuri kauppakaupunki, Oulunjoen suulla (Merikoskella), läänin-hallituksen istuin. Lyseo, muutamia tehtaita. 8 tuh. asuk. — **Raah**e, meren rannalla, Saloisten pitäjässä. Hyvä kauppa, melkoisa laivasto. 3 tuh. asuk. — **Kajaani**, Kajaaninjoen (Koivukosken) varrella, Paltamon pitäjässä; vähäinen liike. 700 asuk. — **Kemi**, vasta perustettu kaupunki Kemijoen suulla.

Kajaanin linna, linnanjäännöksiä saarella Koivukoskessa. — *Siikajoki*, *Revonlahti* ja *Pulkkila*, pitkin Siikajokea, sotatappeluita v. 1808. — *Olkijoki*, Saloisissa, sovinnoteko v. 1808. — *Hailuoto*, suuri saari meressä.

Länsipohjanmaalla: **Tornio**, lähellä Tornion joen suuta, kaupittelee lohia ja Lapin tavaroita. 800 asuk.

Aavasaksa, vuori Tornion joen varrella lähellä napapiiriä; siellä käyvät Juhannuksen aikana ne, jotka tahtovat nähdä aurinkoa sydän-yöllä.

Skandinavia

sisältää suuren varsinaisen *Skandinavian niemimaan*, tuon paljoa pienemmän *Jyllannin niemimaan* ja koko joukon saaria. Siinä on kolme kuningasvaltaa: Ruotsi, Norja ja Tanska. Ruotsi ja Norja käsittävät yhteensä Skandinavian niemimaan. Ruotsin mannermaa on kaakoinen osa tätä niemimaata, Norjan mannermaa läntinen ja pohjainen osa.

Skandinavian niemimaa

on ainoastaan koillispuoleltaan yhteydessä Europan muun mantereen kanssa. Muutoin on mertä niemimaan ympärillä. Rannistolla on melkein lakkaamaton saaristo. Saariston saaret ovat kuitenkin ainoastaan luoteisella rannistolla vähän suurempia. Täällä ovat *Lofotensaarvet* y. m. Norjan rannalla tunkeuvat meren lahdet syvälle maan sisään. Huomattavimmat ovat: Skagerrakista *Kristianian vuono*; Pohjamerestä *Stavangerin vuono*, *Hardangerin vuono* ja *Sognevuono*; Atlantin merestä *Trondhjemin vuono*; Jäämerestä *Altenvuono*, *Tenovuono* ja uloinna *Varangin vuono*. — Koko niemimaan pituus (Nordkynin ja Falsterborefin välillä) on noin 250 maantiet. penink.; suurin leveys noin 80. Pinta-ala on kaksi vertaa suurempi kuin Suomenmaan.

Läntisellä ja luoteisella puolella on suuri vuoristo, joka täyttää melkein koko Norjan ja Pohjais-Ruotsin. Vuoristo on ylimalkaa avaroita ylänköjä, joilla siellä täällä on korkeita huippuja tahi laaksoja, jotka eivät juuri ole syviä. Näiden vuorien pohjaispuolen nimenä on *Köli*; sen keskimääräinen korkeus on 2,000 jalk. (= 650 m.). Sen korkein osa on rajana Ruotsin ja Norjan välillä ja siitä kohoaa Ruotsin korkein huippu *Sulitelma* (5,800 jlk. (= 1,900 m.). Vuorijonon eteläisemmät ja korkeammat osat ovat ainoastaan Norjassa ja niiden nimet ovat *Dovre fjeld* ja *Langfjeldene*. Edelliseen kuuluu etenkin pelkkiä avaroita ylätasankoja, vaan Langfjeldene-vuoristossa on korkeita vaaroja, joista mainittakoon *Jötunfjeld*, lähellä Sogne-vuonon sisimmäistä pohjukkaa, jolla vaaralla on Skandinavian korkein huippu *Ymesfjeld* (eli *Galdhøpiggen*), 8 tuh. jlk. (= 2,600 m.).

Korkeimmat tunturiseudut ovat peitetyt ikuisella lumella. Kölin avarin lumi-aukio (jökeli) on *Fondi*, joka ulottuu merelle asti. Pohjaispuolella Sognevuonoa on *Justedalsbräi*, avarin lumi-aukio koko Euroopan mannermaalla.

Koko tämä vuoristo ja sen luona olevat saaret kohoavat länsipuolella jyrkästi merestä, useassa kohdin monen tuhannen jalan korkuisiksi. Itään ja kaakkoon päin alenee se vähitellen. Ruotsinmaan pohjais-osien läpi kulkee monta leveää harjannetta, joiden välillä on pitkänkaitaisia laaksoja. Etelä-Norjassa on isoja laaksoja (*Gudbrandin laakso*, *Itälaakso* eli *Österdali* y. m.). — Ruotsinmaan suurten järvien ympärillä on alamaata. Etelä-Ruotsi on alaista vuorimaata. Yläisin paikka on *Smälannin vuorimaa*, ja enimmin tunnetut vuoret *Taberg* (1,050 jlk. = 340 m.) ja *Omberg* (800 jlk. = 260 m.) Wetterin rannalla sekä *Kinnekulle* (850 jlk. = 280 m.)

Wenerin rannalla. Suurimmat tasangot ovat: *Skånen tasanko*, eteläisin osa niemimaata; *Länsigötan tasanko*, etelä- ja kaakkoispuolella Weneriä; *Itägötan tasanko*, idässä päin Wetteristä; *Uplannin tasanko*, pohjaispuolella Mälaria. — Gotlannin ja Ölannin saaret ovat joutsakin korkeita ja enimmäen tasaisia kalkkikallioita.

Jokia (*virtoja*) löytyy hyvin monta, vaan useimmat niistä ovat vain vähäksi osaksi haaksikululle sopivat, sillä maan epätasaisuuden vuoksi ovat ne virtaisat ja täynnänsä putouksia ja koskia. Enimmät saavat alkunsa läntisvuoristosta, muutamat taas siitä seudusta, jossa Köli ja Dovrefjeld, Skandinavian niemimaan etevimmät vedenjakajat, yhdistyvät.

Ruotsin huomattavimmat joet ovat: *Tornion joki*, *Uumajan joki*, *Angermanjoki*, *Daljoki*, *Motalan virta* ja *Götajoki*. — *Tornion joki*, *Uumajanjoki* ja *Ångermanjoki* kuuluvat Pohjais-Ruotsin suuriin vesiin, joista moni virtaa läpi isojen järvien. Ensimmäinen ja sen syrjäjoki, *Muonion joki*, ovat Ruotsin rajana Suomea vastaan (kaupunki: Haaparanta). — *Daljoki* syntyy kahdesta latvajoesta, *Itäisestä Daljoesta* ja *Läntisestä Daljoesta*; — *Motalan virta* tulee Wetteristä ja laskee Bråvikiin (kaupunki: Norrköping). — *Götajoen* alkupuolinen juoksu on *Klarjoki*, joka laskee Weneriin (kaupunki: Karlstad). — *Götajoki* tekee *Trollhätteputoukset* ja laskee Kattegatiin (kaupunki: Göteborg).

Norjan huomattavimmat joet ovat *Glommi* ja *Drams-joki*. — *Glommi* virtaa läpi Österdalin ja laskee itäpuolella Kristianian vuonon suuta (kaupunki: Frederiksstad). Sen syrjäjokena on *Vormi*, jonka ylistä osaa nimitetään *Laa-giksi* ja joka juoksee Gudbrandin laakson ja *Mjösijärven* läpi. Lähellä suutansa tekee *Glommi Sarpi*-nimisen putouksen. — *Drams-joki* virtaa *Tyriffjordin järven* läpi ja laskee Kristianian vuonon läntiseen lahteen (kaupunki:

Drammi). — Norjan ja Suomen välistä rajaa myöten juoksee *Tenojoki*, joka laskee *Tenoruonoon*.

Järviä on useita ja suuria. Ruotsissa löytyy 4 suurta järveä, jotka eroittavat Etelä-Ruotsin muusta maasta, nim. *Weneri* (100 neliöpenink.), *Wetteri*, *Hjelmari* ja *Mälari*. *Wenerillä* on suuressa määrässä vaihteleva vedenkorkeus. *Wetteri* on merkillinen kirkaasta ja keveästi liikkuvasta vedestänsä. *Hjelmari* juoksee *Eskilstunajoen* kautta *Mälariin*, joka järvi on merkillinen monista saaristansa ja laskee Tukholman läpi lyhyen virran kautta Itämereen. — Norjassa on *Mjösi*, *Tyrifjord* y. m.

Skandinavian niemimaan vesirikkaimmat putoukset ovat *Trollhätteputoukset* (120 jalkaa = 40 m. korkeat) ja *Sarpi* (70 jlk. = 22 m.). Vesiputouksia, jotka ovat merkilliset ison korkeutensa vuoksi, vaan joissa on vähä vettä, ovat *Rjukandfos* (750 jlk. = 240 m.) Maanjoessa [moon], ja *Wöringfos* (600 jlk. = 200 m.) vähäisessä, Hardangerin vuonoon laskevassa rantajoessa.

Ilman-ala niemimaalla on tämän pituuden vuoksi hyvin erilainen pohjaisessa ja etelässä. Toinen erilaisuus ilmestyy, kun verrataan seutuja kummallakin puolella tuota suurta läntistä tunturijonoa. Norjan länsirannalla, jota Golfvirta lämmittää, on nimittäin lauhkea meri-ilma. Meri ei sentähden jääty, ei edes Nordkapin luona, ja kosteus on sangen suuri, sillä lämpimän meri-ilman jäähdyttävät kylmät tunturit. Bergin kaupungissa nousee sateen määrä sen vuoksi 70 tuuman (= 2,900 millim.) korkeudelle. — Etempänä idässä on ilman-ala mantereinen. Lauhkein ilman-ala Ruotsissa on Skånen tasangolla ja Gotlannissa.

Kasvillisuus on myöskin hyvin erilainen. Pyökki kasvaa Wetteriin ja Bergin kaupunkiin asti, tammi ja hedelmäpuut Trondhjemiin ja Daljokeen saakka. Met-

sissä kasvaa enimmäen kuusia ja mäntyjä. Skandinavian niemimaan läntisissä ja pohjaisissa osissa löytyy avaria seutuja, joissa ei ole ollenkaan metsää ja niissä kasvaa vain sammalta ja muutamia muita ruskehtavia tunturiruohoja. Etelä-Ruotsia voi sanoa *maanviljelysseuduksi*; sitten seuraa *havupuiden seutu* ja vihdoin *navanseutu*. *Ikuinen lumi* alkaa Etelä-Norjassa 5,000 (= 1,600 m.) ja Nordkapin luona 2,000 (= 650 m.) jalan korkeudella.

Merkillisemmät **eläinlajit** ovat ylimalkaa samat kuin meillä. Erittäin tulee kuitenkin huomata länsirannan suuri rikkaus *kaloista* ja *vesilinnuista*. Eteläisimmässä Ruotsissa on myöskin *metsäkauriita* ja *sarvaita*.

Molemmilla kuningaskunnilla, Ruotsilla ja Norjalla, on yhteinen kuningas. Sota ja rauha kuin myöskin kaikellinen yhteys vieraiden valtojen kanssa ovat molempain valtakuntain yhteiset; vaan muissa suhteissa on kumpainenki valtakunta toisistansa erillään.

Ruotsin kuningaskunta (8 tuh. neliöpenink., 4 $\frac{1}{2}$ milj. asuk.) jaetaan 4 osaan: *Götalanti* etelässä, *Svealanti* keskellä, *Norrlanti* pohjassa ja *Lapinmaa* pitkin Köliä. Nämät osat jaetaan taaskin maakuntiin.

Norjan kuningaskunta (5,700 neliöpenink., 1 $\frac{3}{4}$ milj. asuk.) jakautuu Dovre- ja Langfjeldenin kautta 3 osaan: *Nordenfjeldin Norja*, pohjaispuolella Dovrefjeldiä; *Vestenfjeldin Norja*, länsipuolella Langfjeldeneä; *Söndenfjeldin Norja*, eteläpuolella Dovrefjeldiä ja itäpuolella Langfjeldeneä.

Norjalaiset ja *Ruotsalaiset* puhuvat eri kieltänsä, vaan nämät kielet ovat hyvin toistensa kaltaiset. Ruotsissa käytetään ruotsalaista kirjakieltä, vaan Norjassa, joka monia vuosisatoja on ollut yhdistettynä Tanskan kanssa, mistä se v. 1814 eroitettiin, on sama kirjakieli kuin Tanskassa. Ruotsin ja Norjan pohjaisissa osissa

löytyy myöskin *Suomalaisia* (24 tuh.) ja *Lappalaisia* (24 tuh.). Nämät viimeainitut elävät joko paimentolaisina peuroinensa tunturiseuduilla („Tunturilappalaiset“) tahi meren rannalla kalastaen („Merilappalaiset“). Suomalaiset, Norjassa „Kainulaisikisi“ nimitetyt, harjoittavat karjanhoitoa sekä vähäisen maanviljelystä ja kalastusta.

Elinkeinot ovat näissä kahdessa maassa hyvin erilaiset. **Ruotsissa** ovat *maanviljelys* ja *karjanhoito* tavallisimpia elinkeinoja, ja maa viepi viljaa ulkomaille. Maan viljavimmat osat ovat Skåne ja tasangot suurten järvien ympärillä. Pellavasta viljellään paljo Norrlannissa. — *Vuorityö* on isompi kuin Norjassa, samoiten kuin maanviljelyskin. Rautaa löytyy melkein joka osassa maata, ja Keski-Ruotsissa on Klarjoen ja Ahvenanmeren välinen tieno erinomaisen rikas *raudasta*. Ruotsin paras rauta saadaan Dannemorasta. Suuria vaskikaivoksia löytyy Falussa ja Ätvidabergissä. Salan luona on hopeakaivos vähemmästä arvosta. *Metsäliike* on myöskin tärkeimpiä elinkeinoja ja Ruotsista viedään puutavaroita ulos enemmän kuin Norjasta; enimmäkseen niistä tuodaan Norrlannista. — *Kalastus* ei ole erinomaisesta arvosta.

Ruotsin *teollisuus* on paljoa korkeammalla kannalla kuin Norjan. Norrköpingissä ja Göteborgissa on suuria verka- ja puuvillatehtaita. Motalassa on valtakunnan suurin konepaja. Eskilstunassa valmistetaan somimpia teräs- ja rautateoksia. — Sisämaan *kauppa* on myöskin paljoa suurempi ja sitä edistävät *kanavat* ja *rautatiet*. Poikki maan kulkee suuri kanavareitti, joka vie Itämerestä Kattegatiin. Erästä Itämeren lahdesta vie nimitäin *Götan kanava* Wetterin ja vähempien järvien läpi Weneriin. *Trollhättekanava* vie Götajoen putousten ohitse. *Söderteljen kanava* yhdistää Mälarin Itämereen. *Rautatiet* yhdistävät Tukholman, Göteborgin, Skånen, Norr-

köpingin, Upsalan ja Kristianian. — Ulkomaan kauppa on sängen vilkas, mutta toimitetaan suureksi osaksi ulkomaisten laivoilla. Ruotsin arvoisimmat vientitavarat ovat rauta, metsän tuotteet ja kaura. Tärkeimmät tuontitavarat ovat: siirtomaiden tavarat, suola, viini y. m. — *Meriliike* vaikka kyllä suurenlainen, on kuitenkin vähempi kuin Norjassa. Suurimmat *kauppakaupungit* ovat Göteborg (rautaa, puutavaroita ja viljaa), Tukholma (rautaa) ja Malmö (viljaa).

Norjassa on *maanviljelys* pää-elinkeinona ainoastaan Söndenfjeldin Norjassa ja eräässä paikkakunnassa Frondhjemmin vuonon äärellä. Maa on liian hedelmätöntä, ja $\frac{1}{120}$ osa vain koko maasta on peltoa (Suomessa $\frac{1}{44}$ osa), jonka tähden vuosittain tuodaan maahan 2 miljonaa tynnyriä viljaa. *Karjanhoito* on sitä vastoin suuresta arvosta, varsinkin tunturiseuduilla, joilla kesällä, samoin kuin Alpeilla, ajetaan karja tunturilaitumelle.

Tärkeimpiä elinkeinoja Norjassa ovat *metsänhoito* ja etenkin *kalastus*. Söndenfjeldin Norjassa on laajoja kuusi- ja mäntymetsiä, jonka tähden sieltä paljo puutavaraa ulosviedään. Niitä viedään ulos varsinkin Drammin, Kristianian ja Frederikstadin kaupungeista. Vesten- ja Nordenfjeldin Norjan rantamailla on kalastus pääelinkeinona. Etenkin kalastetaan silliä ja turskaa. Lofotensaarille keräytyy vuosittain noin 25 tuhatta henkeä kalastamaan. Etenkin Bergi ja Stavanger toimittavat Norjan kalakaupan.

Vuorityö ja *teollisuus* ovat Norjassa vähäarvoisia. Söndenfjeldin Norjassa on monta rautakaivosta ja hyvin rikas hopeakaivos Kongsbergissä; Nordenfjeldin Norjassa on Röraasin vaskikaivos. *Meriliike* on erinomaisen suuri, ja Norjalaiset ovat paraita merimiehiä maan päällä. Norjan tärkeimmät *kauppakaupungit* ovat Kristiania ja Bergi.

Rautatie kulkee Kristianiasta Ruotsin rajalle. Sitä paitse löytyy muutamia pienempiä rautateitä.

Uskonto molemmissa valtakunnissa on lutherilainen ja valistus on yhtä edistynyt kuin useimmissa muissa sivistyneissä maissa. Ruotsissa on kaksi yliopistoa, Upsalassa ja Lundissa. Norjassa on yksi yliopisto, Kristianiassa.

Ruotsi.

Kuninkaan vallan rajoittavat *valtiopäivät*, jotka jakautuvat kahteen „kammariin.“

Yleisen hallinnon suhteen jakautuu valtakunta 24 *lääniin* sekä Tukholman *ylimaaherran alaan*; kirkkohallituksen ja koulutoimen tähden 12 *hiippakuntaan*; lainkäyttämisen suhteen 3 *hovi-oikeuden piiriin*.

Ruotsin suurimmat **kaupungit** ovat: Tukholma 150 tuh., Göteborg 60 tuh., Malmö 30 tuh. ja Norrköping 25 tuh. asuk.

Svealanti

sisältää maakunnat: *Uplanti*, pohjaispuolella Mälaria, *Westmanlanti*, länsipuolella Uplantia, *Södermanlanti*, eteläpuolella Mälaria, *Nerike* lounaspuolella, *Wernlanti* ja *Taalain maa* (Dalarne) luodepuolella, sekä *Gestriklanti* pohjaispuolella Uplantia.

Uplannissa ovat *Tukholma*, *Upsala* ja *Dannemorán* rautakaivokset.

Tukholma (Stockholm), valtakunnan pääkaupunki, on rakennettu osaksi saarille, osaksi mannermaalle Mälarin ja Itämeren yhtymäpaikoille. On asemansa vuoksi Europan kauneimpia suuria kaupunkeja. Sen rakennuksista mainittakoon: tuo komea *Kuninkaan linna*, *Riddarholmin kirkko*, jossa ovat kuningaitten haudat, ja *Kansallismuseo*.

Mälärin ihanalla ympäristöllä on monta linnaa niin-
kuin *Haga*, *Ulriksdal*, *Drottningholm* ja *Gripsholm*.

Upsala, Fyrisjoen varrella, on valtakunnan arkki-
piispan asunto. Samoin kuin Lundissa, on Upsalassa-
kin yliopisto ja kuuluisa tuomiokirkko.

Westmanlannissa ovat *Westerås* ja *Sala*, **Söderman-
lannissa** *Nyköping* ja *Eskilstuna*, **Nerikessä** *Örebro* Hjel-
marin luona, **Wermlannissa** *Karlstad* lähellä Klarjoen
laskua Weneriin, **Taalain maassa** *Falu* ja *Elfdaalin* por-
fyri louhos, **Gestrikannissa** *Gefle*.

Gefle harjoittaa suurta kauppaa, meriliikettä ja
laivain rakentamista.

Wermlannin luoteis-osassa ovat asujamet osaksi
Suomalaisia.

Götalanti

sisältää maakunnat *Itägotlanti*, *Länsigötlanti*, *Smälanti*,
Bleking, *Skåne*, *Hallanti*, *Bohuslääni* ja *Dal* sekä *Ölanti*
ja *Gotlanti*.

Itägotlannissa ovat *Norrköping* ja *Motalan* kaup-
pala *Motalan* virran varrella, *Linköping*, *Söderköping*
Götan kanavan varrella, *Wadstena* Wetterin rannalla
ja *Atvidabergin* vaskikaivos.

Länsigötlannissa ovat *Göteborg* ja *Wenersborg* Göta-
joen varrella ja *Karlsborgin* linnoitus Wetterin rannalla.

Göteborg, jonka halki kulkee joukko kanavia, on
merkillinen rikkaudesta ja komeista rakennuksistaan.

Smälannissa ovat *Kalmar* Kalmarin salmen var-
rella ja *Jönköping* Wetterin etelärannalla; **Blekingissä**
on *Karlskrona*.

Kalmar on tunnettu linnastansa, jossa Kalmarin
liitto tehtiin v. 1397. — *Jönköping* on Götan hovi-oi-
keuden istuin (Svean hovi-oikeus on Tukholmassa). —
Karlskrona on Ruotsin sotalaivaston satama.

Skånessa ovat *Ystad*, *Malmö*, *Landskrona* ja *Helsingborg* rannalla. Maan sisässä ovat *Kristianstad* ja *Lund*.

Malmö vie ulos paljon viljaa, *Kristianstad* on Skånen ja Blekingin hovi-oikeuden istuin. — *Lund* oli katholicisella ajalla Pohjan arkkipiispan asunto. Täällä on valtakunnan toinen yliopisto. Kaupungissa on suuri tuomiokirkko.

Hallannissa on *Halmstad*, **Bohusläänissä** *Marstrand* ja *Uddevalle*; **Dalissa** ei ole mitään merkillisempää paikkaa.

Gotlannissa on *Wisby*, muinoin etevä kaupunki Hansan liitossa. Wisbyssä on paljo raunioita ja sitä on sen vuoksi sanottu „Pohjan Ruomiksi.“

Norrlanti

sisältää maakunnat: *Helsinglanti*, *Herjedal*, *Jemtanti*, *Medelpad*, *Ångermanlanti* ja *Westerbotten*. Rannalla on monta pienempää kaupunkia, jotka harjoittavat laivain rakentamista ja kaupitsevat Norrlannin tuotteita.

Huomattavimmat ovat: *Sundsvall*, Norrlannin suurin kaupunki, 7 tuh. asuk., — *Hernösand* Ångermanjoen varrella, — *Uumaja*, Meren Kurkun rannalla — ja *Haaparanta* Tornion joen varrella, vastapäätä Tornion kaupunkia.

Lähellä Uumajaa ovat *Hörnefors*, *Säfvar* ja *Ratan*, tunnetut 1809 v. sodasta.

Lapinmaalla ei löydy ainoatakaan kaupunkia eikä kauppalaa. Se jaetaan 6 *Lappiin*.

Ruotsille kuuluu vähäinen saari Länsi-Indiassa, *Saint Barthélémy* [säng].

Norja

on, samoin kuin Ruotsi, kuningaskunta, jossa kuninkaan valta on rajoitettu. Lainsäätäjäkuntaa sanotaan *Stortingiksi*.

Siviilihallintoa varten jakautuu Norja 20 *amtiin*, hengellistä hallitusta varten 6 hiippakuntaan, nim. *Kristianian*, *Kristiansandin*, *Hamarin*, *Bergin*, *Trondhjemin* ja *Tromsön hiippakuntaan*.

Kaupungit ovat melkein yhtä suuret kuin Ruotsissa. Suurimmat ovat Kristiania 80 tuh., Bergi 35 tuh., Stavanger ja Trondhjem 20 tuh. asuk.

Kristianian hiippakunnassa ovat meren rannalla *Kristiania*, *Frederiksstad*, *Frederikshald* ja *Frederikstենin* linnoitus, *Drammi*, *Horti* ja *Tönsberg*. Sisämaassa länsipuolella on *Kongsberg*.

Kristiania, Norjan pääkaupunki, on merkillinen kauniista ympäristöstänsä. — Ulkopuolella *Frederikstենiä* kaatui Kaarle XII v. 1718. — *Horti* on sotalaivaston satama. — *Tönsberg* harjoittaa suurta valaksen- ja hylkeen-pyyntöä Pohjais-Jäämeressä.

Hamarin hiippakunnassa on *Hamar* Mjösin rannalla.

Kristiansandin hiippakunnassa ovat *Kristiansand* ja *Stavanger* meren rannalla. Stavanger vie ulkomaille suuremman osan Norjan silleistä.

Bergin hiippakunnassa on *Bergi*, kauan aikaa Norjan etevin kauppakaupunki. Vie paljon kaloja, etenkin Espanjaan ja muihin katholisiin maihin, joissa paaston aikana syödään kalaa.

Trondhjemin hiippakunnassa ovat *Trondhjem* ja *Kristiansund* meren rannalla, *Röraas* sisämaassa.

Trondhjem, ent. Nidaros, oli muinoin sangen tärkeä kaupunki. Sen tuomiokirkkoa on pidetty götiläisen rakennustaiteen etevimpänä mestariteoksena pohjais-

maissa, vaan tämä on nyt osaksi joutunut rappiolle. — *Röraas* on 2 tuh. jalkaa (= 650 m.) meren pintaa korkeammalla; siis semmoisella korkeudella, missä ei mikään vilja voi kasvaa.

Tromsön hiippakunnassa on *Tromsö*, *Hammerfest* ja *Vardö* ja tämän luona *Vardöhus*. *Vardöhus* on pohjaisin linnoitus, *Hammerfest* pohjaisin kaupunki maan päällä. Viimemainittu harjoittaa suurta valaksen- ja hylkeenpyyntöä. *Altenjoen* suulla on pohjaisin kohta maan päällä, missä viljaa viljellään (70⁹ p. lev.) — *Hiippakunnan* pohjaista osaa sanotaan „*Finmarkiksi*.“

Tanska.

Varsinaiseen Tanskan kuningaskuntaan luetaan *Jyllannin* niemimaan pohjais-osa ja *Tanskan saaret*: *Seelanti*, *Fyen*, *Langelanti*, *Laalanti* [loo], *Falster* ja *Möen* y. m.

Jyllannin niemimaa on Pohjais-Saksan tasangon jatkoa. *Itäranta* on kuitenkin jotensakin korkeaa, monen maan sisään pistävän lahden ja hyvien satamain kanssa. *Länsiranta* on alaista ja alukset tuskin sen luopääsevät. Sen kupeella on kaitainen jono „*lietselkiä*“ eli *hiekkasärkkiä*, s. o. hiekkaa, jonka meri on kokoihin ajanut. Niemimaan keskitse käypi *hiekkaharju*, jossa on monta nummea, päättyen *Skagin* niemeen. *Himmelbjergi*, Tanskan korkein kohta, on keskellä *Jyllantia* ja ainoastaan 550 jalkaa (= 170 m.) korkea. Koko maan halki käy *Limvuono*, alkuansa *Kattegatin* lahti.

Saaret ovat matalia ja lakeita paitse *Möen* ja *Bornholm*. Ensinmainitulla on *liituvuori*, *Möenin töyry*, joka on jyrkkä mertä kohti; viimemainitulla on jotensakin korkeita *kraniittikallioita*.

Saaret ja niemimaan *itäranta* ovat savi- ja hiekkamaata. Ne ovat hyvin hedelmällisiä ja viljavia; vähäi-

siä pyökki- ja tammimetsiä kasvaa niillä, jota vastoin muu osa niemimaata on puuton ja hedelmätön. Tavallinen poltto-aine on turve.

Ilman-ala on lauhkea, niin että satamat ja salmet harvoin jäätyvät; kasvi- ja eläinkunta on sama kuin Etelä-Ruotsissa.

Väestö nousee 1,800,000 henkeen; pinta-ala on 700 neliöpenink., siis vähän pienempi kuin Waasan läänin. Asujamet, *Tanskalaiset*, ovat skandinavilaista sukuperää.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein saarilla, *karjanhoito* niemimaalla. *Teollisuus* on vähäinen, sillä rautaa, kivihiiliä ja vesiputouksia puuttuu. *Kauppa* viljalla ja karjantuotteilla on vilkas. Rautateitä on sangen monta. Suurin kauppakaupunki on Köpenhamina.

Uskonto on lutherilainen, kansan-opetus yleinen. Köpenhaminassa on yliopisto.

Kuninkaan vallan rajoittavat „valtiopäivät.“

Tanska jakautuu, samoin kuin Norja, hiippakuntiin ja amteihin.

Kaupungit ovat pieniä, paitse Köpenhamina, jossa on 200 tuh. asuk.

Seelannin saari. *Köpenhamina* (Kjöbenhavn) Juutinrauman äärellä, valtakunnan pääkaupunki, sotalain vaston asento. Suuria kirja- ja taideteos-varastoja. *Thorvaldsenin museo.* — *Helsingör*, Juutinrauman kaapeimmalla kohdalla, ja *Kronborgin linna.* — *Roskilde*, lähellä Isevuonoa, tuomiokirkko, jossa on kuningasten hautoja.

Fyenin saari. *Odense*, ikivanha kaupunki, 17 tuh. asukasta.

Jyllanti ei ole niin tiheästi asuttu kuin saaret, varsinkaan ei länsipuoli. Useimmat kaupungit ovat itärannalla: *Horsens*, *Aarhus* [oor], *Randers* ja *Aalborg* [ool],

vilkkaita kauppakaupunkeja, 10—15 tuh. asuk.; — ja *Fredericia*, ent. linnoitus, Vähän Beltin varrella. — *Viborg*, vähäinen kaupunki keskellä Jyllantia.

Tanskan „pohjaisia **lisämaita**“ ovat *Färssaaret* ja *Islanti*.

Färssaaret ovat korkeita ja paljaita kallioita. Kansa on norjalaista sukuperää. Se elättää itseänsä lampaanhoidolla, kalastamisella ja linnustuksella (haahkatelkkiä y. m.), sillä vilja (ohra) valmistuu harvoin.

Islanti (1,850 neliöpenink., 70 tuh. asuk.) on suurimmaksi osaksi tuntureita, joidenka korkeimmat kohdat ovat peitetyt ikuisella lumella ja jäällä. Saarella on monta tulivuorta, joista *Hekla* on kuuluisin, ja lämpimiä lähteitä, joiden joukossa *Geysir*. Golfivirta lämmittää lounaista osaa ja täällä on sen vuoksi lauhkea talvi. Kansa, norjalaista sukuperää, elättää itseänsä samoin kuin Färssaarelaiset ja käyttää veden ajamia puita poltto-aineiksi. Ainoastaan rannoilla saattaa asua. Saaren tärkein paikka on *Reykjavik*.

Tanskan **alusmaita ulkopuolella Europpa** ovat 3 Länsi-Indian saarta *S:te Croix* [kroa], *S:t Jean* [shang] ja *S:t Thomas* [tomaaj] sekä *Grönlannin* lounainen ranta.

Keski-Europpa

rajoittuu pohjaisessa Itämereen ja Pohjanmereen, lännessä Kanaaliin ja Biskajan lahteen, etelässä läntiseen osaan Välimertä ja Adrian mereen. Sen kanssa yhteydessä ovat pohjassa Jyllannin niemimaa, etelässä Etelä-Europan kolme suurta niemimaata, idässä Itä-Europpa. Itä-Europpaa ja Jyllantia vastaan puuttuu luonnollisia rajoja.

Korkeussuhdat. Keski-Europpa on hyvin eri tapaisesti muodostunut, niin että vuoret, laaksot ja tasangot

vaihtelevat keskenänsä. Ylimalkaa kohoutuu se pohjasta etelään päin. Korkeutensa mukaan jakautuu se kolmeen osaan: alankomaa, vuorimaa ja Alpit.

1. **Alpit**, Europan korkeimmat tunturit, muodostavat kaaren, joka kulkee Genovan lahden rannalta Adrian mereen saakka. Ne jaetaan Länsi-Alppeihin, Keski-Alppeihin ja Itä-Alppeihin.

Länsi-Alpit lähtevät Välimerestä pohjaan päin *Montblanc* nimiseen, Europan korkeimpaan tunturihuippuun (14,800 jlk. = 4,800 m.). Länsi-Alpein eteläistä osaa sanotaan *Meri-Alpeiksi*.

Keski-Alpit kulkevat Montblancista itään päin *Drei herrnin huippuun* ja niissä on useampia vuorijonoja, joiden keskuksena on tunturikulma *S:t Gotthard*. Viime mainitusta lähtevät lounaasen päin *Wallisin Alpit* Montblanciin, länteen päin *Bernin Alpit* ja koilliseen päin *Glarnin Alpit*. Itäpuolella S:t Gotthardia ovat Keski-Alpit sekanaisina vuorijoina, jotka jakautuvat *Graubündin Alppeihin* lännessä ja *Tyrolin Alppeihin* idässä. — Huomattavimmat näistä vuorijonoista ovat Wallisin Alpit, joissa on *Monte Rosan* huippu (14,200 jlk. = 4,600 m.), ja Bernin Alpit, joissa ovat *Finsteraarhorn*, *Jungfrau* ja *Mönch* (kaikki 13 tuh. jalkaa = 4,300 m. korkeat). Niiden välillä on *Ylä-Rhonen laakso*, samoin kuin Graubündin Alppien ja Glarnin Alppien välillä on *Ylä-Rheinin laakso*. Rajalla Graubündin ja Tyrolin Alppien välillä kohoaa korkea *Ortles huippu* (12 tuh. jlk. = 3,900 m.).

Itäpuolella Dreiherrnin huippua leveävät ja samassa alenevat Alpit yhä enemmän. *Itä-Alpeissa* voi erottaa kaksi valtajonoa. Koillista valtajonoa sanotaan nimellä *Taueri*; sen korkein huippu on *Suuri Glockner*, 12 tuh. jlk. (= 3,800 m.). Kaakkoinen valtajono on *Karnisten Alpit*, joiden korkein kukkula on *Terglou*,

lähes 9 tuh. jlk. (= 2,900 m.). Pohjaispuolella Taueria ovat *Salzburgin Alpit* eli *Itävallan Sveitsi*. Terglousta kulkevat kaakkoon päin *Julisten Alpit*.

Keskuusliikettä edistää se seikka, että Alppien yli pääsee monen **vuorensolan** kautta. Semmoisia ovat *Mont Cénis*, *Pieni ja Suuri S:t Bernhard*, *Simplon* [sängplong], *S:t Gotthard*, *Splügi*, *Stelvio* (korkein, 8,600 jlk. = 2,800 m.), *Brenner* ja *Semring*.

Nämät vuorensolat ovat nyt tehty kunnollisiksi teiksi; vaan onpa maksanutkin paljon vaivaa saada ne valmeiksi („lumivyörykkeitä“, „siltoja“, „kaltereja“). Brennerin ja Semringin yli kulkee rautateitä, rautatie-tunneli käy läpi Mont Cénisin. Toinen tunneli S:t Gott-hardin läpi on tekeillä.

2. **Keski Europan vuorimaa** muodostaa suuren kaa-ren Lyonin lahdesta lähes Mustaan mereen asti. Se jakautuu kolmeen osaan, nimittäin Karpateihin idässä, Keski-Saksan vuoriin keskellä ja Ylä-Franskaan lännessä.

Karpatit muodostavat lounatta kohti aukonaisen kaaren. Niiden itä-osaa sanotaan *Transsilvanian* eli *Siebenbürgin ylängöksi*, joka niinkuin Karpatien länsipuoli on enemmän kuin 8 tuh. jalkaa (= 2,600 m.) korkea. Karpatien (pohjais- ja itäpuolella) ja Itä-Alppien (länsipuolella) välillä levenee *Unkarin alatasanko*.

Keski-Saksan vuoret ovat ylimalkaa vain muutama tuhat jalkaa korkeat ja jakautuvat moneen osaan. Näiden vuorien keskikohtana voi pitää *Fichtelgebirgeä*, josta lähtee 4 vuorijonoa, nimittäin *Erzgebirge* koilliseen, *Böhmerwald* kaakkoon, *Rauhe Alb* lounaasen ja *Thüringerwald* luotesen päin. *Erzgebirge* ja *Böhmerwald* sulkevat kahdella puolella *Böhmin pengermaan*, jonka toisella kahdella sivulla ovat rajoina *Sudetit* ja *Mährin vuoriseltu*. *Erzgebirgen* ja *Sudetien* välillä on *Sachsin Sveitsi*, tunnettu luonnon-ihanuudesta. — *Sudetien*

pohjaisinta ja korkeinta osaa sanotaan *Riesengebirgeksi*; sen korkein huippu on *Schneekoppe* 5,000 jlk. (= 1,600 m.).

Thüringerwaldin pohjaisimmasta päästä lähtee lounatta kohti jakso vuorijonoja, joihin kuuluvat *Odenwald* ja *Schwarzwald*. Tämä vuorijakso on rajana Saksan ylätasankoa vastaan, jonka läpi kulkee Rauhe Alb ja joka on 1,500 jalan (= 500 m.) korkuinen. Lounaassa muuttuu Saksan ylätasanko *Sveitsin ylätasangoksi*, jonka rajoina ovat Alpit ja *Juravuori*. Kaakossa muuttuu Saksan ylätasanko *Wienin tasangoksi*. — Länsipuolella Schwarzwaldia on *suuri Rheinin laakso*, jonka läntisenä rajana ovat *Vogesit*.

Keski-Saksan vuoriin kuuluvat myös *Rheinin liuskavuoret*, joissa on monta ryhmää ja näiden joukossa *Ardennit* Belgiassa ja Pohjais-Franskassa; — sekä *Harz*, jonka korkein kohta on *Brocki* eli *Blocksberg*, 3,500 jlk. (= 1,100 m.). Se osa Rheinin liuskavuoria, joka kulkee pitkin Rheinin rantaa, on merkillinen luonnonihannoudesta ja raunioitten paljoudesta.

Ylä-Franska on pohjaispuolella yhteydessä Ardenien kanssa ja siihen kuuluvat *Langresin vuoriseutu*, *Côte d'Or* [koot] eli *Kulta-ylängöt*, *Cevennit* ja *Auvergnen ylätasanko* [overjn]. Suuri laaksoseutu, johon kuuluvat *Saonen* [soon] *laakso* pohjassa ja *Ala-Rhonen laakso* etelässä, erottaa Ylä-Franskan Jurasta ja Länsi-Alpeista.

Hyvin merkillistä Keski-Europan vuorissa on se, että niiden poikki kulkee jono sammuneita tulivuoria.

3. **Keski-Europan alankoon** kuuluu koko pohjainen ja läntinen osa Keski-Europaa. Alangon eri osat ovat hyvin erilaiset. Vähän matkaa Itämerestä kulkee Urali-Baltin harjanteen jatko, joka käy pitkin Jyllannin niemiin itärantaa. Se on leveä ja osaksi hedelmällinen harjanne, jolla kasvaa mäntymetsää idässä ja lehtimet-

sää lännessä ja jossa on joukko pieniä järviä. Alankomaalla eteläpuolella tätä harjannetta on monta rämeikköä, alkaen Pinskin soista idässä Alamaihin asti lännessä. Itämeren rantamaa ei ole vallan lakea; Rügín saarella on jyrkkiä liituvuoria. Joet muodostavat erinomaisia „Haff“-nimisiä suulahdelmia; niiden ja meren välillä on saaria ja niemekkeitä, jotka viimeanitut ovat hiekkasärkkiä. — Pohjameren rannalla on hiekkasärkkäreunus. Tämän sisäpuolella on laajoja *marskimaita*, joita hiekkasärkät ja sulkulaitokset varjelevat meren nousua vastaan. Marskimaat ovat erinomaisen hedelmällisiä ja niitä käytetään varsinkin laitumiksi. Marskimaiden sisäpuolella on suuria nummia, jotka ulottuvat Skagiin saakka ja joihin kuuluu myöskin „Lüneburgin nummi“ Hannoverissa. Läntinen ja vähäisempi osa Keski-Europan alankoa, *Franskan alanko*, on aaltomaista tasankoa. Se ulottuu Pyreneitten tuntureihin asti. Bretagnen niemimaa on alavuorista maata.

Jokia Keski-Europassa on monta ja useimmalla niillä voivat haakset kulkea, niin että niitä myöten voi päästä keskelle Keski-Europaa, Sveitsiin ja Saksan sisämaihin.

Itämereen laskevat *Memel* eli *Njemi*, *Pregel*, *Weikseli*, *Oder* ja *Trave*. — *Memel* laskee Kurische Haffiin (kaupungit: Tilsit ynnä Memel) ja *Pregel* Frische Haffiin (kaupungit: Königsberg ja Pillau) — *Weikseli* alkaa Karpattien tuntureilta ja laskee Frische Haffiin ja Itämereen (kaupungit: Warsowa, Thorn ja Danzig Weichselmünden kanssa); sen syrjäjoki on *Bug*. — *Oder* alkaa Sudeteista, saa oikealta *Warthe* nimisen syrjäjoen ja laskee Stettinin Haffiin (kaupungit: Breslau, Frankfurt an der Oder ja Stettin Swinemünden kanssa). — *Trave* on vähänpätöinen (kaupunki: Lübeck Travemünden kanssa).

Pohjameren laskevat *Elbe*, *Weser*, *Ems*, *Rhein*,

Maas ja *Schelde*. — *Elbe* alkaa Riesengebirgestä Böhmissä ja laskee lavealla suulla (kaupungit: Dresdi, Magdeburg, Hamburg ja Cuxhafi). Sen syrjäjokia ovat (vasemm.) *Moldau* (kaupunki: Prag), joka juoksee Böhmerwaldista ja *Saale* Fichtelgebirgestä sekä (oik.) *Havel*; Havelin syrjäjoki on *Spree* (kaupunki: Berlin). — *Weser* syntyy *Werra* ja *Fulda* nimisistä haaroista (kaupunki: Breimi Bremerhafin kanssa). *Werra* tulee Thüringerwaldista. — *Ems* on rantajoki, joka laskee *Dollartin* lahteen. — *Rhein* alkaa St: Gotthardilta, jolta myöskin neljä muuta jokea saa alkunsa (Reuss, Aare, Rhone ja Ticino). Rhein juoksee ensin pohjaa kohti Sveitsin läpi ja länttä kohti Sveitsin ja Saksan rajalla. Kulkeissaan länttä kohti menee se *Bodenjärven* läpi, tekee putouksen Schaffhausin luona (*Rheininputous*) ja saa *Aare* nimisen syrjäjoen (kaupunki: Bern); Aaren syrjäjokena on *Reuss*, joka juoksee läpi *Vierwaldstädin järven*. — Kun Rhein sitten on kääntynyt pohjaa kohti juoksee se läpi Schwarzwaldin ja Vogesien välillä olevan suuren Rheinin laakson (kaupungit: Basel, Strassburg ja Mainz) ja saa oikealta lisäksi *Neckarin* Schwarzwaldista ja *Mainin* Fichtelgebirgestä (kaupunki: Frankfurt am Main). Rhein kääntyy nyt luodetta kohti, katkaisten Rheinin liuskavuoret, jossa se saa lisäksi *Moselin* Vogeseilta (kaupunki: Koblenz). Tultuansa Alamaihin jakautuu Rhein moneksi haaraksi, muodostaen suuren suistomaan. Näistä haaroista mainittakoon: *Waal* ja *Leck* eteläpuolella ja *Ijssel* [eissel] pohjaispuolella. Itse Rheiniä sanotaan viimein *Vanhaksi Rheiniksi*. — Rheinin suistomaan suurentavat joet *Maas* ja *Schelde*, jotka tulevat Franskasta ja yhdistyvät Rheinin kanssa (kaupunki Rheinin varrella: Köln; — Vanhan Rheinin varrella: Lejdi; — Leckin ja Maasin varrella: Rotterdam; — Maasin varrella: Lüttich ja Maastricht; — Schelden varrella: Gent ja Antwerpi).

Kanaaliin laskee *Seine* [seen], joka *Marne* nimisine sivujokineen tulee Langres'in vuoriseudusta (kaupungit: Paris, Rouen ja Le Havre). — **Biskajan lahteen** laskee *Loire* [loaar] Cevenneistä (kaupungit: Orleans, Tours ja Nantes) sekä *Garonne* Pyreneiltä (kaupungit: Toulouse ja Bordeaux). Viime-mainittu saa *Dordogne* nimisen syrjäjoen lisäksi Auvergnen ylätasangolta; sen jälkeen on sen nimenä *Gironde* [shirongd]. *Languedocin* kanava eli *Eteläkanava* yhdistää Garonnen ja Välimeren toisiinsa.

Välimereen laskee *Rhone*, joka alkaa S:t Gotthardilla, juoksee läpi *Genèven järven* [sh'neev] ja tulee Franskaan, jossa se saa *Saone* [soon] nimisen syrjäjoen Langres'in vuoriseudulta ja kääntyy etelään päin (kaupungit: Genève ja Lyon).

Mustaan mereen laskee *Tonawa*, Keski-Europan suurin joki, 400 penink. pitkä. Se alkaa Schwarzwaldista ja juoksee ensin itään päin Saksan ylätasangon läpi (kaupungit: Ulm, Regensburg, Linz ja Wien). Syrjäjokina siihen juoksevat Alpeilta *Lech* (kaupunki: Augsburg), *Isar* (kaupunki: Münchi) ja *Inn* (kaupunki: Innsbruck). — Kun Tonawa on tullut Unkariin, kääntyy se etelää kohti (kaupungit: Pressburg, Buda ja Pest) ja saa oikealta *Drau* ja *Sau* nimiset syrjäjoet Itä-Alpeilta ja vasemmalta *Theiss* nimisen Karpateilta. Sau on rajajokena Unkarin ja Turkin välillä. — Alakulultansa ei Tonawa enää kuulu Keski-Europaan, sillä se juoksee Ala-Tonawan laaksoon, joka on Turkinmaata (kaupungit: Belgrad, Widin, Nikopoli, Silistria ja Galacz). Täällä se saa lisäksi *Pruth* nimisen syrjäjoen, joka osaksi virtaa Wenäjän ja Turkinmaan rajalla, ja muodostaa laskiessansa lieteisen suistomaan.

Illman-ala Keski-Europassa on erikaltainen. Rantamaat esim. Alamaat ja Bretagne, ovat kovan kosteuden ja tuulien alaisina. Etempänä maan sisässä vähenee

kosteus ja Unkarissa esim. sataa ainoastaan 15 tuumaa (= 400 millim.).

Lämpimyyden suhteen on vähemmin eriäväisyyttä, sillä Keski-Euroopa kohoaa etelään päin. Münchin keskilämpö esim. on vähäisen korkeampi kuin Köpenhaminan (Baieri on sentähden olutmaa eikä viinimaa).

Ikuista lunta löytyy Keski-Europassa ainoastaan Alpeilla, missä lumiraja on noin 8 tuh. jalan (= 2,600 m.) korkeudella. Ikuista lunta ei ole ainoastaan tällä korkeudella, mutta sitä löytyy paljoa alempanakin, ja se muodostuu niin sanotuiksi „jäätiköiksi“ (glacierit eli gletschit). Nämät, jotka ovat jäätä ja joita voi pitää jäävirtoina, vyöryvät hiljaa alas laaksoihin ja ulottuvat usein viljeltyihin maihin tahi metsiin asti.

Kasvillisuus. Keski-Europan metsät ovat havupuita ja paremman-laatuksia lehtipuita (tammi, pyökki ja lehmus y. m.). Ne ovat jotensakin laajat ja nuo monet Saksanmaan vuoren-nimet, jotka päättyvät „wald“ päätteellä, todistavat kylliksi metsäin paljoutta. Kuitenkin löytyy metsättömiäkin seutuja, niinkuin Luoteis-Saksa, Alamaat, Pohjais- ja Länsi-Franska. Viljalajeista on vehnä etempänä etelässä yhä tärkeämpi ja ruisleipää syödään ainoastaan Pohjais-Saksassa ja Alamailla; etelätienoilla viljellään myöskin maissia. *Viiniköynnös* on suuresta arvosta. Pohjaisessa osassa, jossa ei se hyösty, on sijassa puu-omenat ja päärynät.

Tavallisiin **koti-eläimiin** tulevat Keski-Europassa lisäksi aasi ja puhveli-härkä, viimemainittu Unkarissa; metsä-eläimiin sarvas, metsäkauris ja villisika.

Keski-Europassa ovat seuraavat **maat:** *Puola, Saksa, Tanska, Itävalta-Unkari, Sveitsi, Alamaat, Belgia ja Franska.*

Saksa

(10 tuh. neliöpenink., 41 milj. asuk.)

rajoittuu pohjaisessa Pohjamereen, Tanskaan ja Itämereen, idässä Wenäjään ja Itävaltaan, etelässä Itävaltaan ja Sveitsiin, lännessä Franskaan, Belgiaan ja Alamaihin.

Mainjoen kautta saattaa jakaa Saksan kahteen osaan, nimittäin *Pohjais-Saksaan*, jossa on enemmän kuin 20 valtakuntaa, ja *Etelä-Saksaan*, jossa on 5 valtakuntaa. Näiden valtain joukossa on Preussi mahtavin.

Pohjais-Saksa on suureksi osaksi alankoa. *Etelä-Saksa* käsittää Saksan ylätasangon ja tuon suuren Rheinin laakson. Joet: Memel, Pregel, Weikseli, Oder, Elbe, Weser, Ems ja Rhein ynnä sen syrjäjoet Neckar, Main ja Mosel, — vihdoin Tonawa ja sen syrjäjoet Lech, Isar ja Inn.

Pohjais-Saksan vallat ovat:

1. *Preussin* kuningaskunta, 2. *Sachsin* kuningaskunta, 3. *Thüringin* pienet vallat (Sachsi-Weimarin suuriherttuakunta j. n. e.), 4. *Mecklenburg-Schwerinin* ja *Mecklenburg-Strelitzin* suuriherttuakunnat, 5. *Oldenburgin* suuriherttuakunta, 6. kolme vapaata kaupunkia (Hamburg, Breimi ja Lübeck), ja 7. muutamia pikkuvaltioja, niinkuin *Anhalt*, *Braunschweig*, *Lippe* ja *Waldeck*.

Etelä-Saksan vallat ovat:

1. *Baierin* kuningaskunta, 2. *Württembergin* kuningaskunta, 3. *Badin* suuriherttuakunta, 4. *Hessin* suuriherttuakunta, sekä 5. entiset Franskan maakunnat *Elsas* ja *Saksan Lothringi*.

Enimmät asujamet Saksassa puhuvat *saksan* kieltä, jolla on monta murretta, niinkuin *alasaksan murre* suurimmassa osassa Pohjais-Saksaa ja *friesin murre* muutamilla seuduilla Pohjameren luona. Kirjakielenä on kaikilla Saksalaisilla *yläsaksan kieli*. Pohjais-Saksan

itä-osassa löytyy kuitenkin paljo *Slavilaisia*, joiden joukossa on Puolalaisia (2¹/₂ milj.) Posin, Schlesian ja Preussin maakunnissa. Pohjaisessa Slesvigissä asuu *Tanskalaisia*.

Elinkeinot ovat edistyneet hyvin suuresti. *Maanviljelys* on suuresta arvosta ja Itämeren seuduilla sekä Etelä-Saksassa kasvatetaan paljo viljaa. Rheinin seuduilla saadaan paljo viiniä („Johannisberger“, „Rüdesheimer“, „Hochheimer“). *Karjanhoito* on myöskin tärkeä. Mecklenburg on kuuluisa hevosistansa, marskiinat samoin kuin Alppien seudut oivallisesta sarvikarjastansa, Schlesia ja Sachsi hienovillaisista lampaista, Westfali sioistansa („Westfalin pöystit“). *Metististä* on Saksa sangen rikas ja paljo puutavaroita vieetään ulos Itämeren seuduilta ja vuoriseuduilta. *Kalastaminen* on vähänpätöinen, jota vastoin *vuorityö* on sangen tärkeä-arvoinen. Tärkeämpiä mineralituotteita ovat esim. rauta, kivihiili ja zinkki, varsinkin Rheinin-maakunnasta ja Schlesiasta, hopea Erzgebirgestä ja Harzista, suola monesta suolalähteestä ja kaivoksesta. Zinkistä on Preussi rikkaampi kuin mikään muu maa.

Teollisuus on myöskin suuresti edistynyt varsinkin Preussissä ja Sachsissa. Täällä voi erottaa kolme suurta tehdaspiiriä, nimittäin itäisen (Schlesia), keskimmäisen (Sachsi) ja läntisen (Rheinin-maakunta ja Westfali). Preussin teollisuutta suurempi on muutamissa haaroissa Englannin ja Belgian, vähemmin Franskan teollisuus. Valoteräksen valmistamisessa (Essi) saa Preussi sitä vastoin ensimmäisen sijan. Saksan palttinat ja lankavaatteet ovat parhaimpia, teräskaluja valmistetaan paljo Rheinin seuduilla („Solingin miekkoja“), metallikaluja Berlinissä. Muutamat kaupungit, niinkuin Elberfeld, Berlin ja Chemnitz, ovat mantereen paraita tehdaskaupunkeja. — *Kauppaa* edistetään monella tavalla, niinkuin

esm. haaksikululle sopivia jokia ja joka haaralle käyppiä rautateitä myöten. Ulkomaan kauppa on vähemmin vilkas, varsinkin satamain puutteesta. Kauppalaivasto on kuitenkin mitä suurimpia.

Uskonnon suhteen on Pohjais-Saksa enimmäksi osaksi protestanttinen, Etelä-Saksa katholinen. Katholisia on Pohjais-Saksassa suurempi luku itäpuolella (Puolalaisia) ja länsipuolella (Rheinin-maakunnassa ja Westfalissa), Etelä-Saksassa, Baierissa, Badissa, Elsasissa ja Lothringissa. — *Valistus* on korkealla kannalla, niin että ainoastaan harva maa voi siinä vetää vertoja Saksalle. Tärkeä välikappale tietojen levittämiseen on Saksan *kirjakauppa*, jonka keskuksena on Leipzig. Tiedetien edistämiseksi tehdään Saksassa paljo ja 20 yliopistoa löytyy Saksanmaalla. Saksan *taide* on sitä vastoin vähempi, vaikei suinkaan arvotta. Sitä edistetään monella tavalla, esim. Düsseldorfin ja Münchin taideakademian kautta.

Saksan vallat ovat yhdistetyt liittoon, jota sanotaan *Saksan valtakunnaksi*. Preussin kuningas on valtakunnan *keisari*. Valtakunnan lainsäädäntöä toimittavat *liitonneuvosto* ja *valtiopäivät*. Sotaväki, jonka „ylisotaherrana“ on keisari, on oivallisessa kunnossa ja sangen suurilukuista. Sotalaivasto, joka on sijoitettu Kielin ja Jahden satamoihin, on sitä vastoin vähempi.

Preussin kuningaskunta

(6,400 neliöpenink., 25 milj. asuk.)

sisältää seuraavat maakunnat: 1. Varsinainen *Preussi* ja 2. *Pommeri*, molemmat pitkin Itämeren eteläreunaa; 3. *Posi*, 4. *Brandenburg*, 5. *Schlesia* ja 6. *Sachsi*, kaikki eteläpuolella kahta ensimmäintä; 7. *Hannover*, pitkin Pohjameren etelärantaa; 8. *Westfali*, eteläpuolella Hannoveria; 9. *Hessi-Nassau*, pohjaispuolella Mainjokea;

10. *Rheinin maakunta*, kummallakin puolella Rheiniä;
 11. *Hohenzolleri*, joka on Württembergin sisässä, sekä
 12. *Lauenburg, Holstein ja Slesvig*, jotka ovat Itämeren ja Pohjameren välillä.

Varsinaisessa Preussissä ovat *Tilsit* ynnä *Memel* Memelin varrella, *Königsberg* ynnä *Pillau* Pregelin varrella, *Thorn* ja *Danzig* ynnä *Weichselmünde* Weikselin varrella.

Pommerissa ovat *Stettin* ynnä *Swinemünde* Oderin varrella, *Stralsund* ja *Demmin*; **Posin** maakunnassa *Posi* Warthen varrella.

Näiden maakuntain suurimmat kaupungit ovat *Königsberg* ja *Danzig*, 100 tuh. asuk.; nämät kaksi kaupunkia ovat, samoin kuin monet muut täällä, vahvoja linnoituksia. *Stettin* vie ulos samoin kuin Preussin toisetkin Itämeren rantakaupungit paljon viljaa, *Memel* ja *Danzig* sitä paitse puutarpeita. *Memel* pyytää vedestä pihkakiveä. — *Demmin* on tunnettu 30-vuotisesta sodasta.

Brandenburgissa ovat *Frankfurt an der Oder* Oderin varrella, *Berlin* Spreen varrella, *Spandau* ja *Potsdam* Havelin varrella; **Schlesiassa** on *Breslau* Oderin varrella; **Sachsissa** *Magdeburg* ja *Wittenberg* Elben varrella; *Halle* Saalen varrella sekä *Erfurt*, *Eislebi* ja *Lützi*. Berlinissä on 1 milj., Breslaussa 200 tuh. ja Magdeburgissa 100 tuh. asuk.

Berlin, Preussin pääkaupunki, on aukealla hiekkatasangolla. Tunnettu säännöllisistä kaduistaan, joiden joukossa „Unter den Linden“, minkä varrella on joukko komeita rakennuksia. Berlinissä on yksi Saksan suurimpia yliopistoja ja kaupunki on Saksan tiedetten keskusta. Suurenmoinen teollisuus. — *Potsdam* on tunnettu linnoistaan, joiden joukossa *Sanssouci* [sangsusii], Fredrik II:sen huvilinna. — *Wittenberg* ja *Eislebi* ovat

tunnetut Lutherin, ja *Lützi* 30-vuotisen sodan historiasta. — *Halle*ssa on rikkaita suolalähteitä ja yliopisto.

Hannoverissa ovat *Hannover*, 130 tuh. asuk., *Göttingi*, jossa on yliopisto ja *Lüneburg*, missä on suuri suolalaitos; **Westfalissa** on *Münster*.

Hessi-Nassaun maakunnassa ovat *Kassel*, *Fulda* varrella, *Frankfurt am Main* sekä kylpypaikat *Homburg*, *Wiesbadi* ja *Ems*.

Kassel on tunnettu komeista rakennuksista. Lähellä on *Wilhelmshöhen* huvilinna, jossa on suurenmoisia puistoja (suihkulähteitä, keinoperäisiä raunioita y. m.).

Frankfurt am Mainilla on suuri kauppa ja rahan-kauppaliike. 100 tuh. asuk.

Rheinin-maakunnassa ovat *Eberfeld-Barmi*, *Essi* ja *Solingi* itäpuolella Rheiniä, *Koblenz*, *Bonn*, *Köln* ja *Düsseldorf* Rheinin varrella, *Aachi* ja *Trier* länsipuolella Rheiniä. Suurimmat näistä kaupungeista ovat *Köln*, 130 tuh. ja *Elberfeld-Barmi*, 160 tuh. asuk.

Elberfeld-Barmi, *Essi* ja *Solingi* ovat tämän seudun tehdaskaupungeista enimmäin tunnetut. *Elberfeld-Barmi* on Saksan etevin manufakturikaupunki. — *Koblenz*, joka on Moselin ja Rheinin yhtymäpaikalla, on *Ehrenbreitsteinin* kanssa yhteydessä Europan lujimpia linnoituksia. — *Bonnissa* on yliopisto.

Kölnissä, joka on rikas kauppakaupunki, on maailman mainio, vielä valmistumaton tuomiokirkko, joka tulee olemaan 500 jalan (= 160 m.) korkuinen. *Kölnin* teoksista on „Eau de Cologne“ [oo dö kolonj] kylliksi tunnettu. — *Aachissa* on lämmin kylpylaitos ja suuria verkattehtaita. — *Trier* on Moselin varrella; täällä on tuo mainio pyhänjäännös, „Kristuksen hame“, joka usein esitetään uskovaisten kunnioitettavaksi.

Hohenzollerista on Preussin kuninkaan suku syntyperäisin.

Holsteinissa, joka alkaa eteläpuolella Elbestä ja ulottuu Ejderjokeen saakka pohjaispuolella, ovat kaupungit *Altona* Elben varrella ja *Kiel* Itämeren rannalla. — *Altona*, suuri kauppakaupunki, lähes 100 tuh. asuk., on oikeimmiten Hamburgin esikaupunki. — *Kielissä* on yliopisto ja oivallinen satama. Kaupunki on sen lahden rannalla, mistä Ejderkanava kulkee Ejderjokeen.

Slesvigissä ovat pitkään vuonojen partailla lähellä itärantaa kaupungit *Slesvig* ja *Flensburg*. — Lähellä Slesvigin kaupunkia on *Gottorpin* linna sekä *Danevirke* nimisen muurin raunioita. — *Flensburg*, 20 tuh. asuk., tekee suurta viljakauppaa. — Flensburgin lähistöllä ovat *Dybböl* ja *Als* (saari), tunnetut 1864 v:n sodasta.

Sachsin kuningaskunta

(270 neliöpenink., 2½ milj. asuk.)

on Erzgebirgen pohjaisella vierteellä. Maanviljelys, karjanhoito, vuorityö ja manufakturit ovat hyvin suuresti edistyneet. Kaupungit: *Dresdi* ja *Meissi* Elben varrella, *Leipzig* luoteessa, *Freiberg* ja *Chemnitz* etelässä. *Dressissä* on 180 tuh. ja *Leipzigissä* 100 tuh. asuk.

Dresdi (Dresden), Sachsin pääkaupunki, on oivalisella alalla, perustettuna sille kohdalle, missä Elbe tulee vuorimaalta alangolle. Kaupunki on tunnettu rikkaista taidekokouksistaan („Dresdin kalteri“). Lähellä on *Königsteinin* linnoitus Sachsin Sveitsissä.

Meississä on Europan vanhin porslinitehdas. — *Leipzig* on Hamburgin jälkeen Saksan tärkein kauppakaupunki. Sen markkinoille („messuihin“) kokoutuu kauppiaita monesta maasta. Leipzigin kirjakauppa on niin suuri, että ainoastaan Parisin ja Lontoon on suurempi. Suuri yliopisto. — *Leipzigin tasangolla* on monta suurta tappelua taisteltu.

Freiberg on tunnettu hopeakaivoksistaan ja vuori-

akademiastaan. — *Chemnitz* on Elberfeldin ja Berlinin jälkeen Saksan tärkein tehdaskaupunki.

Thüringin pienet vallat

ovat Thüringerwaldilla ja sen ympärillä. Nämät vallat, joissa on 1 milj. asuk., ovat yhteensä vähäisen suuremmat kuin Uuden maan lääni. Niissä saadaan paljo rautaa ja kivihiiliä. Ne ovat: suuriherttuakunnat *Sachsi-Weimar*; herttuakunnat *Sachsi* (-*Meiningi*, -*Koburg-Gotha* ja -*Altenburg*), ruhtinaskunnat *Schwarzburg* (-*Rudolstadt* ja -*Sondershausi*) sekä *Reuss* (-*Schleiz* ja -*Greiz*).

Kaupungit: *Weimar*, *Jena*, *Eisenach*, *Koburg* ja *Gotha*.

Weimar oli tuonnoin Saksan runoilijain koti (Schiller, Göthe y. m.). — *Jenassa*, Saalen varrella, on yliopisto. *Eisenach* on lähellä *Wartburgin* linnaa, missä Luther muinoin oleskeli.

Mecklenburgin suuriherttuakunnat

Itämeren rannalla, Elbeen asti lounaassa, ovat tuskin suuremmat kuin Thüringin pienet vallat; niissä on 700 tuh. asuk. Ne ovat hedelmällisiä viljamaita ja kasvatavat paljon hevosia, lampaista ja hanhia.

Mecklenburg-Schwerinissä on pääkaupunki *Schwerin* sekä kauppakaupungit *Rostock* *Warnemünden* kanssa ja *Wismar*. — **Mecklenburg-Strelitzissä** on *Neu-Strelitz* pääkaupunkina.

Oldenburgin suuriherttuakunta,

Pohjameren rannalla, Weseriin saakka koillisessa, on vähän suurempi kuin 100 neliöpenink.; sillä on 300 tuh. asuk. Suuri karjanhoito. Pääkaupunki on *Oldenburg*. — Sitä paitse kuuluvat tänne ruhtinaskunnat *Lübeck* (Holsteinissa) ja *Birkenfeld* (Rheinin-maakunnan etelä-

osassa). — *Jahdelahdi* on yksi Saksan valtakunnan sotasatamia.

Kolme vapaata kaupunkia:

Hamburg, 240 tuh., *Bremi* 80 tuh. ja *Lübeck* 40 tuh. asuk.

Hamburg, Elben varrella, on suurin kauppakaupunki Europan mantereella. Meriliikkeen ja kaupan puolesta on se Europan etevin kaupunki Lontoon ja Liverpoolin jälkeen. Sokeritehtaita. Hamburgin ulkosatama on *Cuxhafen*.

Bremi (Bremen), Weserin varrella, harjoittaa varsinkin kauppaa Amerikan kanssa ja sentähden matkustavat Amerikkaan aikovat Saksan siirtolaiset etenkin tämän kautta (myöskin Hamburgin kautta). Sikaritehtaita. Bremin ulkosatama on *Bremerhafen*.

Lübeck, Traven varrella (*Travemünde* on sen ulkosatama), harjoittaa suurta kauppaa Itämerellä. Samoin kuin monessa muussa kaupungissa Itämeren rannalla ovat talojen päädyt täällä katua vasten.

Pohjais-Saksan muut vallat

ovat yhteensä vähän suuremmat kuin 100 neliöpenink.; niissä on 700 tuh. asuk. Elben varrella: *Anhaltin* herttuakunta, jonka pääkaupunki on *Dessau*. Weserin piirissä: *Braunschweigin* herttuakunta Harzin vierellä (pääkaupunki on: *Braunschweig*) sekä ruhtinaskunnat *Lippe-Deimold*, *Schaumburg-Lippe* ja *Waldeck*. Waldeckissa on terveyslähde *Pyrmont*.

Baierin kuningaskunta

(1,400 neliöpenink., 5 milj. asuk.)

on kahdessa eri osassa. Suurempi osa on idässä Ylä-Tonawan ja Mainin ympärillä. Rhein-Baieri on lännem-

pänä. Tonawanlaakso on niin korkealla, ettei viiniköynnös siellä hyösty.

Emämaassa ovat eteläpuolella Tonawaa *Augsburg* Lechin varrella ja *Münchi* Isarin varrella; Tonawan varrella on *Regensburg* ja pohjaispuolella Tonawaa *Nürnberg*; Mainin varrella *Würzburg*.

Rhein-Baierissa on *Speier* Rheinin varrella.

Suurimmat **kaupungit** ovat *Münchi*, 190 tuh. ja *Nürnberg* 90 tuh. asuk.

Münchi (München), Isarin varrella, on valtakunnan pääkaupunki. Se on samoin kuin Berlin hiekkataseangolla, vaan 1,600 jalkaa (= 500 m.) meren pintaa korkeammalla. Kaupungissa on komeita uusia rakennuksia, suuria taideteoksia ja yliopisto. Münchissä ovat Baierin etevimmät olut-tehtaat. — *Augsburg* on tärkeä kauppakaupunki. — *Nürnbergissä* on monellaisia tehtaita („Nürnbergin rihkamia“). — *Würzburg* on kau niilla viiniseudulla.

Württembergin kuningaskunta,

(350 neliöpenink., 2 milj. asuk.)

Neckarin ja Tonawan ympärillä, on oivallisesti viljelty vilja- ja viinimaa, jolla myös on hyvä teollisuus. Kaupunkeja: *Stuttgart* lähellä Neckaria, *Tübingi* Neckarin varrella ja *Ulm* Tonawan varrella.

Stuttgart, viinivuorien ympäröimässä laaksossa, on pääkaupunki; 90 tuk. asuk. Etelä-Saksan suurin kirja-kauppa. -- *Tübingissä* on yliopisto. — *Ulm* on linnoitus.

Badin suuriherttuakunta,

(270 neliöpenink., 1½ milj. asuk.)

pitkä ja kapea maapalsta Rheinin varrella, on varsin viljava ja viinistä rikas. Schwarzwaldissa harjoitetaan

suurta metsänviljelystä („hollannin hirsii“) ja puukel-
lontekoa.

Kaupungit: *Karlsruhe*, *Heidelberg*, *Mannheim*, *Badi-
Badi* ja *Konstanz* (eli *Kostnitz*).

Karlsruhe, maan pääkaupunki, on säännöllisesti
rakennettu, niin että kadut lähtevät säteenmuotoisesti
linnasta. — *Heidelberg* on ihanassa laaksossa Neckarin
varrella, joka täällä tulee ulos vuorimaalta. Täällä on
Saksan suurimmat linnanrauniot ja yliopisto. — *Mann-
heim*, Neckarin ja Rheinin yhtymäpaikalla, on maan
tärkein kauppakaupunki. — *Badi-Badin* (Baden-Baden)
terveyslähteitä käytetään enemmän kuin minkään muun
paikan maan päällä. — *Konstanz* on eteläpuolella Rhei-
nin laskua Bodenjärvestä Sveitsiin pistäyvässä „kais-
taleessa.“

Hessin suuriherttuakunta

(140 neliöpenink., 800 tuh. asuk.)

on kahdessa osassa kummallakin puolella Mainia. Ete-
läinen on Saksan kauneimpia maisemia. Kaupungit:
Darmstadt, *Mainz* ja *Worms*.

Darmstadt on pääkaupunki. — *Mainz*, Mainin ja
Rheinin yhtymäpaikalla, on Europan lujimpia linnoituk-
sia. — *Worms*, lähellä Rheiniä, viiniseudulla.

Elsas ja Saksan Lothringi,

(260 neliöpenink., 1½ milj. asuk.)

länsipuolella Rheiniä, ovat viljavat ja kasvitarhanmoi-
sesti viljellyt. Niissä on suuri teollisuus. Ne ovat pan-
tuna Saksan keisarin hallituksen alle välittömiksi val-
tiomaiksi.

Elsasissa on *Strassburg*, lähellä Rheiniä, ja *Mühl-
hausi* etelässä.

Strassburg on suuri tehdas- ja kauppakaupunki,

100 tuh. asuk. Se on tunnettu tuomiokirkostansa, jonka nimi on „Münster“ ja joka on maailman mainio korkeasta tornistansa. — *Mühlhausissa* on suuri puuvilla-teollisuus.

Saksan Lothringissa on *Metz* [meess] niminen luja linnoitus, Moselin varrella.

Itävalta-Unkari

(11,300 neliöpenink., 36 milj. asuk.)

rajoittuu pohjassa Sachsiin (Erzgebirgeen), Preussiin (Sudeteihin) ja Puolaan, idässä Wenäjään ja Turkinmaahan, etelässä Turkinmaahan (Karpateihin, Tonawaan ja Saujokeen), Adrian mereen ja Italiaan (Alpeihin), lännessä Sveitsiin (Rheimiin) ja Baieriin (Innjokeen ja Böhmerwaldiin). Se on suurimmaksi osaksi vuorimaata (Alpit, Karpatit ja muut rajavuoret). Alankoja ovat ainoastaan Unkarin tasanko ja Wienin tasanko. Suurin osa maata on Tonawan jokipiirissä.

Monarkia jakautuu kahteen osaan:

1. **Itävallan keisarikuntaan**, johon kuuluvat *entiset saksalaiset maat* (*Böhmi, Mähri, Itävallan Schlesia, Itävalta, Salzburg, Steiermark, Kärnthi, Krain, Illyrian rantamaa ja Tyroli*), *Galizia* ynnä *Bukòrina* ja *Dalmatia*.

2. **Unkarin kuningaskuntaan**, johon kuuluvat *Unkari, Siebenbürgi* eli *Transsilvania, Kroatia, Slavonia* ja *Kroatian-Slavonian raja-alue*.

Samoin kuin Wenäjällä asuu tässäkin monarkiassa monta eri kansakuntaa. Sivistyneimmät ovat *Saksalaiset* (9 milj., enimmiten lännessä). Lukuisimmat ovat *Slavilaiset* (lähes puoleksi): *Tshekkiläiset* Böhmissä ja Mährissä, *Puolalaiset* ja *Ruthenit* Galiziassa, *Wendit* Steiermarkissa, *Kärnthissä* ja *Krainissa*, *Kroatit* Kroatiassa, *Serbiläiset* Slavoniassa, *Kroatian-Slavonian raja-alueessa* ja *Dalmatiassa*. Suuressa osassa Unkaria asuu

Magyareja [dja] eli *Unkarilaisia* (5¹/₂ milj.), suomalaista heimokuntaa; Siebenbürgissä asuu *Rumenilaisia* suuremaksi osaksi. *Italialaiset* asuvat Etelä-Tyrolissa ja ranta-*maalla, Juutalaisia* löytyy etenkin Galiziassa.

Enimmät **elinkeinot** ovat alhaisella kannalla, paitse saksalaisissa osissa. *Maanviljelys* ja *karjanhoito* ovat tärkeimmät elinkeinot. Varsin suuresta arvosta on viiniviljelys Unkarissa, jonka paras viini on Tokain viini ja jonka viininsato on Europassa runsain Franskan viininsadon jälkeen. Unkari on ylimalkaa hyvin rikas luonnontuotteista.

Teollisuus on samoin kuin kauppakin ainoastaan saksalaisissa maissa suuresti edistynyt, ja varsinkin Böhmissä (kankaita, lasiteoksia). — *Vuorityö* on sitä vastoin tärkeä-arvoinen. Melkein kaikkia metalleja löytyy, ynnä kivihiiltä ja suolaa. Suurimmasta arvosta on rauta sekä paljoutensa että hyvyytensä puolesta; parhainta on Steiermarkissa.

Yleinen **uskonto** on katholinen. Kreikankin uskollaisia on enemmän kuin protestantteja. Enimmät protestantit ovat Unkarissa. *Valistus* ei ylimalkaa ole korkealla kannalla.

Monarkian molemmilla osilla on kummallakin oma eri hallitusmuoto ja hoito. Molemmissa on keisarin valta rajoitettu.

Suurimmat kaupungit ovat pääkaupunki *Wien*, 900 tuh., *Buda-Pest*, 250 tuh., *Prag*, 180 tuh. ja *Triest*, 100 tuh. asuk.

Böhmissä ovat: *Prag* keskellä maata, ja kylpypaikat *Karlsbad*, *Marienbad* ja *Teplitz*.

Prag, Böhmin pääkaupunki, on ihanalla paikalla kahden puolen Moldaun jokea, jonka yli Nepomukin silta vie. Tshekkiläinen yliopisto.

Mährissä ovat *Brünn*, pääkaupunki, ja *Olmützin*

linnoitus, **Itävallassa** *Wien* ja *Linz* Tonawan varrella ja **Salzburgissa** *Salzburg*.

Wien on monessa suhteessa Berlinin vastakohta. Se on haaksikululle sopivan Tonawan haaran varrella ja viljavalla tasangolla. Samoin kuin Moskowan on Wieninkin sisä-osassa monta merkillistä rakennusta, niin kuin *Stefanin kirkko*, jonka torni on korkeimpia, ja monta esikaupunkia. Wienissä on taide-kokouksia ja yliopisto. Lähellä on huvilinna *Schönbrunn*. — *Salzburg* on „Salzkammergut“ nimisessä alueessa, joka on tunnettu suola-kaivoksistansa.

Steiermarkissa on *Graz*, **Kärnthissä** *Klagenfurt*, **Krainissa** *Laibach* ja *Idria*, **Illyrian rantamaassa** *Triest* ja *Pola*.

Idria on tunnettu elohopeakaivoksistansa. — *Triest* on Itävallan tärkein merikauppakaupunki ja harjoittaa melkoista kauppaa Levantin, s. o. Välimeren itäpuolisten maitten kanssa. — *Pola*, Istrian niemimaalla, Itävallan sotasatama.

Tyrolissa on *Innsbruck* Innjoen varrella ja pohjaispuolella Alppeja. Alppien eteläpuolella, *italialaisessa* Tyrolissa on *Trento* (Trient) Adigen [adidshen] eli Etschjoen varrella.

Galiziassa ovat *Krakowa* Weikselin varrella, *Wieliczka* [litsh], *Lemberg* ja *Brody*, **Dalmatiassa** *Ragusa*.

Krakowa (Krakau) oli Puolan vanha pääkaupunki ja on rikas muinaismuistoista, joista mainittakoon tuomiokirkko, missä on Puolan kuningasten hautoja. — *Wieliczka*ssa on äärettömän suuri suolakaivos, joka on maan-alaisen kaupungin kaltainen. — *Brody* on tärkeä kauppakaupunki, jossa etenkin asuu Juutalaisia.

Unkarissa ovat *Pressburg*, *Komorn*, *Buda* (*Ofen*) ja *Pest* Tonawan varrella, *Schemnitz* ja *Kremnitz* poh-

jaispuolella Tonawaa, *Tokai* Theissin varrella ja *Debreczin* [tsin] eteläpuolella Theissiiä.

Komorn on luja linnoitus. — *Buda* ja *Pest* yhteydessä ovat Unkarin pääkaupunkina. *Pestissä* on magyarinen yliopisto. — *Schemnitz* ja *Kremnitz* ovat tunnetut rikkaista kulta- ja hopeakaivoksistaan.

Kroatiassa ja **Slavoniassa** ei löydy mitään suurempi-arvoista kaupunkia; **Kroatian-Slavonian raja-alueessa** on tärkeä *Peterwardein* niminen linnoitus Tonawan varrella, **Siebenbürgissä** on *Kronstadt* etevin kaupunki.

Itävaltaan voipi myöskin lukea **Lichtensteinin** ruhtinaskunnan (3 neliöpenink., 8 tuh. asuk.), joka on Ylä-Rheinin varrella Tyrolin ja Sveitsin välillä. Ruhtinaalla on suuria alusmaita Itävallassa.

Sveitsi (Schweiz)

(750 neliöpenink., 2½ milj. asuk.)

on seuraavain maiden välillä: Saksan (Rheinin ja Bodenjärven) pohjaispuolella, Itävallan (Rheinin) idässä, Italian (Alppien) etelässä ja Franskan (Juran) lännessä. Se on kokonansa **ylänköä** ja sisältää Sveitsin ylätasangon ja suuremman osan Juran ja Keski-Alpein piiriä.

Joet ja järvet. *Rhein*, joka muodostaa *Bodenzjärven*; Rheinin syrjäjoki *Aare*, joka muodostaa *Brienz-* ja *Thunjärvet* sekä saa vettä lisäksi *Vierwaldstädtin* järvestä *Reussin* kautta, *Wallenstädtin* ja *Zürichin* järvistä *Limnatin* kautta, *Neuchâtelin* [nöshatel] järvestä *Zihlin* kautta; *Rhône*, joka muodostaa *Genèven* järven; *Ticino* [tsibino], joka muodostaa *Lago Maggioren* [dshoren]; ja *Innjoen* ylä-osa.

Mainioimmat vesiputoukset ovat *Rheinin putous* *Schaffhausin* luona ja *Staubbach* Bernissä.

Ilman-ala on hyvin erikaltainen seutujen eri korkeuden mukaan ja vaihtelee nopeasti, esim. lämpimän etelätuulen („Föhnin“) vuoksi. Syvimmissä laaksoissa kasvaa viiniköynnös. Viiden tuhatjalan (= 1,600 m.) korkeudella loppuu lehtimetsä, sitä ylempänä havumetsä, runsas ja hyvänhajuinen heinä sekä alppiruusu, jonka jälkeen vain maata peittävät sammalet ja jäkälät. Viimein alkaa 8 tuh. jalan (= 2,600 m.) korkeudella ikuinen lumi.

Sveitsissä on 22 vapaavaltaa eli **kantonia**: *Genève* [sh'neev], *Pays de Vaud* [pei dö voo], *Neuchâtel* ja *Freiburg* lounaassa; *Basel*, *Solothurn*, *Aargau*, *Zürich* ja *Schaffhausi* (pohjaispuolella Rheiniä) pohjaisessa; *Thurgau*, *S:t Galli*, *Appenzell* ja *Graubündi* (suurin) idässä; *Ticino* (eli *Tessin*) ja *Wallis* etelässä; sekä *Bern*, *Luzern*, *Zug*, *Glarus*, *Schwyz*, *Uri* ja *Unterwaldi*, kaikki sisämaassa. Näistä kantoneista on kolme jaettu kahteen valtiollisesti eroitettuun piiriin.

Asujamet puhuvat eri kieliä; lounaassa *franskan kieltä*, eteläpuolella *Alpeja italian kieltä* ja muissa osissa *saksan kieltä*; $1\frac{3}{4}$ milj. puhuu saksan kieltä.

Elinkeinoista on *maanviljelys* vähempi-arvoinen, sillä Sveitsi on vuorimaata ja paljon viljaa tuodaan sen vuoksi maahan. Sveitsiläisten tärkein elinkeino on sitä vastoin *karjanhoito*. Paimenet („die Sennen“) ajavat karjansa kesäksi Alpeilla oleville karjamajoille („Sennenhütten“), joissa he valmistavat oivallista juustoa ja voita. — Maan otuksista mainittakoon tunturivuohet („die Gemse“). — *Vuorityö* ei ole mistään arvosta, sillä Alpit, Euroopan korkeimmat vuoret, ovat köyhät kelpaavista mineraleista.

Teollisuus on sangen suuri. Etevimpiä teollisuuden tuotteita ovat käymäkellot Neuchâtelista ja Genèvestä sekä puuvilla- ja silkkiteokset, varsinkin Zürichistä

ja Baselista. Myöskin *kauppa* on edistynyt ja asujamet ovat tehneet paljon edistääksensä lähempää yhteyttä toisten maiden kanssa, rakentamalla rautateitä y. m. Tärkein kauppakaupunki on Basel. — Omituinen sisään-tulo on asujamilla *maan luonnon-ihanuudesta*, sillä vuosittain käypi joukko ulkolaisia maassa ihailemassa sen lumella peitettyjä vuoria, vesiputouksia ja kauniita alppijärviä.

Uskonto on joko reforminen tahi katholinen ja kansanvalistus on korkealla kannalla. Useassa kaupungissa on akadémioita ja yliopistoja, niinkuin Zürichissä.

Valtiollisessa suhteessa on Sveitsillä monta omi-tuisuutta. Kantoneilla on eri lakinsa ja hallituksensa; vaan kaikkien niiden päänä on *liiton-neuvosto*, joka on Bernissä ja jonka päämiehenä on vuodeksi valittu presidentti. Kansa valitsee itse virkamiehensä ja ainoastaan määrätiksi ajoiksi; palkat ovat vähäiset, niin että liitonpresidentillä on ainoastaan 13,500 markkaa vuodelta. Verot ovat vähäiset ja personallinen vapaus on suurempi kuin missään muualla Euroopassa. Seisovaa sotaväkeä Sveitsissä ei ole; vaan sitä vastoin 200 tuh. miehen suuruinen vapaa sotaväki. Jokainen sotaan kykenevä Sveitsiläinen opetetaan aseita käyttämään ja pienet pojatkin jo pyssyä käyttävät.

Kaupungit Sveitsissä eivät ole suuret. Suurimmat ovat *Genève*, missä Rhône laskee Genève'n järvestä, 70 tuh. asuk.; *Zürich*, Zürichin järven rannalla ja Limmatin alkupaikalla, 60 tuh. asuk.; *Basel*, missä Rhein mutkistuu pohjaiseen, 45 tuh. asuk. Vaudissa on *Lausanne* [loo], rikkaalla viiniseudulla Genève'n järven rannalla.

Useimmilla kantoneilla ovat samat nimet kuin niiden pääkaupungeilla.

Alamaiden kuningaskunta.

(670 neliöpenink., $3\frac{3}{4}$ milj. asuk.)

Alamaiden nimen laajempi merkitys käsittää Rhein, Maasin ja Schelden suistomaat; supistuneempi merkitys tarkoittaa *Alamaiden* kuningaskuntaa eli, niinkuin sitä ulkomailla sanotaan, *Hollannin* kuningaskuntaa.

Hollanti rajoittuu pohjassa ja lännessä Pohjamereen, idässä Preussiin, etelässä Belgiaan. Se on *alan-koa*, suureksi osaksi marskimaata ja monessa kohden alempana meren pintaa („poldereja“), josta sitä varjelevat sulkulaitokset ja usein 200 jalan (= 65 m.) korkeiset hiekkasärkät. Ei minkään Europan muun maan läpi juokse niin paljo *jokia* (Rhein, Maas, Schelde) ja kanavia. Ilma on kostea ja sumuinen.

Hollanti jaetaan seuraaviin maakuntiin: *Groningi*, *Frieslanti*, *Drente*, *Over-ijssel* [eissel], itäpuolella *Zuider-Zeetä*; *Gelderlanti*, *Utrecht* [ytreht], *Etelä-Hollanti* ja *Pohjais-Hollanti* etelä- ja länsipuolella *Zuider-Zeetä*; *Limburg*, *Pohjais-Brabant* ja *Zeelanti* etelässä. — Hollannin kuninkaan alusmaita on myöskin *Luxemburgin* suuriherttuakunta, *Belgian*, *Franskan* ja *Preussin* välillä.

Hollannin kieli on hyvin alasaksanmurteen kaltainen. Pohjassa puhutaan *friesin* kieltä, etelässä *flamandin* kieltä; vaan nämätkin kielet ovat lähimmiten alasaksanmurteen kaltaisia.

Maan tärkein **elinkeino** on *karjanhoito*. Se on suuresti edistynyt, niin että maasta viedään paljon voita ja juustoa ulos. *Maanviljelys* on myöskin tärkeä, *kasvitarhanhoito* muutamilla seuduilla suurenmoinen („sipulikukki Haarlemista“). *Kalastus* rannalla ei ole suuri; Hollannin sillejä pyydetään enimmäkseen Englannin ja Skotlannin rannastoilla.

Vuorityötä Hollannissa ei harjoiteta, sillä minera-

leja puuttuu melkein tykkänään, paitse savea, josta tehdään muurikiviä („klinkejä“), ja turvetta. Turve on sangen tärkeä, sillä maa on metsästä köyhä. Luxemburgissa on rauta- ja kivihilikaivoksia. *Teollisuus* on suuri, vaikka Hollanti ei ole mikään teollisuuden maa. Teollisuuden haaroista kukoistavat varsinkin ne, jotka ovat merikaupan kanssa yhteydessä, niinkuin laivain rakentaminen (600 laivavarvissa), genevren teko, ja tupakan valmistus y. m. Tunnetuita teollisuuden tuotteita ovat hieno palttina, paperi ja savipiiput. Teollisuutta paljo tärkeämpi on *kauppa*, jota edistävät nuo kolme suurta jokea haaksikululle sopivine haarasuineen ja kanavain paljous. Ulkomaan kauppa on tärkeä ja varsinkin kauppa koloniain kanssa. Tärkeimmät *kauppakaupungit* ovat Amsterdam ja Rotterdam. Ne ovat etevimpiä kauppakaupunkeja Europassa, varsinkin kahvin ja muiden siirtomaan tavaroiden suhteen.

Uskonto on reforminen; kuitenkin löytyy myös paljo katholicisia. *Kansansivistys* on korkealla kannalla. Maan kuuluisin yliopisto on Leijdissä.

Maalaustaide oli muinaisina aikoina korkealla kannalla ja moni mainitun taiteen mestareja, esim. Rembrandt, kuului „Hollannin taidesuuntaan.“

Kuninkaan valtaa rajoittaa lainsäätävä edustuskunta, jota sanotaan „kenraalistaateiksi.“ Varallisuus on suuri ja siirtomaat tuottavat maalle suuria sisääntuloja.

Kaupunkeja Hollannissa on monta ja melkein kaikki ovat ne yhteydessä meren kanssa. Suurimmat ovat: pääkaupunki Amsterdam, 280 tuh., Rotterdam ja Haag, kumpaisessakin noin 100 tuh. asuk.

Koillisessa ei löydy mitään suurempaa kaupunkia. **Maan keskellä** ovat *Nijmegen* [neim] Waalin varrella, *Utrecht* ja *Leijdi* Rheinin varrella, *Rotterdam* Maasjoen varrella, *Haag* lähellä länsirantaa, *Haarlem* kuivuneen

Haarlemin meren partaalla ja *Amsterdam Ij* [ei] nimisen lahden rannalla. **Etelässä** ovat linnoitukset *Maastricht* Maasjoen varrella, *Den Bosch*, *Breda* ja *Vliesingi*; viimeainittu saarella.

Haag on kuninkaan asuntopaikka. — *Amsterdam* on rakennettu paaluille ja täynnänsä kanavia, joiden reunoille on istutettu puita. Päästäksensä *Amsterdamiin* täytyy laivojen kulkea läpi Pohjais-Hollannin kanavan, joka on *Ijn* ja *De Helderin* välillä sekä kylliksi syvä hyvin suurille laivoille. Toinen kanava tulee viemään poikki maan *Ijstä* Pohjamereen. — Lähellä *Amsterdamia* on *Zaandam*, jonka laivavarvissa Suuri Pietari teki työtä.

Alamaitten kuningaskunnalla on varsin suuria **alusmaita ulkona Europasta** (30 tuh. neliöpenink., 20 milj. asuk.): suurin osa *Sundasaaria* ja *Molukkeja*, osa *Guyanaa* ja muutamat *Vähistä Antilleistä*.

Belgian kuningaskunta

(535 neliöpenink., 5 milj. asuk.)

rajoittuu pohjassa Alamaihin, idässä Preussiin, etelässä Franskaan, luoteessa Pohjamereen. Se on suurimmaksi osaksi *alankoa*, joka on Alamaitten kaltainen, vaan vähän kuivempi. Kaakkoispuoli, jonka läpi Ardennit kulkevat, on alavuorista ja luonnoltansa ihanaa.

Joet ovat Maas ja Schelde.

Belgiassa ovat seuraavat maakunnat: *Etelä-Brabant* keskellä maata; *Limburg*, *Antwerpi* ja *Itä-Flanderin* pohjassa; *Länsi-Flanderin* lännessä; *Hainaut* [enoo] eli *Hennegau*, *Namur* [yyr] ja *Luxemburg* etelässä; sekä *Liège* [ljeesh] eli *Lüttich* idässä.

Asujamet tasangolla puhuvat *flamandin* kieltä. Vuoriseudussa puhutaan *vallonin* kieltä, erästä frans-

kan murretta. Tavallinen kirjakieli koko maassa on franskan kieli.

Belgiassa asuvat ihmiset tiheämmällä kuin muualla Euroopassa, 36 kertaa tiheämmällä kuin Suomessa. Asujamien täytyy sentähden tehdä paljo työtä saadaksensa elatuksensa. Maan enimmäät **elinkeinot** ovatkin suuresti edistyneet. *Maanviljelys* on niin edistynyt, että koko maata viljellään samalla huolella kuin meillä kasvitarrhoja. Erinomaisen hyvää on pellavas, tunnettu hienoudestaan ja käytetty „Brüsselin pitseiksi.“ *Kasvitarhanhoito* on Flamandilaisilla yhtä edistynyt kuin Hollantilaisillakin ja Gentissä on monia satoja kasvihuoneita, joista suuri joukko kukkasia viedään useampiin maihin. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmän arvoinen. *Vuorityö* on suuri ja Belgia on paraita kivihiili-, rauta- ja zinkkimaita. Sen vuoksi tehdään Belgiassa varsinkin rautakaluja (höyrykoneita, pyssyjä); myöskin palttina-, villa- ja puuvillateoksia. *Teollisuus* kilvoittelee Englannin teollisuuden kanssa ja rautateitä on tiheämmässä kuin itse Englannissa. Myöskin *kauppa* on suuri, vaikka Belgia on suuressa määrässä meren rantaa vailla. Tärkein *kauppakaupunki* on Antwerpi, Europan etevimpiä kauppakaupunkeja.

Melkein kaikki Belgialaiset ovat **katholisia**. *Kansansivistys* ei ole niin korkealla kannalla kuin Hollannissa. Maan etevin yliopisto on Löwissä.

Samoin kuin Hollannissa oli myöskin Belgiassa oivallisia *maalareja* („Flamin-Brabantin taidesuunta“), joista mainittakoon Rubens ja van Dyk [fan deik].

Kuninkaan valtaa rajoittaa vapaa hallitusmuoto.

Kaupunkeja löytyy Belgiassa usea ja suuri-arvoisia. Yhdellä piirillä, joka ei ole suurempi kuin Turun lääni, on 4 suurta kaupunkia: Brüssel 300 tuh. asuk., Antwerpi, 150 tuh., Gent ja Lüttich, molemmissa enem-

min kuin 100 tuh. asuk. — Kolmas osa maan asujamia asuu kaupungeissa.

Maan keskellä ovat *Brüssel*, *Löwi* ja *Mecheli*. **Luoteessa** *Gent* ja *Antwerpi* eli *Anvers* [angvers] Schelden varrella, *Brügge* ja *Ostende*, viimeainittu meren rannalla. **Kaakossa** ovat *Liège* eli *Lüttich* Maasjoen varrella, *Verviers* [vervjee] ja *Spa*.

Brüssel, Belgian pääkaupunki, on Europan kauniimpia kaupunkeja ja muistuttaa paljon Parisia. Siinä on kaksi osaa, toinen on korkealla ja toinen alhaalla. Korkeampi osa on uudenmuotoinen ja siinä asuu korkeampisukuista kansaa, joka franskan kieltä puhuu. Alemmalla osalla on vanhan-aikainen näkö ja siinä asuu Flamantilaisia. Brüsselin komein osa on *Parkki* (puisto), jonka ympärillä on palatseja. Raatihuone on mainio rakennus. Eteläpuolella Brüsseliä on *Waterloon* tappelutanner, jolla on monta muistopatsasta.

Antwerpi (Antwerpen) on maan vahvin linnoitus; mainio tuomiokirkko korkean tornin kanssa. Sen tuontitavaroista ansaitsee vuori-öljy (petroleum) mainitsemista. — *Gent* on Belgian puuvillakutomisten keskusta. — *Ostende*, josta kuljetaan yli Englantiin, on tunnettu kylpypaikka. — *Liège* (*Lüttich*) on Europan etevimpiä tehdaskaupunkeja; suurin kiväritehdas maan päällä. — *Verviersissä* ovat Belgian paraat verkatehtaat. — *Spa* on myöskin tunnettu kylpypaikka.

Franskanmaa

(9,500 neliöpenink., 36 milj. asuk.)

rajoittuu pohjassa Kanaaliin, Belgiaan ja Saksaan, idässä Saksaan (Vogeseihin), Sveitsiin (Juraan) ja Italiaan (Länsi-Alppeihin), etelässä Välimereen ja Espanjaan (Pyreneitten tuntureihin), lännessä Biskajan lahteen. Pohjainen ja läntinen osa on *alankoa*, itäinen ja kaak-

koinen osa *vuorimaata* (Ardennit, Langres'in ylätasanko, Cote d'Or, Cevennit, Auvergnen ylänkö ja rajavuoret). *Joet*: Mosel, Maas ja Schelde; — Seine, Loire ja Garonne; — sekä Rhône ja sen lisäjoki Saône.

Franskalla on suurimmaksi osaksi luonnolliset rajat, ylänköä ja alankoa, ja ylimalkaa oiva ilman-ala; se on yhteydessä toisten maiden kanssa haaksikululle sopivain jokien ja eri merien kautta. Siinä asuu melkein ainoastaan yksi kansa. Se on siis yksistänsä kokonainen.

Franska jakautuu 86 *departementtiin*, joita maa-herrat (prefektit) hallitsevat; mutta enemmän tunnettu meille on historiallinen jako 38 maakuntaan, joista tärkeimmät ovat: *Flanderi*, *Picardia* ja *Normandia* Kanaalin äärellä; — *Bretagne* [tanj], *Poitou* [poatuu] ynnä *Vendée* [vangdee], *Guyenne* ja *Gascogne* [konj] Atlantin meren rannalla; — *Languedoc* [langkdok] ja *Provence* [vangs] Välimeren rannalla; — *Dauphiné* [dofinee], *Savoysi*, *Franche Comté* [frangsh kongtee] ja *Franskan Lothringi* idässä; — *Ile de France* [iil dö frangs], *Champagne* [shangpanj], *Bourgogne* [burgonj] ja *Auvergne* [overjn] sisämaassa. Tähän tulee vielä lisäksi *Korsikan* saari.

Franskassa puhutaan ainoastaan *franskan kieltä*, joka kuuluu romanisiin kieliin. Bretagnessa asuu melkein sekaantumattomina *Keltiläisiä*, Biskajan meren sisimmaisessä pohjukassa *Baskilaisia* ja Korsikan saarella sekä uloinna kaakossa *Italialaisia*.

Elinkeinoista ei *maanviljelys* ole niin suuresti edistynyt, että maa saattaisi tulla toimeen omalla viljallaan. Monessa paikassa ovat kastanjit leivän sijassa. *Vii-nistä* on Franska sitä vastoin rikkain maa maan päällä (Champagne-, Bourgogne-, Bordeaux [bordoo] ja Muskatviinit). Muista paljon viljellyistä kasveista mainittakoon: valkojuurikkaat (sokerinvalmistusta varten); puu-omenat ja

päärynät, joista luoteisessa osassa hedelmäviiniä (cidre) puserretaan; luumut ja persikat; öljypuu ja silkkiäispuu (Provencessa). Franskassa valmistetaan enemmän silkkiä kuin muualla Europassa paitsi Italiassa. *Metsistä* on puute. *Karjanhoito* ei ole korkealla kannalla; *kalastus* on sitä vastoin suuresta arvosta ja sitä ei harjoiteta ainoastaan meren rannoilla, mutta myöskin Islannin ja New-Foundlandin rannastoilla. Melkoista ostranpyyntöä harjoitetaan suurella huolella Kanaalissa ja Biskajan meressä.

Vuorityö antaa varsinkin rautaa ja kivihiltä, vaan ei tarpeeksi asti. Kivihiltä tuodaan sisään isossa määrässä suuresti edistyneen teollisuuden vuoksi. Suolaa saadaan sekä kaivoksista että merestä. — *Teollisuus* on niin suuri-arvoinen, että ainoastaan Englannin teollisuuden voittaa. Franskan teollisuuden tuotteet ovat etevimmät maan päällä komeutensa ja kauniin näkönsä puolesta. Tärkeimmät ovat muotitavarat Parisista ja silkkitteokset Lyonista. Melkoinen on myöskin puuvillateollisuus Rouenin seuduilla.

Kauppa on niin loistava, että sen voittaa ainoastaan Englannin ja Pohjais-Amerikan kauppa. Sisämaan liikettä auttaa rautateiden, haaksikululle sopivain jokien ja kanavien paljous. Kanavista on *Eteläkanava* suurin. Valtakunnan suurin ja tärkein *merikaupunki* Välimeren rannalla on Marseille. Sen jälkeen Le Havre, Bordeaux ja Nantes. Sisämaassa on Paris sangen tärkeä-arvoinen.

Kaikki Franskalaiset ovat **katholisia**. Ainoastaan 1¹/₄ miljona on protestantteja, enimmäkseen reformisia (varsinkin Languedocissa). *Tieteet* kukoistavat Franskassa; vaan *kansansivistys* on jotensakin alhaisella kannalla. Viides osa kansaa ei osaa lukea eikä kirjoittaa.

Franska on **tasavalta**, jota hallitsee *presidentti* ja *kansalliskokous*.

Useimmat **kaupungit** ovat suurempia. Suurin kaikista on pääkaupunki Paris, lähes 2 milj. asuk.; Lontoon jälestä suurin Europassa.

Luoteessa ovat *Dunkerque* [dönkerk], *Calais* [kalee], *Boulogne* [bulonj], *Le Havre* (Seinen varrella) ja *Cherbourg* [sheerbuur], kaikki meren rannalla; *Lille* [liil], *Roubaix* [rubee], *Amiens* [amiäng] ja *Rouen* [ruang] Seinen varrella maan sisässä. **Bretagnessa** ovat *Brest*, meren rannalla, ja *Nantes* [nangt], lähellä Loiren suuta. Lillessä on 150 tuh., Rouenissa ja Nantesissa kumpaisessakin 100 tuh. asuk.

Calais ja *Boulogne* ovat tunnetut siitä, että niistä kuljetaan Englantiin. — *Lille* on samoin kuin moni muukin kaupunki Pohjais-Franskassa luja linnoitus ja samoin kuin Roubaix, Amiens ja Rouen tärkeä tehdaskaupunki.

Linnoituksia löytyy Pohjais-Franskassa tiheämmältä kuin missään muualla.

Cherbourg on tärkeä sotasatama samoin kuin Brest ja Toulon.

Lounaassa ovat *Bayonne* [jonn], meren rannalla, ja *Bordeaux* [bordoo], Garonnen varrella; **koillisessa** *Toulouse* [tuluus], Garonnen varrella, *Montpellier* [mongpeljee], lähellä mertä, *Cette* [seett], *Marseille* [sei], *Toulon* [tulong], ja *Nizza*, meren rannalla. Marseillessa on 300 tuh., Bordeauxissa 200 tuh. ja Toulousessa 100 tuh. asuk.

Bordeauxissa on suurin viinikauppa. — *Montpellierissa* ja *Nizzassa* oleskelee sairaita kaupunkien lauhkean ilman-alan vuoksi. — *Cette* harjoittaa kauppaa Muskatviinillä ja suolalla.

Idässä ovat *Grenoble* [noobl], lähellä Italian rajaa, ja *Besançon*, lähellä Juraa; **koillisessa** *Nancy* ja *Sédan*.

Sédan, Maasjoen varrella, on tunnettu 1870 vuoden sodasta.

Sisämaassa ovat *Paris*, Seinen varrella, *Versailles*

[sai] ja *Reims* [rängs], *Orleans* [ang] ja *Tours* [tuur], Loiren varrella, *Lyon* [liong], Rhôneen ja Saônen yhtymäpaikalla sekä *S:t Etienne*. Parisissa on lähes 2 milj., Lyonissa 300 tuh. ja *S:t Etiennessä* 100 tuh. asuk.

Paris on kummallakin puolella Seinejokea, ja siinä olevalla saarella, jonka nimi on *Cité*. Paris ei ole ainoastaan Franskan pääkaupunki, vaan myöskin suureksi osaksi koko maapallon sivistyksen keskusta; „komeuden ja muotien valtakaupunki.“ Täällä löytyy suuremmissa laitoksia tiedettä ja taidetta varten sekä joukko komeita rakennuksia ja merkillisyyksiä. Seinen oikealla rannalla ovat: *Tuileriein* [tyyilirii] linna (nyt suureksi osaksi hävitetty) ja sen yhteydessä *Louvre* [luuvr], museo taide-teoksia varten; *Palais Royal* [palee roajal], uusi *Operahuone*, *Tuileriein puisto*, *Elyseisten kentät* ja *Vendôme-tori* [vangdoom]. Citellä on ihana tuomiokirkko *Notre Dame* [notr dam]. Vasemmalla rannalla: *Yliopisto*, *Jardin des Plantes* [shardäng d'plangt], *Invalidein hotelli* Napoleon I:sen haudan kanssa, *Marskennäs* ja *Katakombit*, vanhat maan-alaiset kivilouhokset. — Vanhuudesta ahtaaksi rakennettu on kaupunki nykyänsä suorakatui-nen. Varsinaisen kaupungin ympärillä ovat *Boulevardit* [buulvaar], entuudestaan muurit, nykyänsä leveät kadut alleijain kanssa. Ulkopuolella Boulevardeja ovat esikaupungit. Koko kaupungin ympärillä kulkee muuri ja etempänä on siellä täällä linnoituksia, joista mainit-takoon *Mont Valerien* [riäng].

Kaupungin lähestöllä ovat: *Sèvres* [seevr], porslini-tehdas, ja *Fontaineblau* [fongteenbloo].

Versailles on tunnettu komeasta linnastaan ja suuresta puistostansa, jossa on maailman mainioita vesisuihkulaitoksia. Linna on muutettu Franskan historian museoksi.

Reims on tunnettu tuomiokirkostaan, jossa Frans-

kan kuninkaita muinoin kruunattiin, ja *Orléans* Jeanne d'Arc'in kautta. — *Lyonissa* ovat Europan suurimmat ja parhaimmat silkkitehtaat ja *S:t Etiennessä* tärkeitä tehtaita, etenkin sota-aseiden valmistamista varten.

Korkeavuorisella ja metsäkkäällä **Korsikan** saarella on *Ajaccio* [ajatsho], Napoleon I:sen syntymäpaikka.

Alusmaita ulkona Europasta (20 tuh. neliöpenink., 5 milj. asuk.). Afrikassa: *Algeria*, osa *Senegambiaa* ja saari *Réunion* y. m.; — Aasiassa: *Ala-Kotkinkiina* ja kaupunki *Pondichéri* y. m. Indiassa; — Amerikassa: muutamia *Vähistä Antilleista* ja osa *Guyanaa*; — Australiassa: *Uusi Kaledonia* ja muutamia *Marquesas-saaria* [kee] y. m.

Brittein saaret.

(5,700 neliöpenink., 32 milj. asuk.)

Suuri-Britannia ja Irlanti, joiden ympärillä on meri, ovat tärkeimmät osat Britannian valtakunnasta, joka on yhteensä 240 tuh. neliöpeninkulman suuruinen ja jonka asujainmäärä nousee lähes 230 milj.

Brittein saarilla on oivallinen asema, sillä niistä pääsee helposti ei ainoastaan suuremmalle osalle Eurooppaa, mutta myöskin Atlantin merelle päin, jonka yli suurin kauppaliike maapallolla tapahtuu. Niillä on sangen oivallinen ranta ja ne ovat rikkaat satamista.

Englanti on itäpuoleltaan alankoa, jota vastoin sen länsipuolella on vuoria, varsinkin *Walesissa*, joissa korkein kukkula on *Snowdon* [snood'n], 3,400 jlk. (= 1,100 m.). Englannin alangolla vuorottelee mäkiä ja tasankoja ja se on varsin hedelmällistä.

Skotlannin etelä-osa on alankoa, joka myös on hedelmällinen, vaikka vähemmässä määrässä kuin Englanti. Pohjainen osa on vuorimaata ja sanotaan „Ylä-

maiksi.“ Alamaiden ja ylämaiden rajana ovat *Gram-pianvuoret* [grempien], joiden korkein kukkula on *Ben Ne-vis* [niivis], 4 tuh. jlk. (= 1,300 m.).

Irlanti on alankoa, mutta kuitenkin löytyy siellä erinäisiä vuoria rannalla. Pienemmät saaret lähellä Suuri-Britanniaa ja Irlantia ovat myöskin vuorisia. Hebridi-saarista on *Staffa* [steffe] mainio „Fingalin luolan“ vuoksi.

Joet ovat vähälukuisia, vaan suuresta arvosta. Ne ovat nimittäin vesirikkaita, juoksultansa tasaisia ja sen vuoksi haaksikululle sangen sopivia.

Suuressa Britanniassa laskevat itäänpäin: *Thames* [tems], *Humber* [höm] ja *Forth* [foordsh]; länteen päin *Severn*, *Mersey* [si] ja *Clyde* [kleid]. — *Thames* on tärkeimpiä jokia maan päällä; se on oivallisena kulkutienä maan tärkeimpään kauppakaupunkiin (kaupungit: Oxford ja Lontoo). — *Humber* syntyy *Trent*- ja *Ouse*-jokien yhdistyksestä ja laskee Humberlahteen (kaupunki: Hull). — *Severn* laskee Bristolin kanaaliin ja sen syrjäjokena on *Avon* [eevn], jota suurimmat kauppalaivat voivat kulkea (kaupungit Avonin varrella: Bath ja Bristol). — *Mersey* on hyvin lyhyt, vaan suuresta arvosta, sillä se juoksee Englannin tärkeimmän tehdaspiirin läpi (kaupunki: Liverpool). — *Clyde* on Skotlannin suurin joki (kaupunki: Glasgow).

Irlannissa on ainoastaan yksi suurempi joki, *Shannon* [shennön] (kaupunki: Limerick).

Järviä on verraten vähä. Englannissa löytyy ainoastaan muutamia järviä luoteisimmassa osassa, *Cumberlandin järvet* [kömber]. Skotlannissa on monta syvää tunturijärveä, niinkuin *Loch Lomond* [mönd] ja *Loch Ness*. Nämät järvet ovat tunnetut luonnon-ihanuudesta ja niitä katselemassa käy paljon matkustajia.

Ilman-ala on täydellistä meri-ilmastoa, etenkin länsipuolella. Kesä on siis viileä, talvi lauhkea, niin että Thames harvoin jäätyy. Länsirannalla ei ole pakkasta

paljo yhtään. Tämän seurauksena on, että laakeripuu ja myrtti hyöstyvät Cornwallissa ja Irlannissa, jota vastoin viinimarjat ja aprikoosit eivät kypsy. Sateen tulo on runsas, ja on monella paikalla 100—140 tuumaa (= 2,700—2,300 millim.), tahi suurempi kuin missään muualla Euroopassa. Idässä nähdään kosteus tiheästä ja paksusta sumusta, minkä kukin se tietää, joka on Lontoossa käynyt.

Kasvillisuus on kosteuden vuoksi hyvin rehoittavaa. Tätä nähdään varsinkin heinäkasveista, joiden mehevyys on tunnettu. Se on tuottanut Irlannille „smaragdisaaren“ nimen. Metsiä melkein ei ole; mutta suurilukuisat pensas-aidotukset tekevät maalle metsänmoisen näön. Puu- ja viljalajit ovat samat kuin Keski-Euroopassa.

Eläimet ovat myös samat kuin Keski-Euroopassa; kuitenkin on huomattava, että suuremmat metsänisäkkäät ovat tulleet hävitetyiksi.

Britannian valtakuntaan kuuluu Euroopassa:

1. **Englannin kuningaskunta Walesin** kanssa, 2. **Skotlannin kuningaskunta**, 3. **Irlannin kuningaskunta**, 4. **Normandein saaret** ja 5—7. **kolme sotilais-asentopaikkaa** Helgolanti, Gibraltar ja Maltan saaret. Valtakunta jaetaan kreivikuntiin („shires“).

Brittein saarilla asuu useampia **kansakuntia**. *Englantilaiset* asuvat koko Englannissa, Skotlannin alamaalla ja yhdessä osassa Irlantia. *Keltiläiset* asuvat Walesissa, Ylä-Skotlannissa ja muussa osassa Irlantia; ne puhuvat erilaisia, lähiheimoisia kieliä, jotka paljo eroavat Englannin kielestä. Ylä-Skotlantilaiset ovat tunnetut omistuisesta puvustansa (pleedi ja hameke).

Kaikki **elinkeinot** ovat edistetyt suureen täydellisyysmäärään. Kuitenkin tuodaan maahan paljo viljaa ja karjanhoidon tuotteita, sillä maa on tiheästi asuttu. *Maanviljelystä* harjoitetaan etenkin Itä-Englan-

nissa ja Etelä-Skotlannissa, *karjanhoitoa* etenkin muissa osissa. Tavallisin vilja Englannissa ja Etelä-Skotlannissa on vehnä, muissa osissa kaura; Irlantilaiset elävät etenkin potaateilla. Kaikki Englantilaiden *koti-eläimet*, kotilinnutkin, ovat oivaa lajia („jalorotuisia hevosia“ y. m.).

Kalastus on myöskin hyvin suuri ja sitä ei harjoiteta ainoastaan rannastoilla, mutta myöskin Newfoundlandissa, jossa Englantilaiset, Franskalaisten ja Pohjais-Amerikalaisten kanssa yhdessä harjoittavat suurinta kalastusta maapallolla.

Vuorityö, teollisuus ja kauppa ovat suuremmat kuin missään muussa maassa. Vuorityön kautta saadaan rautaa, lyijyä ja tinaa puolet sekä vaskea neljännes siitä, mitä maan päällä valmistetaan; sitä paitse paljo hopeaa ja suolaa sekä äärettömän paljo *kivihiliä*, nim. puolet siitä, mitä maapallolla saadaan. Kivihiliä sekä käytetään Englannissa että viedään (Pohjais-Englannin sataamista) sängen suuressa määrässä ulkomaille.

Britannian teollisuuden tuotteet ovat kaihotuita koko maan päällä ja kaiken laatuaisia. Englannissa voi erottaa 6 suurta *tehdaspiiriä*. Nämät ovat täynnänsä tehtaita ja niissä on suurempia kaupunkeja keskuksena. Keski-Englannissa ovat: sukkateosten piiri, jossa on kaupunki Nottingham, veitsiteosten piiri, missä on Sheffield ja villateosten piiri, missä on Leeds. Länsi-Englannissa ovat: metalliteosten (höyrykoneitten) piiri, jossa on Birmingham, kivi-astiaain piiri, jossa on Stoke ja vihdoin tuo ääretön puuvillateosten piiri, jossa on Manchester ja joukko muita tehdas-kaupunkeja. Seitsemäs piiri on Etelä-Skotlanti, jossa on puuvillatehtaita ja rautalaivojen varveja (Glasgow).

Sisämaan kauppaa edistetään kanavain ja rautateiden kautta. *Ulkomaan kauppa* on niin suuri, että

Brittein saaret kolmena päivänä myyvät enemmän tavaroita ulkomaille kuin Suomi koko vuoden kuluessa. Kauppalaivasto on kolmas osa koko maapallon kauppalaivastosta. Tärkeimmät kauppakaupungit ovat: Lontoo, joka tekee suurempaa kauppaa kuin mikään muu kaupunki maan päällä, sitten Liverpool, Bristol ja Glasgow.

Irlanti on suureksi osaksi edistyksessä jäänyt Suuri-Britannian jällelle.

Yleinen **uskonto** Suuressa Britanniassa on *protestanttinen* ja Irlannissa *katholinen*. Englannissa sanotaan sitä *episkopaliseksi* eli *yläkirkolliseksi*, Skotlannissa *presbyteriseksi*. Sitä paitsi löytyy joukko lahkokuntia („*dissenters*“). *Kansanvalistus* on laiminlyöty, ja suuri osa kansaa ei ole koskaan käynyt koulua. Skotlannissa on kuitenkin kansanvalistus hyvä ja yleinen. Yliopistoista on moni kuuluisa, niinkuin Oxfordin ja Cambridgen Englannissa, Edinburghin Skotlannissa ja Dublinin yliopisto Irlannissa. *Tiede* on korkealla kannalla ja Englannin kirjallisuus vetää vertoja Franskan ja Saksan kirjallisuudelle. *Taide* ei koskaan ole ollut etevä.

Kuninkaan eli **kuningattaren vallan** rajoittaa *parlamentti*, jossa on *ylihuone* ja *alihuone*. Ylihuoneessa ovat aatelissukujen päämiehet ja korkeimmat hengelliset virkamiehet; ylihuoneen jäseniä kunnioitetaan nimellä „*peers*“ [piirs]. Alihuoneessa on muiden kansaluokkain edusmiehiä. Harvassa maassa vallitsee niin suuri vapaus. Britannian valtakunnan *valtiovelka* nousee tuohon ääretömään summaan, 800 milj. puntaan sterlinkiä. *Merivoima* on suurin maapallolla, jota vastoin maavoima on vähäinen.

Englanti.

Englannin **kaupungit** ovat merkilliset suuruutensa vuoksi ja siellä löytyy noin 30 kaupunkia, joissa on

enemmin kuin 50 tuh. asuk. Suurimmat niistä ovat: maailman suurin kaupunki Lontoo, 4 milj., Liverpool ja Manchester, kumpaisessakin 500 tuh., Birmingham 350 tuh., Sheffield ja Leeds 250 tuh., Bristol 200 tuh. asuk. Suurin osa maan asujamia asuu kaupungeissa.

Etelä-Englannissa ovat *Oxford* [förd], pääkaupunki *Lontoo* ja *Woolwich* [uulitsh] Thamesjoen varrella, *Chatham* [tshettem] ja *Canterbury* [kentterböri] koillisessa, *Dover*, *Brighton* [breitn], *Portsmouth* [mötsh], *Southampton* [soutshemtn] ja *Plymouth* [plimötsh] Kanaalin vierellä sekä *Bristol* [bristl] ja *Bath* [bedsh] Avonin varrella.

Lontoo (London) on kummallakin puolella Thamesjokea; sillä on 4 peninkulman pituus ja 2 leveys. Siinä on 4 pää-osaa: 1. *City* [sitti] (vanha kaupunki), jossa on kaupan asunto ja *S:t Paulin kirkko*, suurin protestanttinen kirkko koko maan päällä. Cityn vierellä itäpuolella on vanha kuninkaallinen linna *Tower*, 2. *Westminster*, länsipuolella Cityä, hovin ja korkeasukuisten asutopaikka, jossa on *Westminster abbey* [uest], mihin valtakunnan ansiollisimpia miehiä on haudattu, uusi *Parlamentin huone* ja *S:t James* [djems], hovin asunto. 3. *East-End* [iist], itäpuolella Cityä, sisältää suunnattomat laivatokat y. m. 4. *Southwark* [sötshörk], joen oikealla rannalla, on tehdaskaupunki. *Greenwich* [griinitsh], Southwarkin vierellä, jossa on äärettömän suuri hospitali ja kuuluisa tähtitorni. — Kaupungissa löytyy suuria puistoja ja puilla koristettuja toreja, joiden nimet ovat „squares“ [skveers]. Huoneet ovat ylimalkaa pieniä. Thamesjoen yli kulkee monta siltaa ja sen pohjan alla 3 *tunnelia* [tönnel]. Rautatie käy yli huoneitten ja katujen ja rautatietunneli kaupungin alla. — Lontoossa on kaksi yliopistoa, maailman mainio „Zoologinen puutarha“ ja rikas „British Museum“; se on etevin kauppa- ja tehdaskaupunki maan päällä. Sen monista teh-

taista ovat silkkimanufakturit ja oluenpanimot merkil-
lisimmät.

Lontoon luona on *kristallipalatsi* eli museo *Syden-*
hanissa [sid'nhem], rakennettu raudasta ja lasista, sekä
linna *Windsor* [uindsör], hovin kesä-asunto.

Woolwichissa on suuri arsenalin ja tykkivalimo. —
Canterbury on valtakunnan ensimmäisen arkkipiispan is-
tuin. — *Dover* on tunnettu sen tähden, että siitä kul-
jetaan yli Franskaan. — *Brighton* on loistava kylpy-
paikka.

Portsmouth on Englannin paras sotasatama ja lin-
noitus ja sillä on maailman oivallisin ulkosatama, *Spit-*
head [spited], mannermaan ja *Wight* [ueit] nimisen saa-
ren välillä. — *Southampton* on höyrylaivaliikkeen pää-
paikka. — *Plymouthin* sataman edustalla on mainio tuli-
torni *Eddystone* [eddistoon]. — *Bath* on kuuluisa lämpö-
veden-kylpylaitoksistaan.

Cornwallin maakunnassa, uloinna lounaassa, on
kuuluisia tinakaivoksia.

Keski-Englannissa ovat *Cambridge* [keembridsh] ja
Nottingham [gem] keskellä sekä *Birmingham* [börmingem]
ja *Stoke* [stook] lännessä.

Pohjais-Englannissa ovat *Manchester* [mentshestr] ja
Liverpool [puul] lännessä, *Sheffield* [fild] ja *Leeds* [liids]
keskellä, *Hull* [höll], *York*, *Sunderland* [sönderlend] ja
Newcastle [njuukasl] idässä.

Yorkissa on monta muinaismuistoa, joiden joukossa
komea tuomiokirkko; vaan ainoastaan 40 tuh. asuk. —
Liverpool ja *Manchester* ovat Yorkin vastakohtana, sillä
100 vuotta sitten oli niissä ainoastaan 20—40 tuh. asuk.
— *Sunderlandissa* rakennetaan enemmän laivoja kuin
muualla valtakunnassa. — *Newcastle* on Englannin suu-
rimman kivihilipiirin keskusta.

Walesissa ei ole monta suurempaa kaupunkia.

Tärkein on *Merthyrttydfil* [mertshirtidvil], vuorikaupunki, jossa valmistetaan äärettömästi rautaa, varsinkin rautatien kiskoja. *Angleseasaareen* [englsi] johtaa suurenmoinen rautasilta.

Skotlanti.

Skotlannin **alamaalla** on eteviä kaupunkeja. Suurimmat ovat *Glasgow* [glesgoo] $\frac{1}{2}$ milj. ja *Edinburgh* [börg] 200 tuh. asuk.

Edinburgh, Forthvuonon rannalla ja nykyänsä yhdistetty *Leith* [liidsh] nimisen sataman kanssa, on Skotlannin pääkaupunki; rakennettu kukkuloille sekä laaksoihin, jonka vuoksi sen asema on sängen kaunis. Sen rakennuksista mainittakoon vanha linna *Holyrood* [ruud]. — *Glasgow*, Clyden varrella, on Skotlannin etevin kauppa- ja tehdaskaupunki.

Keski-Skotlannissa ovat *Dundee* [döndii] ja *Aberdeen* [ebberdiin] itärannalla. — *Dundee* tekee Britanniassa suurinta palttinakauppaa. — *Aberdeenissa* on yliopisto.

Ylämaitten suurin kaupunki on *Inverness*, *Caledonian* [kelidooonie] kanavan suulla, Murrayvuonon [mörree] äärellä.

Saarilla Skotlannin vierellä ovat karjanhoito, kalastus ja linnunpyyntö tärkeimpiä elinkeinoja.

Irlanti.

Idässä on pääkaupunki *Dublin* [döblin], 300 tuh. asuk., **pohjassa** *Belfast* [fest], **lännessä** *Galway* [gelluee], **etelässä** *Limerick* [lii], *Cork* ja *Waterford* [uaterförd].

Britannian valtakunnan tärkeimmät **alusmaat ulkona Europasta** ovat: melkein koko *Etu-India* ja länsi-osa *Taka-Indiaa*, *Kapmaa*, pohjainen osa *Pohjais-Amerikkaa*, joukko *Länsi-Indian saaria*, osa *Guyanaa*, kuusi kolo-

niaa *Australian mannermaalla* sekä saaret *Tasmania* ja *Uusi-Zeelanti*.

Kaikkiansa ulkona Europasta lähes 240 tuh. neliöpenink. ja 200 milj. asuk., tahti, jos nuo asujattomat alusmaat Pohjais-Amerikassa ja Indian suojelusmaat lisäksi luetaan, 400 tuh. neliöpenink. ja 250 milj. asuk.

Etelä-Europa

Yunä muut Välimeren ympärillä olevat maat sanotaan yhdellä nimellä *Välimerenmaiksi*.

Ilman-ala on niin lämmin, että vuoden keskilämpö on $+ 15^{\circ}$ ja $+ 20^{\circ}$ C. Näillä mailla on kevät jo tammi- tai helmikuussa ja vähintään 6 kuukautta kestävä kesä. Eteläisimmissä osissa tuskin talvea onkaan; lunta ei tule paljo koskaan. Sadetta ei ole niinkuin Keski-Europassa joka vuoden-aikana, mutta melkein ainoastaan syksyllä ja talvella. Etelä-Europa kuuluu siis „talvisateen vyöhykkeeseen.“

Kasvillisuus on myöskin toinen kuin Keski-Europassa. *Metsät* kasvavat alituisesti vihertäviä lehtipuita, jotka seisovat synkinä, eivätkä koskaan saa sitä hymyilevää näkyä kuin meidän lehtipuumme keväillä. Niittyjä, semmoisia kuin meillä on, ei löydy. Siellä täällä tavataan tropillisia kasveja, niinkuin vaivaispalmu, taatelipalmu ja viikunakaktus. *Viljellyistä kasveista* voi Etelä-Europan luonteen mukaiseksi mainita „eteläiset hedelmäpuut“ (öljy-, viikuna-, apelsiini- ja mantelipuut). Muutamilla paikoilla viljellään puuvillaa ja riisiäkin. Viiniköynnös, vehnä ja maissi ovat suuresta arvosta.

Eläinkunta on enimmäiten sama kuin Keski-Europassa. Yleisiä *koti-eläimiä* ovat puhvelihärkä ja muuli.

Pyreneitten niemimaa,

joka sisältää Espanjan ja Portugalin, rajoittuu koillisessa Franskaan, missä Pyreneit ovat rajana; muutoin on meri sen ympärillä.

Niemimaalla on **kolme ylänköä**, nimittäin Espanjan ylänkö, Pyreneit ja Granadan ylänkö, sekä **kaksi alan-koa**, nimittäin Ebron laakso ja Andalusian laakso.

Espanjan ylänköön kuuluu suurimmaksi osaksi tuo hedelmätön *Espanjan ylätasanko*, joka on laveampi ja korkeampi kuin kaikki muut ylätasangot Europassa. Sen keskikorkeus on 2,100 jlk. (= 700 m.). Keskellä ylätasankoa kulkee *Sierra Guadarrama*, jonka nimenä on Portugalissa *Sierra Estrelha* [lja]. Pohjassa rajoittavat ylätasankoa *Kantabrian vuoret*, etelässä *Sierra Morena*. Itäpuolella kulkevat *Iberian vuoret*. Länsipuolella alenee ylätasanko vähitellen mertä kohti.

Pyreneit ovat Kantabrian vuorten itäistä jatkoa; niiden korkein kukkula on *Pic de Netou* [tuu], 10,700 jlk. (= 3,500 m.). — *Granadan ylänkö* on vielä korkeampi; sen ylhäisimmän osan, *Sierra Nevada*n (s. o. lumivuorten) korkein huippu on *Mulhacen* [mulasseen] 11 tuh. jlk. (= 3,550 m.). Vaikka Etelä-Espanjan ilmanala on kuuma, on Sierra Nevada samoin kuin Pyreneit ikuisella lumella peitetty.

Niemimaan *alangoista* on *Ebron laakso* ylimalkaa autiota ja hedelmätöntä. Myöskin *Andalusian alanko* on suureksi osaksi hedelmätöntä, ja nuo monet kertomukset tämän tasangon kauneudesta ja sen ihanista oranjalehdoista ja palmumetsistä tarkoittavat lähimmin vain Sevillan ja Cordoban ympäristöjä.

Jokia ei ole vähän ja usea niistä on joksenkin pitkä, vaan ne ovat tuskin haaksikululle sopivat. Maan korkeuden mukaan saavat melkein kaikki tärkeimmät joet alkunsa itäpuolella ja laskevat länteen päin.

Välimereen laskee *Ebro* (kaupunki: Zaragoza).

Atlantin mereen laskevat *Minho* [minju], *Duero*, *Tajo* [taahho], *Guadiana* ja *Guadalquivir* [kiviir].

Minho on rajajokena Espanjan ja Portugalin välillä. — *Duero* saa Portugalissa nimen *Douro* [o-u] (kaupunki: Oporto). — *Tajo*, Portugalissa *Tejo* [teeshu], muodostaa hyvin leveän ja haaksikululle sopivan suun (kaupungit: Toledo ja Lissabon). — *Guadalquivir* on ainoa niemimaan jokia, joka on haaksikululle sopiva etempänä sisämaassa (kaupungit: Cordoba ja Sevilla).

Ilman-ala sisämaassa on manner-ilmasto kylmäin talvien ja kuumien kesäin kanssa. Kun vuoret ylätasangon ympärillä imevät meren kosteuden, niin sataa hyvin vähän suuremmalla osalla niemimaata. Madridissa esim. sataa vain puoleksi sen verran kuin meillä, ja kovasta kuumuudesta ja poudasta kuivuvat melkein kaikki vedet. Tästä nähdään, minkä vuoksi laveja aloja löytyy autioina ja hedelmättöminä. Monessa paikassa Portugalissa sataa sitä vastoin paljon, Coimbrassa esim. 111 tuumaa (= 3,000 millim.). Etelä-Espanjassa on monessa kohden samanlainen ilman-ala kuin Afrikassa ja täällä on koko Euroopan kuumimmat paikat.

Kasvillisuus. Ylätasangolla nähdään enimmäkseen paljaita nummia ja laihoja viljavainioita; harvoin mitään puuta, paitsi öljypuu. Rantamaat ovat sitä vastoin hyvin rikkaat kasveista. Pohjaispuolella kasvaa puu-omenia ja päärynöitä; muissa osissa paremman-lajisia etelä-hedelmiä, viiniköynnöksiä, jotka antavat tulisia viinejä, silkkiäispuita y. m. Merkkillisimmät metsäpuut ovat kasvanut ja korkkitammi.

Niemimaan asema on hyvin etuinen, sillä sitä ympäröi meri monilla puolin; rannat ovat sitä vastoin hyvin vähän uurrettuna, maa on vuorinen ja joet haaksi-

kululle kelpaamattomat, niin että pääsö sisämaahan on tukala.

Espanjan kuningaskunnassa (9 tuh. neliöpenink., 16¹/₂ milj. asuk.) ovat seuraavat maakunnat: *Galicia*, *Asturia* ja *Baskein* maakunnat pohjassa; *Navarra*, *Aragonia* ja *Catalonia* koillisessa; *Valencia*, *Murcia* ja *Granada* kaakossa; *Andalusia*, *Estremadura* ja *Leon* lännessä; *Uusi Castilia* ja *Vanha Castilia* keskellä. Tähän tulevat vielä lisäksi *Balearein* saaret.

Portugalin kuningaskunnassa (1,700 neliöpenink., 4 milj. asuk.) ovat seuraavat maakunnat: *Minho*, *Tras os Montes*, *Beira*, *Estremadura*, *Alemtejo* [teeshu] ja *Algarve*.

Espanjalaiset ja *Portugalilaiset* ovat keskenänsä likisukulaisia; molempain kansain kielten alkuperänä on latinan kieli. Moni eri kansakunta on niemimaan valloittanut, jonka tähden pohjaispuolella onkin götiläinen ja eteläpuolella maurilainen luonne vallitsevana. Eri sukukuntaa ovat *Baskit*, jotka asuvat sekautumattomina Baskein maakunnissa (ja lounaisimmassa Franskassa).

Elinkeinot ovat ylimalkaa alhaisella kannalla. *Maanviljelykseen* on suurin osa niemimaata sopimaton. Missä keinollisesti maata kastellaan, antaa se 3—4 satoa vuodessa esim. Valenciassa. Etelähedelmät ja viinit („Malaga“, „Jeres“ eli „Sherry“, „Portviini“) ovat tärkeät. *Karjanhoitoon* on maa sitä vastoin yleensä hyvin sopiva ja Espanjan lampaat „merinos“ ovat jo vanhoilta ajoilta olleet kuuluisat. Ne ovat kuitenkin kehnotuneet. Se oikeus, joka lammasmaunojen omistajilla on, nim. että saavat ajaa lampaitaan laitumelle ympäri koko maata, vahingoittaa kuitenkin paljon maanviljelystä. Myöskin nuo muinoin kuuluisat Andalusian hevoset ovat kehnotuneet, jota vastoin Espanjan muulit ovat parhainmat

Europassa. Sarvikarjaa Espanjassa käytetään muun muassa kansallisiin huvituksiin „härkätaisteluihin.“

Niemimaa kätkee suuria minerali-aarteita. *Vuorityötä*, joka pitkän ajan oli laiminlyöty, harjoitetaan nyt Espanjassa suuremmalla innolla ja maa antaa hopeaa isossa määrässä. Muista mineraleista ansaitsevat mainitsemista elohopea Almadenista, jonka kaivokset ovat rikkaimmat Europassa, lyijy Granadasta ja suola, sekä vuorisuola että merisuola („S:t Ybesin suola“).

Teollisuus on merkillisempi melkein ainoastaan Kataloniassa ja Baskein maakunnissa (puuvilla ja rautateoksia). *Kauppaa* tekevät suureksi osaksi ulkolaiset, etenkin Englantilaiset. Sitä edistävät rautatiet, jotka ikäänkuin säteinä lähtevät Madridista. Tärkeimmät kauppakaupungit Espanjassa ovat Barcelona, Malaga ja Cadiz, Portugalissa Lissabon ja Oporto.

Melkein kaikki asujamet tunnustavat katholicista **uskontoa**. *Valistus* on suuresti laiminlyöty ja alempi kansa on kaikkialla hyvin taitamaton ja taika-uskoinen. *Tieteitäkään* ei ole suuresti edistetty. Espanjassa on monta yliopistoa, vaan ainoastaan Madridin yliopistolla on jotakin arvoa. Portugalissa on ainoastaan yksi yliopisto, Coimbrassa. Espanjassa oli muinoin kuuluisa maalauksen taidesuunta, jonka mestareja olivat Murillo [ljo] ja Velasquez [kes].

Sekä Espanjan että Portugalin **kuninkaan vallan** rajoittaa *cortes*-niminen lainsäätäjäkunta.

Espanja.

Kaupungit eivät ole suuri-arvoiset. Suurimmat niistä ovat Madrid, 300 tuh. ja Barcelona, 250 tuh. asuk. Muutamissa toisissa kaupungeissa on 100 tuh. asuk.

Pohjassa ovat *Corunna* [nja], *Santiago* [shago] *de*

Compostela, *Santander* ja *Bilbao*; **koillisessa** *Zaragoza* Ebron varrella ja *Barcelona* meren rannalla.

Santiago on kuuluisa pyhiinvaelluspaikka, sillä Espanjan pyhä suojelija Jakob Vanhempi sanotaan haudatuksi tuomiokirkkoon. — *Barcelonassa* on hyvin edistynyt teollisuus, joka on harvinaista Espanjan kaupungeissa.

Kaakossa ovat *Valencia*, *Alicante* ja *Cartagena*. **Etelässä** *Málaga*, *Granàda*, *Gibraltàr*, *Còrdoba* [va] ja *Sevilla* [lja] Guadalquivirin varrella, sekä *Cadiz* [dids].

Cartagena on Espanjan tärkein sotasatama. — *Granàdassa* on komeita jäännöksiä Arabialaisesta, *Alhambra* nimisestä, kuninkaallisesta linnasta (jalopeurainpiha j. n. e.). — *Còrdoba* oli Arabialaisten aikoina suurimpia kaupunkeja maan päällä ja siellä oli suuri teollisuus (korduania). Kaupungissa on komea tuomiokirkko, ent. moskee. — *Gibraltàr*, joka on Englannin, seisoo 1,400 jalan (= 450 m.) korkuisalla kukkulalla niemekkeen nenässä, ja on lujimpia linnoituksia maan päällä.

Sisämaassa ovat *Badajoz* [badahods] Guadianan varrella, *Salamanca*, *Valladolid* [valja], *Madrid*, *Tolèdo* ja *Almadèn*.

*Salamanca*n yliopisto oli muinoin kuuluisimpia Euroopassa. -- *Madrid*, Espanjan pääkaupunki, on autiolla seudulla, 2,090 jlk. (= 600 m.) yli meren pinnan, ja säännöllisesti rakennettu; sillä on monta komeaa rakennusta, esim. kuninkaallinen linna. Lähellä Madridia on kaksi kuuluisaa linnaa, nim. *Aranjuez* [hueeds] ja *Escorial*; viimeksimainittu on summattoman suuri, rakennettu erämaahan.

Espanjan **alusmaista** jotka ovat **ulkona Europasta**, (6 tuh. neliöpenink., 8 milj. asuk.) ovat tärkeimmät: *Kanarian saaret*, *Kuba*, *Puerto Rico* ja *Filippiinit*.

Portugal,

jossa on ainoastaan kaksi suurempaa **kaupunkia**, nimitäin pääkaupunki Lissabon, 300 tuh., ja Oporto, 100 tuh. asuk.

Pohjassa on *Oporto* Dueron varrella ja yliopistokaupunki *Coimbra*, **Keskellä** ovat *Lissabon* ja *Setùbal* [val] eli *S:t Ybes*.

Lissabon on merkillinen kauniista asemastansa tuon satamaksi oivallisen Tajonsuun varrella. — *Setùbal* eli *S:t Ybes*, niinkuin merimiehet sitä sanovat, on tunnettu merisuolakaupastansa.

Portugalin **alusmaista**, jotka ovat **ulkona Europasta**, (35 tuh. neliöpenink., 4 milj. asuk.) ovat tärkeimmät: *Azorit*, *Madeira*, *Ala-Guinea* ja *Mosambik*.

Italia

rajoittuu pohjassa Franskaan, Sveitsiin ja Itävaltaan, josta Alpit sen eroittavat; muutoin on sen ympärillä Välimeri.

Italia on luonnollisena kekuksena suurelle osalle maapalloa, sillä se on keskellä Välimertä ja siitä päästään helposti kolmeen eri maan-osaan. Maan kapeuden vuoksi on pääsö merelle helppo. Tästä nähdään, minkä tähden valtiöviisaat Ruomalaiset hankkivat Italialle ja sen keskukselle Ruomille semmoisen vallan, johon ei mikään kansa vielä tähän saakka ole päässyt.

Korkeussuhtain mukaan saattaa Italian jakaa 3 osaan, jotka ovat Apenninit ja niiden jatko, Lombardian tasanko ja rantamaa.

Apenninit, jotka ovat yhteydessä Länsi-Alppien kanssa, kulkevat pitkin Genovanlahtea ja sitten halki koko niemimaan. Ne eivät ole liian korkeat ja niiden

korkein kukkula, *Gran Sasso*, Abruzzossa (pohjaisessa osassa Neapelin piirikuntaa) on ainoastaan 9 tuh. jlk. (= 2,900 m.) korkea. Apenninit alenevat Messinan salmen kohdalla, vaan kohoavat jälleen Siciliassa, joka on noin 1,500 jalan (= 500 m.) korkuinen ylänkö. Sicilian itärannalla on tulivuori *Etna*, jonka korkeus on 11 tuh. jlk. (= 3,500 m.).

Lombardian tasanko eli *Pon tasanko* on hyvin alainen ja merkillinen hedelmällisyydestänsä, jota enennetään laskemalla vettä useasta kanavasta. *Rantamaa* molemmilla puolilla Apenninejä on ylimalkaa alaista; niistä tasangoista, jotka siihen kuuluvat, ovat merkilliset *Ruomin Campagna* ynnä *Pontinin nevat* ja *Onnellinen Campagna* Neapelin vierellä. Kaksi ensinmainittua on tunnettu terveydelle vahingollisesta ilmastansa (*Mal'aria*), joka synnyttää vaarallisen kumeruton; niillä asuu kansaa ainoastaan lyhyemmän ajan vuotta. Onnellinen Campagna ansaitsee todellakin nimensä hedelmällisyydestään.

Etelä-Italia on merkillinen kovin *tuliperäisestä* luonostaan. Tuliperäiset luonnonvoimat ovat melkein kaikkialla Europassa heikenneet, vaan tätä ei saata Etelä-Italiasta sanoa. Neapelin luona on yksinäinen tulivuori *Vesuvius*, 3,600 jalan (= 1,200 m.) korkuinen. Sen ensimmäinen tietty puhkeaminen hävitti vuonna 79 jälkeen Kristuksen syntymän kaupungit Pompeji ja Herculanium, jotka tuhka ja laava peitti. Viimekuluneella vuosisadalla löydettiin nämät kaupungit ja suuri osa Pompejia on sittemmin kaivettu ilmi. Näiden kaupunkien kautta on saatu paljon tietoja vanhan ajan kotielämästä ja muinais-esineet ovat niistä kootut kuuluisaan Neapelin museoon. — Muista tuliperäisistä ilmiöistä mainittakoon *Koiranluola*, jossa, samoin kuin myrkkyluolassa Javalla, hiilihappoa, tukehuttavaa kaasua, ali-

tuisesti syntyy; ja *Solfatara*, puoleksi palanut tulivuoren suukko, jonka ohuen rikkikerroksen alla on hehkuvia aineita.

Siciliassa on tulivuori *Etna* ja Liparin saarilla *Stromboli*. Etna on Europan suurin tulivuori ja puhkeaa usein rajusti. Tulivuori Stromboli on merkillinen siitä, että se on suitsunnut alituisesti 2 tuh. vuotta ja puhkennut koko sillä ajalla monesti päivässä. Muinainasina aikoina sanottiin sitä „Tyrrhenian meren tulitor-niksi“, ja sen loisto on vieläkin merimerkinä.

Joet Italiassa eivät ole isot; tärkeimmät niistä ovat Lombardian tasangolla.

Adrian mereen laskevat *Po* ja *Adige* [adidshe], jotka molemmat ovat suureksi osaksi haaksikululle sopivat. Pon syrjäjoet ovat *Ticino* [titshino], joka juoksee läpi *Lago Maggiore* [madshore] nimisen järven, *Adda*, joka juoksee läpi *Lago di Comon*, ja *Mincio* [mintsho], joka tulee järvestä *Lago di Garda* (kaupunki Pon varrella: Turin; — Mincion varrella: Mantova). *Adige* juoksee kaarenmoeisti (kaupunki: Verona).

Tyrrhenian mereen laskevat *Arno* ja *Tiber*, molemmat haaksikululle sopimattomat, mutta mainiot historiassa (kaupungit Arnon varrella: Florens ja Pisa; — Tiberin varrella Ruomi).

Ilman-ala Italiassa on tunnettu kauneudestansa ja suloisuudestansa, ja tämä on suureksi osaksi syynä, että tässä maassa oleskelee joukko muukalaisia (Ruomissa kestää lumi ainoastaan muutamia tunteja ja ruusut ja orvokit puhkeavat jo Tammikuussa; Palermossa ei ole miesmuistiin satanut lunta meren rannalla). *Lumiraja* on niin korkealla, että ainoastaan Apenninein korkeimmat kukkulat sekä Etna ovat lumella peitettyt. Etelä-Italiassa puhaltaa välisti kuuma etelä-

tuuli, *Scirocco* [shi], joka vaikuttaa herpaavasti ruumiin ja sieluun.*)

Italiaan kuuluvat nykyänsä valtiollisessa suhteessa seuraavat osat:

1. **Italian kuningaskunta** (5,400 neliöpenink., 27 milj. asuk.), melkein koko Italia, käsittää maakunnat *Venetia, Lombardia, Piemont, Liguria, Emilia* (Parma, Modena ja Romagna), *Toscana, Umbria, Markit, Ruumin maakunta, Neapelin maakunnat* (Abruzzo, Apulia, Campania ja Calabria) sekä saaret *Sicilia ja Sardinia*.

2. **San Marinon tasavalta** (1 neliöpenink., 8 tuh. asuk.); 3. **Korsikan saari** (150 neliöpenink.), joka on Franskan, ja 4. **Maltan saaret**, jotka ovat Englannin alusmaita.

Italiassa asuu melkein ainoastaan yhtä kansaa, *Italialaisia*, joiden kieli on hyvin latinan kielen kaltainen ja suuressa määrässä sointuva. Italialaiset ovat korkeilla sielunlahjoilla varustettua kansaa; Etelä-Italialaiset ovat kuitenkin varsin laiskoja.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein, ja maanlaatu on monessa paikassa, niinkuin esim. Lombardian tasan-golla ja Onnellisessa Campagnassa, sangen hedelmällinen. Paitse viljaa (varsinkin maissia ja vehnää, vaan myöskin riisiä) saadaan Italiassa etelähedelmiä („Messinan hedelmiä“), paljo öljyä ja viiniä (mainiota viinilajia on „lagrima Christi“, s. o. Kristuksen kyyneleet, joka kasvaa Vesuviuksella). *Karjanhoito* on myös tärkeä elinkeino („Parmanjuusto“), vaikka ei voi sanoa sen olevan aivan korkealla kannalla. Puhvelihärät eivät ole harvinaisia; härkää, aasia ja muulia käytetään enemmän kuin hevosta. *Silkinviljelys* Pohjais-Italiassa antaa suuremman tulon kuin missään muualla Europassa. *Kalastus*

*) Alppiseudulla saa Scirocco nimen *Föhn*, ja Andalusianssa on sen nimenä *Solano*.

antaa thynnuskaloja, sardineja ja koralleja. *Metsästä* on puute. *Vuorityö* on vähäinen, sillä Italia on ylimalkaa köyhä hyödyllisistä mineraleista. Tärkeimmät ovat marmori Carrarasta, rauta Elban saarelta, suola ja varsinkin *rikki* Siciliasta. *Teollisuus* on myöskin vähän edistynyt, vaikka muutamat Italian teollisuuden tuotteet ovat etevä, niinkuin esim. olkihatut Florensin seuduilta sekä silkkitarat Lombardian tasangolta ja Toscanasta. *Kauppaa* harjoitetaan halukkaimmin. Tärkeimmät kauppa-kaupungit ovat Genova ja Livorno. — Rautateitä käy läpi koko niemimaan.

Uskonto on katholinen. *Kansansivistys* on sangen puuttuvainen, niinkuin enimmissä katholicissa maissa. *Tieteellisyys* ei ole kuitenkaan arvotta. Yliopistoja löytyy monta, esim. Padovassa, Paviassa, Turinissa, Ruomissa j. n. e.

Taiteiden suhteen on Italia esimpiä maita Europassa. Se on jo kauvan aikaa ollut taidetten koti ja tämä maa muinaismuistoinen ja suurine taidekokouksineen viehättää sinne taiteilijoita ja taiteenrakastajia. Italian maalareista vanhoilta ajoilta mainittakoon Rafael, Michel Angelo [dshe], Correggio [redsho] y. m. Meidän aikamme kuvanveistotaide, jonka Canova ja Thorvaldsen ovat perustaneet, on saanut alkunsa Italiassa.

Italian kuningaskunnassa on vapaa **hallitusmuoto**.

Italian **kaupungeista** on Neapel suurin, $\frac{1}{2}$ milj. asuk.

Veneziassa ovat: *Venezia* (Venedig), saarilla meren rannalla, *Pàdova* (Padua), sisämaassa, *Veròna*, Adigen varrella, ja *Màntova* (Mantua), Mincion varrella. Veneziassa on 100 tuh. asuk.

Venezia on Europan merkillisimpiä kaupunkeja. Se perustettiin vanhalla ajalla saarille „Laguneiin“ ja oli keski-ajalla mahtava kauppa-tasavalta, jonka etupäässä oli Doge [doodshe]. Kaupungin läpi kulkee ka-

navia ja näitä käytetään kuin katuja siten, että niitä myöten kuljetaan „gondoli“ nimisillä telttivenheillä. Joukko komeita rakennuksia löytyy, vaan ne ovat nyt osaksi rappiolla ja seisovat ainoastaan muistomerkeinä kaupungin muinaisesta varakkuudesta. Venezian kauden osa on *Markustori*, jonka ääressä ovat *Markuskirkko* ja *Dogen palatsi*. — Puolen peninkulman pituinen rautatiensilta, *Lagunisilta*, yhdistää nykyänsä kaupungin mannermaan kanssa. — *Verona* ja *Mantova* ovat tärkeimmät osat „linnoitusneliöstä“, joka on meidän aikamme lujimpia linnoituksia.

Lombardiassa ovat *Brescia*, *Milano*, *Pavia*, Ticinon ja Pon yhtymäpaikalla, ja *Cremona* Pon varrella; **Piemontissa** *Turin* Pon varrella ja *Alessandria*, **Liguriassa** *Genova* [dshee] ja *Spezzia* meren rannalla. Milanossa on 250 tuh., Turinissa 200 tuh., Genovassa 100 tuh. asuk.

Milanossa (Mailand) on komea ja suuri tuomiokirkko valkeasta marmorista. — *Cremonassa* valmistetaan mainioita viuluja. — *Turin* (Torino), hyvin rakennettu, on suorien katujensa suhteen erilainen kuin muut Italian kaupungit. — *Alessandria* on luja linnoitus.

Lago Maggioressa on ihanuudestansa kuuluisat *Borromein saaret*.

Genova (Genua) oli muinoin samoin kuin Venezia mahtava kauppatasavalta. On tunnettu amfiteaterillisestä kohoamisestaan ja monista marmoripalatsistaan, jonka vuoksi Italialaiset antavat kaupungille nimen „la superba“ (komea). — *Spezzia* on oivallinen sotasatama.

Parmassa on *Parma* ja Pon varrella *Piacenza* [tshentsa]; **Modenassa** *Modena* ja *Carrara*; **Romagnassa** *Bologna*, *Ferrara* lähellä Pota ja *Ravenna* liki mertä; **Toscanassa** *Florèns* ja *Pisa* Arnon varrella sekä *Livorno* meren rannalla. Florensissa on 200 tuh., Livornossa ja Bolognassa kumpaisessakin 100 tuh. asuk.

Piacenza ja *Ferrara* ovat linnoituksia. Viimemainittu kaupunki on alempana kuin Po. — *Bolognassa* on Europan vanhin yliopisto. — *Ravenna* on meriveden suossa.

Florèns (Firenze), nimitetty „la bella“ (kaunis), on rikas taidekokouksista. — *Pisassa* on monta muistomerkkiä muinaisilta ajoilta, joiden joukossa „kallellinen torni.“

Markeissa ovat *Ancona*, meren rannalla, ja *Loreto*. — *Anconaa* varjelee vahva linnoitus ja sillä on paras satama Adrian meren rannalla. — *Loreto* on mainio pyhiinvaelluspaikka, missä on neitsyt Marian „pyhä maja“ (Casa santa), joka sanotaan sinne tuoduksi Nazaretista.

Ruomin maakunnissa (ent. *Kirkkovaltiossa*) ovat *Ruomi*, Tiberin varrella, ja Ruomin satama *Civita vecchia* [tshivitaa vekja] meren rannalla. Ruomissa on 250 tuh. asukasta.

Ruomi (Roma), „ikuinen kaupunki“, on Italian pääkaupunki. Se on kuitenkin ainoastaan vähän-arvoinen muinaisen maailmaa hallitsevan Ruomin, „seitsemän kukkulan kaupungin“ suhteen. Kaupunki on nyt täynnänsä raunioita ja taidekokouksia, ja siinä suhteessa maailman etevin kaupunki. Muinaisjäännökset ovat etenkin Tiberin vasemmalla rannalla: *Colosseum*, amphiteatteri, johon mahtui 100 tuh. katselijaa, useampia *triumfiporteja*, *Trajanin kolonni* sekä *temppelin raunioita* ja *Forum*. Uudemmissa rakennuksista on *P. Pietarinkirkko*, Tiberin oikealla rannalla, suurin ja komein kirkko maan päällä. Sen luona on paavin palatsi, *Vatikani*, suurin linna maan päällä, jossa ovat mainioimmat kokoukset taideteoksia, kirjoja y. m. ja 11 tuh. huonetta. Ruomissa on noin 400 kirkkoa. — Ruomi on taiteen keskusta ja sen vuoksi kaikkein maiden taiteilijain kokouspaikka. Ruomin huomattavimpia huvituksia on *Karne-*

vali, jota vietetään monta päivää perätysten ennen paastoa. — Kaupungin ympäristö, *Campagna* [panja] *Romana*, on nykyänsä terveydelle vahingollinen aromaa, jota käytetään etenkin vuohien laitumeksi.

Campaniassa on *Neapel* (Nàpoli), väkilukunsa ja kauniin asemansa suhteen Italian etevin kaupunki. Se on amfiteaterillisesti rakennettu kauniin Neapelin lahden rannalle; sillä on kaikkialla mitä kauneimpia näkymäaloja, sekä merellä että ympäri-olevalla seudulla, missä Vesuvius kohoaa yhden peninkulman matkan päässä. Neapelilaisten sananlasku sanookin: „nähdä Neapel ja kuolla.“ Muutoin ei Neapelissa ole paljoa merkillistä. Kuitenkin mainittakoon „Museo borbonico“ ja tuomio-kirkko, jossa on tuo kuuluisaksi tullut pyhimyksen muisto „San Gennaron veri“ [dshen]. Nuo monet *Lazzaronit*, jotka muinoin olivat Neapelissa niin tunnetut, vähenevät nyt vähenemistään. — Kauneista saarista Neapelin ulkopuolella on *Capri* mainio „sinisestä luolastaan.“

Siciliassa ovat *Messina*, *Catania*, *Siragosa*, *Girgenti* [dshirdshen], *Tràpani* ja *Palermo*, kaikki meren rannalla. *Palermossa* on 200 tuh. ja *Messinassa* 100 tuh. asuk.

Messina on tunnettu linnoituksensa ja etelähedelmäkauppansa vuoksi. — *Siragosa*, ent. *Syracusae*, ja *Girgenti*, ent. *Agrigentum*, näyttävät vieläkin muinaisjäännöksillään, kuinka suuret ne olivat vanhoina aikoina. *Girgenti* harjoittaa suurinta rikkikauppaa. — *Catania*, rakennettu laavasta, on tullut monta kertaa hävitettyksi laavan kautta, joka virtaa Etnasta, minkä juurella se on. — *Trapani* harjoittaa suurta suolakauppaa ja korallinkalastusta. — *Palermo* on kasvillisuutensa ja huoneitten saracenilaisen rakennusmuodon tähden melkein itämaisen kaupungin kaltainen.

Sardinian saarella on *Cagliari* [kaljari], joka harjoittaa suolakauppaa.

Vähäinen **San Marinon** tasavalta on Europan vanhin valtio.

Maltan saarella on *La Valetta*, vahva linnoitus ja Englannin sotalaivaston asentopaikka.

Maltan saari on kalkkikiven kalliota, ja peitetty ohuella mullalla, jota sanotaan sinne tuoduksi Siciliasta. Kansa puhuu huonoa arabian kieltä.

Turkin Kreikan niemimaa

rajoittuu pohjassa Itävaltaan ja Wenäjään; muutoin ympäröi sitä Välimeri ja Mustameri. Tämä niemimaa ei ole niin selvästi erotettuna muusta Europasta kuin toiset kaksi Etelä-Europan niemimaata; sillä Itä-Europa jatkuu Tonawan alalaaksoon asti ja Julisten Alppien jatkona ovat Turkinmaan vuoret.

Samoin kuin Italiassa on Turkin-Kreikan niemimaallakin helppo pääsö merelle, vaan päinvastoin kuin Italiassa on pääsö sisämaahan tukala, paitse eteläosassa. Kreikalla on laajempi rannisto kuin muilla Europan mailla.

Niemimaa on sangen **vuorinen** ja paitse alapuolista *Tonawanlaaksoa* ei löydy mitään muita alankoja kuin suurempia tahi vähempiä joenlaaksoja. Luoteessa ovat *Dinarin vuoret*, Julisten Alppein jatko. Dinarin vuorien koillisesta päästä lähtee kaksi vuorijonoa, joista toinen, *Balkan*, ulottuu Mustalle merelle asti. Balkanin keskeltä käy koilliseen päin *Despoto-Dag*, joka on *Marritsanlaakson* lounaisena rajana. Toinen Dinarin vuorista lähtevä vuorijono on *Pindus* eli *Hellenein vuoret*, jotka käyvät etelää kohti. Tunnetut kukkulat Hellenein vuorilla ovat nuo vanhoina aikoina mainiot *Olympos* ja *Parnassos*. Hellenein vuoret alentuvat niin, että ne Korinthin taipaleessa vain ovat 200 jalkaa (= 65 m.) meren pintaa korkeammalla, mutta ne kohoavat jälleen

Morealla. Muutamat kukkulat Turkin-Kreikan niemimaalla ovat 8—9 tuh. jln (= 2,600—2,900 m.) korkuisia.

Saaret ovat samoin kuin mannermaakin vuorisia; usea niistä on tuliperäinen, esim. *Santorinin* saari.

Joet ovat paitse *Tonawaa* vähänpätöisiä. Merkittisin on *Maritsa* (kaupungit: Filippopoli ja Adrianopoli).

Ilman-ala on kylmempi kuin Italiassa ja varsinkin niissä osissa, jotka ovat pohjaispuolella Balkania; Konstantinopolissakin, joka on samalla leveys-asteella kuin Neapel, sataa monesti lunta.

Luonnontuotteet ovat samat kuin muussa Etelä-Europassa ainoastaan sillä osalla niemimaata, joka on eteläpuolella Dinarin vuoria ja Balkania.

Valtiollisessa suhteessa on maa jaettu kahteen eri valtakuntaan: **Osmanin valtakunta** eli **Turkki** (9,700 neliöpenink., 16 milj. asuk.) ja **Kreikan kuningaskunta** (900 neliöpenink., 1½ milj. asuk.).

Turkki, johon myöskin kuuluvat suuret osat Aasiaa ja Afrikkaa, on alaltansa yhteensä 90 tuh. neliöpeninkulman suuruinen ja sillä on 40 milj. asuk. Europassa käsittää se maakunnat: *Rumilia* eli *Thrakia*, *Bulgaria*, *Makedonia*, *Thessalia*, *Albania* eli *Epirus*, *Bosnia* ynnä *Herzegovina* ja *saaret*. — Sitä paitse kuuluvat tähän ruhtinaskunnat *Rumenia* (Walakia ja Moldau), *Serbia* ja *Montenegro* eli *Zrnagora* [tsherna], jotka vain puoleksi ovat sulttanin hallituksia maita ja joilla ovat omat erityiset hallituksensa.

Kreikka jaetaan kolmeen osaan: *Livadia* eli *Helles*, *Morea* eli *Peloponnesos* ja *saaret*.

Samoin kuin Itävallassa asuu Turkin-Kreikan niemimaalla monta eri kansaa. Vallitseva kansakunta on *Osmanin* eli *Turkin kansa*. Niitä on ainoastaan 2 milj. Euroopanpuolisessa Turkissa ja ne asuvat hajoitettuina toisten kansain seassa. Näihin kansoihin kuuluvat *Bulgarilaiset*, *Serbialaiset* ja *Bosniakit* (slavilaista kansaa),

Albanilaiset eli *Arnautit*, *Rumenit*, joiden kieli on saanut alkunsa latinan kielestä, ja *Kreikkalaiset*, jotka asuvat koko Kreikan maalla ja sitä paitsé Turkissa pitkin Arkipelagia ja saaristossa.

Enimmät **elinkeinot** ovat alhaisella kannalla, ja ainoastaan *karjanhoito* ja *kauppa* ovat etevämpiä. — *Maanviljelys* on niin vähän edistynyt, että ainoastaan Tonawan maakunnilla on viljaa ulosvietäväksi. Turkin tupakka on kuuluisa. Makedoniassa on puuvillan viljelys jotenkin tärkeä. Kreikassa on korinttien viljelys isohko. — *Karjanhoito* on edistyneempi Tonawan maakunnissa. Kreikassa on vuohenhoito hyvin tärkeä. — *Kalastus*, jota harjoittavat Kreikkalaiset, tuottaa paljon merisvamppuja. — *Vuorityö* on vallan kuin tuntematonta ja *teollisuus* on myöskin vähäinen. Ainoastaan sahviani ja matot Turkissa ansaitsevat mainitsemista. — *Kauppaa* harjoittavat Kreikkalaiset, jotka ovat sekä kauppamiehinä että meriväkenä esimpiä maan päällä. Tärkeimmät kauppakaupungit ovat Konstantinopoli ja Saloniki.

Uskonto: kaksi kolmatta osaa Turkin asujamista ja kaikki Kreikan asujamet tunnustavat *Kreikan-kristin* uskoa, vaan Turkkilaiset, osa Slaveja ja Albanilaiset ovat *mahomettiläisiä*. Hengellisen säädyn päämiestä sanovat mahomettiläiset *muftiksi* ja heidän temppeleillensä on nimi *moskee*. Omituista mahomettiläisillä on heidän uskonsa karttamattomaan sallimukseen ja sentähden ovatkin he merkillisen levolliset kaikessa, mitä vain tapahtuu. *Kansanvalistus* on hyvin alhaisella kannalla sekä Kreikan kristityillä että mahomettiläisillä.

Europeanpuolista Turkinmaata

hallitsee itsevaltaisesti (despotillisesti) *suurisultani*. Hänen korkein ministerinsä sanotaan *suurivisiiriksi*, val-

tioneuvosto *divaniksi* ja ylimmät virkamiehet *pashoiksi*. Turkki on kauvan aikaa ollut heikkouden tilassa ja sentähden onkin sitä vallan oikein sanottu „sairaaksi mieheksi.“

Kaupungeilla Euroopanpuolisessa Turkissa ei ole aivan suurta arvoa. Suurimmat niistä ovat Konstantinopoli, 600 tuh., Bukuresht, 200 tuh., ja Adrianopoli, 150 tuh. asuk.

Rumiliassa ovat *Konstantinopoli*, Bosporin rannalla, *Gallipoli*, Dardanellen salmen varrella, *Filippopoli* ja *Adrianopoli*, sisämaassa Maritsan varrella; **Bulgariassa** ovat linnoitukset *Shumla* ja *Warna*, jotka suojelevat Balkanlinjaa; sekä *Widin*, *Nikopoli* ja *Silistria*, jotka suojelevat Tonawalinjaa; **Makedoniassa** on *Saloniki* (muin. Thessalonica), meren rannalla, **Thessaliassa** *Larissa*, **Albaniassa** *Janina* ja **Bosniassa** *Bosna Serai*.

Konstantinopoli, turkin kielellä Stambul, muinainen Byzantium; Pohjan asukkaat sanoivat kaupunkia Miklagårdiksi. Kaupungin asema on kauneimpia Euroopassa; vaan kadut ovat kaidat ja likaiset ja palatsien ympärillä on puuhökkeleitä. Konstantinopolissa voi erottaa *varsinaisen kaupungin*, missä on sultanin linna *Seralji* ja *Sofian moskee*, joka muinoin oli kristittyjen kirkkona, sekä esikaupungit *Galata* ja *Pera* Euroopassa ja *Skutari* Aasiassa. Galatassa ja Perassa asuu Frankeja, s. o. kristityitä muualta Euroopasta. Konstantinopolia suojelee usea merivarustus ja näiden jatkona ovat vanhat ja uudet *Dardanellit*, kummallakin puolella salmea.

Walakiassa on *Bukuresht*, **Moldaussa** *Jassy* [jasshi] ja *Galacz* [lats], **Serbiassa** *Belgrad*. **Montenegrossa** ei ole mitään suurempaa kaupunkia.

Galacz, Tonawan varrella, on tärkein viljan ulosvientipaikka. — *Belgrad*, Saun ja Tonawan varrella, on luja linnoitus.

Saarista on *Kreta* (Kandia) tärkein.

Kreikanmaa.

Kuninkaan vallan rajoittaa kansalliskokous.

Kaupungit Kreikassa ovat pieniä ja suurin niistä on pääkaupunki *Athen*, jolla on ainoastaan 50 tuh. asuk.

Livadiassa ovat: linnoitus *Mesolongi*, Korinthin lahden rannalla, ja *Athen*, ynnä tämän satama *Pireus*.

Morealla ovat *Korinthos*, taipaleella, *Patras*, luoteessa, *Navarino*, lounaassa ja *Nauplia*, idässä; kaikki meren rannalla.

Athen on valtakunnan pää- ja yliopisto-kaupunki. Sen muinaista loistoa todistavat rauniot kaupungin *Akropolis* nimisessä linnoituksessa, joiden joukossa temppeli *Parthenon*. — *Patras* on tärkeä kauppakaupunki.

Kreikkaan kuuluvat *Jonian saaret*, *Kykladit* ja *Evripo* eli *Negroponte*. Moni näistä saarista harjoittaa laveata kauppaa ja merikulkua, niinkuin *Korfu* ja *Zante*, joilla on samannimiset kaupungit, sekä *Syra*, jossa on Kreikan etevin merikaupunki *Hermùpolis*. Saari *Paros* on tunnettu kauniista marmoristaan.

Jälkikatsaus Europaan.

Pinta on eri lailla muodostunut. *Itä-Europan alan-gosta* lähtee länttä kohti alamaa, johon kuuluu Itämeren ja Pohjameren eteläinen rantamaa, Pohjameren läntinen ja Biskajan lahden itäinen rantamaa. Tällä alamaalla on pohjassa *Pohjais-Europan vuorimaa*, lännessä *Brittein saarien* vuoret ja etelässä *Keski-Europan* vuoret.

Etelä-Europassa ovat Pyreneitten ja Turkin-Kreikan niemimaat suurimmaksi osaksi ylänköjä, jota vastoin osa Italiaa on alankoa.

Europan korkeimmat vuoret ovat Alpit (*Montblanc*), *Sierra Nevada*, Pyreneit ja *Etna*.

Tuliperäisyys on nykyänsä vaikutuksessaan ainoastaan Etelä-Europassa (sitä paitse myöskin Islannissa); vaan muinoin on tulivuoria löytynyt Keski-Europassakin.

Jokia on useita ja tärkeä-arvoisia. *Suurimmat* ovat Wolga ja Tonawa (500 ja 400 penink.). Brittein saarilla ovat Thames ja Shannon ainoastaan 50 penink. pituiset. Vähimmin *haaksikululle soveliaat* ovat Pohjais-Europan ja Pyreneitten niemimaan joet; haaksikululle soveliaimmat ovat Itä-Europan, Keski-Europan ja Brittein saarien joet.

Järvet ovat eri ryhmissä. Tärkeimmät ovat *Wenäjän, Suomen, Skandinavian, Pohjais-Britannian ja Alpein* järvet.

Ilman-ala on ylimalkaa leudompi kuin muissa maan-osissa samoilla leveys-asteilla. Mitä etemmäksi tullaan itäänpäin, sitä enemmän menevät *vuoden lämpöviivat (isotermiit)* etelään päin. Länsi-osissa on *meri-ilmast*o ynnä suuri kosteus, itä-osissa on *manner-ilmast*o. Espanjan sisämaassa on ilman-ala kuitenkin mantereinen. Monella seudulla Välimeren rannalla on ainoastaan talvi-sadetta, sitä vastoin kun muualla Europassa sataa joka vuoden-aika.

Lumiraja on Europan eteläisimmissä osissa korkeammalla kuin 10 tuh. jlk. (= 3,200 m.) (Sierra Nevada, Etna), Alpeilla ja Pyreneillä 8 tuh. jln (= 2,600 m.) korkeudella (Karpateilla ei ole ikuista lunta), Etelä-Norjassa 5 tuh. (= 1,600 m.) ja Nordkapin luona 2,000 jalan (= 650 m.) korkeudella.

Kasvillisuus on hyvin erilainen. Pohjais-Europan *metsät* kasvavat varsinkin havupuita, Keski-Europan kesällä vihannoivia lehtipuita. *Viljalajit* ovat pohjaisessa Europassa ohra ja kaura, sitten ruis ja vehnä, maissi ja muutamilla paikoilla Etelä-Europassa riisi.

Eläinkunta on melkein sama koko Europassa. Eri-

tyisistä kotieläimistä mainittakoon peura pohjaisimmassa Euroopassa sekä puhveli ja muuli Etelä-Euroopassa.

Asujamet (300 milj.) ovat niin jaetut, että *tihein* väestö löytyy Belgiassa, jossa on 9,500, ja Englannissa, jossa on 8 tuh. henkeä kullakin neliöpeninkulmalla. *Harvimm*in asutut maat ovat Suomi 270, Norja 300, Ruotsi 500 ja Wenäjä 770 henkeä kullakin neliöpeninkulmalla.

Kansallisuudet ovat hyvin eroavaiset. Suurin osa kuuluu „Indo-Europan“ (väärin sanottu Kaukasian) rotuun ja jakautuu kolmeen kansakuntaan. *Slaveja* ovat varsinkin Itä-Europan, Keski-Europan itä-osan ja Turkin-Kreikan niemimaan asujamet. *Germaneja* ovat Saksalaiset, Hollantilaiset, Englantilaiset ja Skandinaavit. *Romanilaisia* ovat asujamet Franskassa ja suurimmassa osassa Etelä-Europaa. Kuhunkin kansakuntaan luetaan noin 90 milj. henkeä.

Indo-Europan rotuun kuuluvat myöskin *Keltit* (Brittein saarilla ja Bretagnessa), *Albanialaiset*, *Kreikkalaiset* ja kenties *Baskit*; vaan ne ovat vähemmänlukuisia.

Turanin (eli Mongolian) rotuun kuuluvat *Suomalaiset* (4½ milj.), *Magyarit* (6 milj.) ja *Turkkilaiset*.

Semitein rotuun kuuluvat *Juutalaiset*, joista useimmat asuvat Puolan maissa.

Elinkeinot ovat enimmin edistyneet Britanniassa ja Keski-Euroopassa. Näillä mailla ovat myös enimmäkseen rautatiet.

Uskonto on suurimmassa osassa Europpaa *kristinusko*. *Kreikan-katholiseen* kuuluvat Wenäläiset, Kreikkalaiset ja joukko asujamia Itävalta-Unkarin itä-osissa ja Turkissa (70 milj.). *Ruomin-katholiseen* kuuluvat Romanilaiset, Eteläsaksalaiset, Puolalaiset ja Irlantilaiset (140 milj.). *Protestanttiseen* kuuluvat Suomen asujamet, Skandinaavit, Pohjaissaksalaiset, Hollantilaiset, Englantilaiset ja Skotlantilaiset (70 milj.).

Mahometin uskontoon kuuluu vain muutama miljonana tunnustajia Europassa ja sama on *Juutalaisten* laita.

Kansanvalistus on korkeimmalla kannalla Saksalaisilla, Hollantilaisilla, Sveitsiläisillä, Skotlantilaisilla, Skandinaveilla ja Suomen asujamilla. Vähemmin edistynyt on se Belgialaisilla, Franskalaisilla ja Englantilaisilla. Suuressa määrässä laimin lyöty on se tähän saakka ollut useimmilla muilla kansoilla.

Tiede ja taide ovat korkealla kannalla Germanilaisilla ja useilla Romanilaisilla kansoilla; vaan ovat hyvin alhaisella kannalla Slaveilla.

Valtiollisessa suhteessa on Europan enimmillä mailla monarkkinen ja useimmilla myös perustuslaillinen hallitusmuoto (paitsi Wenäjällä ja Turkilla). Franska, Sveitsi, kolme Saksan vapaata kaupunkia ja San Marino ovat tasavaltoja. Britannian valtakunta, Saksanmaa, Wenäjä, Itävalta ja Franska nimitetään tavallisesti Europan viideksi *suurivallaksi*. Ensinmainitulla on suurin merivoima. Wenäjällä on suurilukuisin seisova sotaväki, Preussillä parhaiten edistetty.

AASIA

rajoittuu Pohjaiseen Jäämereen, Tyvenmereen, Indian mereen, Välimereen, Mustaan mereen ja Europaan. Afrikaan yhtyy se ainoastaan *Suèsin* taipaleessa. Aasia on pohjaisessa kylmässä, pohjaisessa lauhkeassa ja kuumassa vyöhykkeessä.

Aasiasta pistäikse kyllä monta nientä mereen, vaan ne eivät ole niin isoja, että pääsö sisämaahan niiden kautta juuri helpontuisi. Tietomme sen sisämaasta onkin hyvin vaillinainen ja monella seudulla ei ole kukaan Europalainen käynyt.

Aasia jaetaan seuraaviin osiin:

1. *Siperia*; 2. *Turàn*, myöskin *Turkestàniksi* eli *Suureksi Bukariaksi* sanottu; 3. *Kaukasia*; 4. *Aasianpuolinen Turkki*, johon kuuluvat Vähä Aasia, Armenia, Mesopotamia ja Syria ynnä Palestina; 5. *Arabia*; 6. *Iràn*, jossa ovat Persia eli varsinainen Iran, Afganistàn ja Belutshistàn; 7. *India*, joka käsittää Etu-Indian, Taka-Indian ja Indian saaret. 8. *Kiinan valtakunta*, joka käsittää varsinaisen Kiinan, Mantshurian, Mongolian ja Tibetin; 9. *Vähä Bukaria*; 10. *Korea* ja 11. *Japan*.

Maanpinnan **korkeuden** suhteen on pohjaispuoli Aasiaa suuri alanko ja eteläpuoli avara ylänkö.

Aasian suurella *alangolla* on kaksi osaa, nim. *Siperia* ja *Turan*. — *Siperia* alkaa Jäämereltä laveoilla tundroilla. Tundrojen eteläpuolella on maa mäkistä ja etelässä kohoaa se Keski-Aasian vuoriksi. Lounaassa muuttuu Siperian alanko Turanin aromaaksi, jonka vierellä ovat Kaspian meri ja Aralin meri. Turan on hyvin alaista maata. Kaspian meri on 80 jalkaa (= 25 m.) alempana Mustan meren pintaa.

Aasian suurella *ylängöllä* on myöskin eri osia. — Idässä on suuri **Itä-Aasian ylänkö**, jota melkein kaikilla sivuilla ympäröivät vuoret. Pohjais-äärenä on *Altài* ja *Da-ür*, joka viimeainittu menee ylöspäin Kamtshatkaa kohti. Länsi-äärenä on *Bolor-tag*. Etelä-äärenä on *Himalaja*, joka idässä yhtyy *Etelä-Kiinan vuorimaahan*, josta taaskin joukko vuorijonoja levenee viuhkan muotoisesti läpi *Taka-Indian*. — Himalaja on suurin vuoriharja maan päällä ja korkein kukkula niin hyvin siellä kuin koko maan päällä on *Mount Everest* eli *Gaurisankar*. 27,200 jalkaa (= 8,800 m.), siis enemmän kuin peninkulman korkuinen. *Davalùgiri*, jota kauvan luultiin korkeimmaksi kukkulaksi maan päällä, on 2 tuh. jalkaa matalampi kuin *Mount Everest*.

Itä-Aasian ylängön sisällä on ylätasankoja ja vuorijonoja. *Tibet* on 12—17 tuh. jalan (= 4,000—5,500 m.) korkuinen ylänkö. Pohjaispuolella sitä käyvät vuorijonot *Karakorùm* ja *Kynlyn* ja etempänä pohjassa *Tian-shan*. Muutoin on sisämaan suurin osa suunnatonta aroa ja erämaata, joiden yhteisenä nimenä on *Gobi* eli *Shamo*. — Idässä alenee ylänkö *Kiinan alangoksi*, joka luonnoltansa ja asukkaittensa toimen vuoksi on hedelmällisimpiä seutuja maan päällä.

Länsipuolella Itä-Aasian ylänköä on **Länsi-Aasian ylänkö**, millä on kaksi suurta osaa, joita toisistansa eroittaa *Mesopotamian alanko*.

Itäistä osaa rajoittavat koillisessa kulmassa, jossa se yhtyy Itä-Aasian ylänköön, *Suleimànin vuoret*, jotka käyvät etelää kohti, ja *Hindukush*, joka käy länttä kohti. Hindukushin jatkona lännessä päin ovat *Elbrùsvuoret*, eteläpuolella Kaspian mertä. Etempänä lännessä päin on *Armenian ylänkö*, jonka korkein kukkula on *Ararat*, 16 tuh. jlk. (= 5,200 m.). Pohjaispuolella Armeniaa on *Kurànlaakso*, ja pohjaispuolella tätä *Kaukasus*, jonka korkein kukkula on *Elbrus*, 17,400 jlk. (= 5,700 m.). Sisällä on ylängön itäinen osa, jonka nimenä on *Iràn* ja joka on suureksi osaksi autiota ja erämaan kaltaista, 3—4 tuh. jalan (= 1,000—1,300 m.) korkuinen.

Läntinen osa jakautuu Vähän Aasian ylänköön, Syriaan ynnä Palestinaan ja Arabiaan. — *Vähän Aasian ylängöllä* on etelässä vuorijono *Taurus*, jonka itä-osan nimenä on *Antitaurus*. *Syria* ynnä *Palestina* on kapea ja alainen *rantamaa* Välimeren rannalla; etempänä maan sisässä ovat *Libanonin* ja *Antilibanonin* vuorijonot. Tämän vuoriseudun eteläisten jatkojen välillä on Jordanjoen syvä laaksovana, jonka nimi on *el Gor*. *Arabia* on, sen mukaan kuin se on tunnettu, ylänköä, jolla samoin kuin Iranilla on monessa paikassa erämaita.

Mainittu *laaksovana* on omituinen syvyytensä vuoksi. Se on nim. niin alainen, että niistä kahdesta järvestä, jotka ovat siellä, Genesaret on 600 (= 200 m.) ja Kuolulut meri 1,200 jalkaa (= 400 m.) alempana meren pinta. Seutu Kuolleen meren ympärillä on merkillinen tuliperäisyydestään („Sodom ja Gomorra“).

Etu-Indian saattaa korkeutensa mukaan jakaa kahteen osaan, nimittäin Hindustanin alankoon ja Dekanin ylänköön. — *Hindustanin alanko* on idässä päin, kansakkaassa Bengalissa, jonka läpi Ganges virtaa, sangen hedelmällinen; länsipuolella, minkä läpi Indus juoksee, on se suureksi osaksi erämaan kaltaista. *Dekanin ylänköä* rajoittavat kummallakin puolella matalat *Ghat* [goat] nimiset vuoret.

Itä-Aasian ja *Indian saaristoissa* ovat kaikki saaret vuorisia ja melkein kaikki tuliperäisiä. Se tulivuorijono, joka alkaa Kamtshatkalla ja jatkuu yli Mollukien, ulottuu siten aina Sumatralle asti. Javalla on noin 50 tulivuorta.

Mineralituotteista on Aasia hyvin rikas. Paljo kulta ja platinaa viedään ulos Siperiasta, tinaa Taka-Indiasta ja kalliita kiviä useimmilta seuduilta Indiassa.

Jokia Aasiassa on monta ja ne ovat tärkeä-arvoisia.

Siperian joet ovat *Obj*, *Jenisei* ja *Lenà*, jotka kaikki alkavat Itä-Aasian ylängön pohjais-ääreltä ja laskevat Pohjaiseen Jäämereen. — *Obj* saa *Irtyschin* ynnä tämän *Töbol* nimisen syrjäjoen. *Jenisein* syrjäjokena on *Angarà*, joka tulee *Baikàl* nimisestä Alppijärvestä.

Itä-Aasian joet ovat *Amur*, *Hoangho* ja *Jangtsekiang*, jotka laskevat Tyvenmereen. — *Amur* saa alkunsa Daurilla ja on osaksi rajana Wenäjän ja Kiinan välillä sekä tärkeä Wenäjän kaupalle. — *Hoangho*, s. o. kelmainen joki, ja *Jangtsekiang*, s. o. sininen joki, saavat alkunsa Kynlyniltä ja juoksevat läpi Kiinan alangon.

Ne ovat sängen tärkeät meren rannan ja sisimmäisen Kiinan väliselle liikkeelle.

Taka-Indian joet ovat *Mekong*, *Menam*, *Saluen* ja *Iravaddi*. Ne laskevat osaksi Etelä-Kiinan mereen, osaksi Bengalin lahteen.

Etu-Indian joet ovat *Bramaputra*, *Ganges* ja *Indus*, jotka saavat alkunsa Himalajalta; kaksi ensinmainittua laskee Bengalin lahteen ja viimeainittu Indo-Persian mereen. — *Ganges*, Hinduein pyhä joki, on tärkein näistä joista, sillä se juoksee läpi viljavan Bengalin. Suunsa luona yhdistyy se Bramaputraan ja muodostaa sen kanssa suurimman suistomaan maan päällä. Tämä suistomaa on terveydelle vahingollinen ja sen vuoksi eivät ihmiset siinä asu; siinä kasvaa dshunglepensaikkaa ja elää joukko tiikerejä, krokodileja j. n. e. Gangesin tärkein syrjäjoki on *Dshamna*, ja joen suista suistomaalla on *Hugli* tärkein.

Mesopotamian joet ovat *Tigris* ja *Euftrat*, jotka tulevat Armeniasta ja yhdistyneinä laskevat Persian lahteen. Yhdistyneiden jokien nimi on *Shat el Arab*.

Sisä-Aasiassa juoksee useampia jokia, jotka eivät laske mereen, vaan järviin. Semmoisia jokia sanotaan „järvijoiksi“; mereen juoksevat ovat „merijokia.“ Aasian järvijoista huomattakoon: *Syr-Darjå* ja *Annu-Darjå*, jotka saavat alkunsa, edellinen Tianshanilta ja jälkimäinen Bolortagilta, ja laskevat Aralijärveen, sekä *Jordan*, joka juoksee läpi Genesaretin ja laskee Kuolleeseen mereen.

Järvistä ovat tärkeimmät jo mainitut; niistä on huomattava että useassa on suolaista vettä. *)

*) Umpi-järvissä on vesi suolaista, laskevissa suolatonta. Kaikissa maan osissa on suolajärviä; mutta Europassa löytyy niitä ainoastaan erinäisillä paikoilla, niinkuin Wenäjällä, Unkarissa ja Espanjassa.

Tämmöisiin suolajärviin kuuluu etenkin *Kaspian meri*, joka on 7,500 neliöpenink. suuruinen ja suurin järvi maan päällä, sekä *Kuollut meri*. Genesaret, josta jo puhutaan pipliassakin, on merkillinen kauniista ympäristönsä ja kalojen paljoudesta, vaan Kuolleen meren ympärillä on paljaita vuoria eikä siinä ole ollenkaan kaloja; onpa kuitenkin saatu pohjalta eläviä koralleja ja nähty sorsia ynnä muita vesilintuja uiskentelevan sen pinnalla. Monella kohdalla on pohja kuuma tuliperäisyyden vuoksi ja maapihkaa (asfalttia) nähdään usein lillivän järvellä.

Ilman-ala Aasiassa on luonnollisesti hyvin erilainen eri seuduilla. Ylimalkaa on Aasiassa kuitenkin *mante-reis-ilmasto*, joka on paljoa kylmempi kuin Europassa saman leveys-asteen alla.

Siperia on hyvin kylmä, sillä se on avoinna kylmille pohjaistuulille, jota vastoin eteläpuolella vuoret estävät lauhkeita etelätuulia. Kylmin on Lenajoen piiri, jossa elohopea pysyy 5 ja 6 viikkoa vuodessa kohmetuneena. — *Keski-Aasiassa* ovat hyvin kovat talvet ja kuumat, mutta lyhyet kesät. Suuri osa Keski-Aasiaa on niin kuiva, että se luetaan „sateettomien seutujen“ joukkoon. — *Indiassa* on tropillinen ilman-ala, ja siellä löytyy ainoastaan kaksi vuodenaikaa, nimittäin „kuiva aika“ ja „sade-aika.“ Sateenmäärä Indiassa on monella paikalla sangen suuri, ja onpa eräällä seudulla Etu-Indiassa huomattu vuotuisen sateenmäärän olevan 600 tuumaa (= 16,000 millim.) tahi enemmän kuin missäkään muualla maan päällä. Himalajalla on lumiraja 15—16 tuh. jlk. (= 4,800—5,200 m.), Karakorumilla 17—18 tuh. jlk. (= 5,800 m.) mereupintaa korkeammalla.

Kasvillisuus ei ole kuivan ilman-alan vuoksi kovin hyöstyntyt Aasiassa, ja suuria maisemia löytyy, joissa ei

ole *metsää* ollenkaan. Siperiassa on kuitenkin eteläpuolella laajoja metsiä, joissa kasvaa pohjaisia havu- ja lehtipuita. Indiassa on runsas kasvillisuus ja siellä tavataan uhkeita aarniometsiä.

Viljelyskasveja ei löydy ainoatakaan Pohjais-Siperiassa, sillä siellä on liian kylmä, niin ettei mitään viljellä voi. Etelä-Siperiassa viljellään Pohjais-Europan viljalajeja. Aasian eteläisillä seuduilla viljellään tropiliskasveja, ja tärkein viljalaji siellä on riisi; tätä viljalajia viljellään etenkin Kiinan alankomaalla. Muista kasveista mainittakoon: kahvi Arabiassa ja Indiassa, maustinkasvit Indiassa, teepensas Kiinassa ja puuvilla Etu-Indiassa ja Kiinassa. Nämät kasvit ovat Etelä-Aasiassa sangen tärkeät kaupalle, jonka etevimpiä vientitavaroita ne ovat.

Eläinkunta *Siperiassa* on sama kuin Wenäjällä ja turkki-eläinten ajo on sangen tärkeä; Siperia onkin suuri metsästyspiiri. Kesyihin eläimiin kuuluu peura ja koira, jota viimeainittua käytetään Kamtshatkassa samoin kuin Grönlannissakin vetojuhtain asemesta.

Keski-Aasiassa on kameleja ja hevosia, ja asujamet niillä seuduilla elävät suureksi osaksi paimentolaisina. Pohjais-Tibetissä tavataan suuria yak-härän sekä antilopein karjoja.

Indian eläinkunta on tropillinen ja siellä löytyy suuria peto-eläimiä (jalopeura ja tiikeri) ja paksunahkaisia nisäkkäitä (norsu ja sarvikuono), samoin myöskin koreita kanalintuja (fasani ja riikinkukko). Kotieläimistä on norsu hyvin yleinen, samoin myöskin puhveli-härkä ynnä muut härkälajit. *Varsinaisessa Kiinassa* ovat metsäeläimet melkein hävitetyt maan suuresti edistetyn viljelyn vuoksi; sangen tärkeä on silkkimato.

Asujamien paljoutta Aasiassa ei voi tarkoin määrätä, sillä ei tiedetä, kuinka suuri asujamien luku on

tiheimmin asutussa osassa, nimittäin Kiinassa. Muutamain mukaan on Aasiassa 450 milj., toisten taas 700 milj. asukasta, joka on todenmukaisempaa.

Aasian-puolinen Wenäjä

sisältää *Kaukasian* ja *Transuralin* maat.

1. Kaukasia

(8 tuh. neliöpenink., 5 milj. asuk.)

on leveä taipale Mustan meren ja Kaspien meren välillä, ulottuva Aasianpuoliseen Turkkiin ja Persiaan saakka etelässä. — Pohjainen osa on Etelä-Wenäjän arojen jatkoa ja luetaan Europaan. Keski-osan täyttävät lumella peitettyt ja jyrkät *Kaukasus-tunturit*, joiden korkeimmat kukkulat ovat *Elbrus*, 17,400 jlk. (= 5,700 m.), ja *Kasbek*, 15,500 jlk. (= 5,000 m.). Etelä-osaan kuuluu Kuràjoen laakso ja osa Armenian ylätasankoa Araratin vuoreen ja Arasjokeen saakka.

Joet: *Kubàn* ja *Rion* lännessä, *Kumà*, *Terèk*, *Kurà* ja *Aras* (Kuran sivujoki), idässä.

Ilman-ala on hyvin erilainen; koillisessa on sangen kuiva, Mustan meren luona hyvin kostea ja sateenmäärä Rionlaaksossa nousee 60 tuumaan (= 1,600 millim.). —

Kasvillisuudessa nähdään myöskin suurta vaihtelevaisuutta. Syvemmissä laaksoissa kasvaa Etelä-Europan hedelmiä ja niissä harjoitetaan viinin- ja silkinviljelystä. Karjanhoito on kuitenkin tärkein elinkeino. Nafta-öljyä löytyy suurin määrin.

Asujamet ovat monesta eri sukukunnasta, joista muutamat, niinkuin *Georgialaiset* ja *Grusialaiset* Kuranlaaksossa ja *Armenialaiset* ovat kristityitä, toiset mahomettiläisiä ja pakanoita. Kaukasus-tuntureilla asuu puolivilleinä sotaisia kansakuntia, joita arvellaan kau-

neimmaksi kansaksi maan päällä, nim. *Lesghit* ja *Tshetshensit* idässä, *Tsherkessit* lännessä. Viimemainitut ovat kuitenkin suurimmaksi osaksi siirtyneet Turkinmaahan. Sitä paitsi löytyy: *Wenäläisiä*, enimmäen *Kasakoita* (Kubanin y. m.), *Tatareja* y. m.

Maa käsittää **Kaukasus** nimisen **maaherrakunnan**, jossa ovat: kuvern. *Stavròpol* sekä *Kubanin* ja *Terekin* piirikunnat pohjaispuolella tuntureja; *Daghestanin* piirikunta idässä; sekä kuvern. *Tiflís*, *Kutaís*, *Eriwàn*, *Jelisawetpòl* ja *Bakù* ynnä muutamia pienempiä piirikuntia eteläpuolella tuntureja.

Kaupungit ovat vähäisiä paitsi *Tiflís*, maan pääkaupunki ja maaherran asunto Kurajoen varrella, 100 tuh. asuk. Rautatie yhdistää Tiflisiin ja Mustan meren rannalla olevan Potin. — *Wladikawkàs* on Terekin ja ainoan kuljettavan tien varrella, joka *Darjäl* (ent. Kaukasian portit) nimisen vuorisolan läpi Kasbekin luona vie yli tunturien. *Wladikawkasin* ja *Rostowan* välillä on rautatie tekeillä. Toinen vuorisola, *Kaspian portit*, on *Derbentin* luona. — *Bakù* nimisen kaupungin luona ovat nuo „ijankaikkiset tulet“ (palavat kivipihkalähteet), joiden luoksi tulenpalvelijat pyhiinvaeltavat. — Lähellä *Eriwania* on luostari *Etshmiadsin*, joka on Armenian ylimmäisen patriarkan asunto.

2. Transuralin maat.

(Noin 270 tuh. neliöpenink., 6½ milj. asuk.)

Ulottuvat Jäämerestä pohjassa Kiinan, Vähä-Bukarian ja Turanin valtakuntiin etelässä. Tähän itäpuolella Uralia olevan Wenäjän valtakunnan osaan kuuluvat: *Siperia* (Sibiria) ynnä *Kamtshatkan* niemimaa, pohjaisin ja suurin osa; *Kirgisein aro* eli Pohjais-Turan; — sekä: *Turkestàn*, *Syr-Darjan* ympärillä, *Dsungaria*, *Tianshanin* ja *Altain* välillä, ja *Mantshuria* eli *Amurinmaa*,

pohjaispuolella Amuria ja itäpuolella sen syrjäjokea Ussurita.

Vuoret: *Tianshan*, jolla on huippu *Tengri-khan* (19 tuh. jlk. = 6,200 m.) rajalla, *Altai* ynnä sen itäinen jatko *Sajanin vuoret*, sekä Daurin alppimaassa *Jäblonoi Hrebèt* ynnä sen koillinen jatko *Stanovoi Hrebèt*. Kamtshatkan niemimaa on alppimaata ja rikas tulivuorista.

Joet: *Obj* ynnä sen vasen syrjäjoki *Irtys*, joka juoksee läpi *Saisàn-järven* ja saa vasemmalta syrjäjoekseen *Tobòlin*. — *Jenisei* ja sen syrjäjoet *Ylä-* ja *Ala-Tunguska*. *Ylä-Tunguska* on tuon suuren *Baikàl-järven* lasku-jokena. Joen keskikulkua sanotaan *Angaràksi*, sen yläkulkua *Selengaksi*. — *Lenà* ynnä sen oikeanpuolinen syrjäjoki *Aldan*. — Vihdoin *Amur* ja sen syrjäjoki *Ussurì*, *Syr-Darjà*, alinen *Amu-Darjà* ja *Ili*. Viime-mainittu laskee suureen *Balkàsh-järveen*.

Nämät maat ovat ylimalkaa vähän viljeltyjä ja harvalta asuttuja. Pohjaisia viljalajeja viljellään menestyksellä Länsi-Siperiassa 61° saakka, *Lenàn* luona 62° ja äärimmäisessä idässä 51° saakka. Siperia on rikas kalleista metalleista (kullasta ja hopeasta) sekä turkki-eläimistä (sopeleista, revoista, kärpistä ja varsinkin oravista). Kauniimmasta ilman-alasta ovat tunnetut muutamamat osat *Dsungariaa* („Siperian Italia“) ja *Turkestan*. *Turkestanin* hedelmällisissä osissa viljellään riisiä, puuvillaa, silkkiä, meloneja ja etelähedelmiä.

Alku-asujamet ovat monta eri sukukuntaa, niinkuin *Samojedeja* ja *Ostjakeja* (suomalaista kansaa), *Tatareja*, *Tungusilaisia*, *Jakuteja* ja *Tshuktshoja* y. m. Siperiassa, sekä *Kirgisejä* ja *Bukareja* eli *Sartilaisia* Turanissa. Ne ovat osaksi kristityitä, osaksi mahomettiläisiä ja pakanoita. Useimmat heistä elävät paimentolaisina huopateltoissa ja heillä on suuria karjoja, etelässä lampaita, hevosia ja kameleja, pohjassa peuroja ja koiria. Sarti-

laiset ovat tunnetut huolellisesta maanviljelyksestä, kukoistavasta teollisuudesta ja laveasta kaupastansa. Heidän kauppiaansa matkustavat ympäri koko Aasiaa. — Paitse näitä alku-asujamia sekä *Wenäläisiä*, joista *Kasakat* ovat suurilukuisimmat, löytyy Siperiassa maanpakoisuuteen ajettuja, myöskin Suomalaisia. — Wenäläisten vaihtokauppa alku-asujanten kanssa Siperiassa on sangen vilkas, vaan tärkeämpi on kauppa Kiinan kanssa, jolta vaihdetaan teetä verkaan ja turkiksiin, sekä Turanin kanssa, jolta vaihdetaan puuvillaa ja karjaa manufakturitavaroihin.

Hallinnon suhteen jakautuvat Transuralin maat kolmeen kenraalikuvernörikuntaan:

1. **Länsi-Siperia**, jossa ovat kuvernementit *Tobòlsk* ja *Tomsk* sekä 4 piirikuntaan jaettu *Kirgisein aro.**)

2. **Itä-Siperia**, jossa ovat kuvernementit *Jeniseisk* ja *Irkutsk* sekä piirikunta *Jakutsk*, *Transbaikalin* piirikunta, *Amurin* piirikunta ja *Rantapiiri* eli koko ranta-maa Ison meren vierellä.

3. **Turkestan** ja piirikunnat *Syr-Darja* ja *Semirètshensk*, s. o. seitsemän joen maa (niiden, jotka laskevat Balkashiin).

Kaupungit eivät saata olla suuria, sillä maa on harvalta asuttu. Suurempi on Turkestanin pääkaupunki *Tashkend*, 80 tuh.asuk. Kaupunki on viinistä ja etelähedelmistä rikkaalla seudulla. Se on karavanikaupan keskusta ja manufakturi- ja kauppa- paikka. — *Samarkand*, ent. pääkaupunki Timurin valtakunnassa, on nyt vähänpätöinen. — *Kuldsha*, Ilin varrella, on karavanikaupan pääpaikka.

Tärkeimmät muista kaupungeista ovat: *Omsk*, Irty-

*) Kaksi näitä piirikuntia on nykyänsä Orenburgin kenraalikuvernörin hallinnon alla.

shin varrella, Länsi-Siperian kenraalikuvernörin asunto; — *Tobolsk*, Tobolin ja Irtyschin yhtymäpaikalla; — *Barnaül*, Altain hopeavuoriston keskusta; — *Krasnojärsk*, Jenisein varrella, Jeniseiskin kuvernörin asunto; — *Irkutsk*, Angaran varrella, Itä-Siperian kenraalikuvernörin asunto ja Siperian suurin kaupunki, 30 tuh. asuk. — *Kjahta*, lähellä Selengaa ja Kiinan *Maimatshin* nimistä kaupunkia; sen kautta kulki ennen vaihtokauppa Kiinan kanssa, vaan nyt on kaupunki vähentynyt kun Wenäjän kauppiaiden on sallittu asuttua Kiinan maalle; — *Nertshinsk*, Daurin vuoriston keskusta; — ja *Nikoläijewsk*, lähellä Amurin laskua, tärkeä Amurjoella tapahtuvalle kaupalle. Amuralueen eteläisin satama on *Wladivostok*.

Saaret: *Uusi Siperia*, neljä suurta, asujatonta saarta, rikkaat maadunnaisista norsunluista; — melkein kaikki *Kurilit*, korkeavuoriset ja tuliperäiset, rikkaat turkki-eläimistä; — *Sahalin*, rikas kivihiilistä.

Turanin vallat

sisältävät ne osat Turania, jotka vielä ovat alkuperäisten ruhtinaitten haltussa, ja joista mainittakoon khanatit *Bukàra*, *Hiwà* ja *Kokand* sekä *Turkmanien maa*.

Asujamet kuuluvat suurimmaksi osaksi eri turkkilaisiin heimokuntiin ja elävät (paitse Sartilaiset) paimentolaisina tahi rosvoina (Turkmanit). Uskonto on mahomettiläinen.

Bukàrassa on *Bukàra*, karavanikaupan keskusta, 60 tuh. asuk.

Hiwà, jossa on saman niminen pääkaupunki, on kaunis keidas Amu-Darjan varrella.

Aasianpuolinen Turkki,

(30 tuh. neliöpenink., 12 milj. asuk.)

jossa asuu monta eri kansaa, niinkuin Turkkilaisia, Armenialaisia, Kurdeja, Arabialaisia, Kreikkalaisia ja Juutalaisia. Vallitseva kansa on Turkkilaiset. Monella seudulla ovat sulttanin määräämät pashat vallitsijoina ainoastaan nimeksi, tahi hallitsevat he aivan itsevaltaisesti päähallitsijan käskyjä kuulematta.

Useimmilla seuduilla elävät asujamet *paimentolaisina* ja tärkein elinkeino on siis karjanhoito; tärkein vientitavara on Angoravuohen villa. Vähässä Aasiassa viljellään kuitenkin myös Etelä-Europan kasveja, niinkuin opiumia ja etelähedelmiä („Smyrnan viikunoita“), ja Armeniassa löytyy tärkeitä vaskikaivoksia. Teollisuus on jonkinmoinen kaupungeissa (puuvilla- ja silkkikankaita y. m.). Uskonto on melkein yksin-omaisesti mahomettiläinen.

Vähässä Aasiassa on muutamia kaupunkeja, jotka ovat tärkeä-arvoiset. Meren rannalla ovat: *Trebisond*, ent. Trapezunt, Mustan meren rannalla, Konstantinopolin esikaupunki *Skutari* Bosporin rannalla, ja *Smyrna* Arkipelagin rannalla. Sisämaassa ovat *Brussa*, *Angòra* ja *Karahissar*. Suurin niistä on Smyrna, 150 tuh. asuk.

Trebisond ja varsinkin *Smyrna* ovat tärkeitä kauppakaupunkeja. — *Brussan* lähestöllä löytyy merenvahakaivoksia. — *Karahissar* harjoittaa suurta opiumkauppaa.

Vähän Aasian saarista ovat *Kypro*, *Rhodo*, *Samos*, *Kios* ja *Lesbos* eli *Metelino* suurimmat. Ne ovat rikkaat viinistä („Kypronviini“).

Armenian pääkaupunki on *Erserum*.

Mesopotamia oli vanhana aikana perusmaana kahdelle mahtavalle valtakunnalle, Assyrialle ja Babylo-

nialle, ja oli silloin hyvin viljelty. Nyt on se melkein autiona ja sen muinaista komeutta ilmoittavat ainoastaan nuo sangen suuret sorakummut, jotka ovat jäännöksiä entisistä kaupungeista. Tigrisin varrella ovat kaupungit *Djarbekr*, *Mosul* ja *Bagdad*; Shat el Arabin varrella on *Basra* eli *Balsora*.

Bagdad on suurin näistä kaupungeista (sillä kuuluu olevan 100 tuh.asuk.); vaan on mitätön sitä vastaan kuin se oli Kalifatın loistavana päivinä.

Ninive, *Mosulin* varrella, ja *Babylon*, eteläpuolella *Bagdadia*, ovat nyt ainoastaan raunioita. Niniven raunioita on nyky-aikana tutkisteltu. Paraiten säilyneitä rakennuksia on kuninkaan linna, jonka seinät ovat koristetut äärettömillä Assyrian kuninkaita ja heidän sotatöitensä kuvaavilla alabasterikuvilla.

Syria jaetaan luontonsa mukaan kolmeen osaan, nimittäin Pohjais-Syriaan, Libanoninmaahan ja Palestinaan.

Pohjais-Syriassa on ainoastaan huonoja satamia ja meren rannalla ei sen vuoksi löydy mitään suurempaa kaupunkia. Sisämaassa on *Haleb* eli *Aleppo*, tärkeä kauppakaupunki.

Libanoninmaassa on sitä vastoin paremmat satamat, ja *Tarabulus* ja *Beirüt* ovat tärkeät kauppakaupungit. Sisämaassa on *Damaskus* kauniilla keitaalla.

Damaskus, „Itämaan silmä“, on Itämaan tärkeimpiä kaupunkeja, 150—200 tuh.asuk. Kaupunki on karavanikaupan keskuskohta ja muiden muassa keräytyy tänne „pyhä karavani“, joka vuosittain kulkee Mekkaan. — Libanonilla elää kaksi vähäistä kansakuntaa: *Drusit* ja *Maronitit*.

Syrian erämaan itäisimmällä puolella ovat *Palmyra* eli *Tadmor* nimisen kaupungin rauniot.

Palestina, jota kristityt sanovat „pyhäksi maaksi“,

on laajuudeltaan 450 neliöpenikulman suuruinen ja siis yhtä suuri kuin Turun lääni. Palestina jaetaan seuraaviin osiin: *Galilea*, *Samaria*, *Judea* ja *Gilead*. Kolme ensinmainittua käsittävät läntisen vuorimaan Jordaniin saakka ynnä *Filistean* rantamaan; *Gilead* käsittää itäisen vuorimaan.

Vanhana aikana oli tämä maa sangen hyvin viljelty, vaan nyt on kaikki laiminlyöty, ja monessa paikassa, joka ennen oli hedelmällinen, löytyy nyt vain erämaita, tahi aroja. Asujanten luku on kenties $\frac{1}{2}$ milj. Mahomettiläiset vallitsevat maassa ja kiusaavat paljon niitä muutamia tuhansia kristityitä ja Juutalaisia, jotka täällä asuvat.

Palestinan kaupungit ovat nykyänsä pieniä, ja suurimmassa niistä, Jerusalemissa, on vain 20 tuh. asuk. Ylimalkaa ovat ne rappiolla ja huonossa tilassa; vaan ne ovat suuresta arvosta meille, sillä monta pyhää muistoa liittyy niihin.

Galileassa ovat: *Akka*, meren rannalla, *Kaana*, *Nazaret* ja *Nain*, kaikki Taborin vuoren tienoilla, sekä *Tiberias*, Genesaretin rannalla.

Akka oli ristiretkelijäin aikoina tunnettu nimellä St: Jean d'Acre ja siihen aikaan tärkeä linnoitus. — *Kaana* ja *Nain*, tunnetut pyhässä raamatussa, ovat hyvin vähänpätöisiä; suurempi on *Nazaret*. — *Tiberias* on semmoisella seudulla, joka muinoin oli maallinen paratiisi, vaan nyt kansasta tyhjä ja autio; — *Kapernaumia* ei enää löydy.

Samariassa on *Samaria* ja *Nabulus* sisämaassa.

Samaria on nyt raunioina; vaan *Nabulus*, tuo muinainen *Sichem*, on Palestinan tärkeimpiä kaupunkeja. Sichemin luona näytetään „Jakobin kaivoa“, missä Kristus ilmestyi samaritalaiselle vaimolle.

Judeassa ovat: *Jaffa* meren rannalla, *Jerusalem* ja *Betlehem* ylämaalla, sekä *Jericho* lähellä Jordania.

Jaffa, muinainen *Joppe*, mainitaan usein raamatussa. — *Jerusalem*, „muistorikkain kaupunki maan päällä“, on autiolla seudulla ja 2,500 jalan (= 800 m.) korkuisalla kalkki-ylängöllä, jota kolmelta haaralta ympäröivät rotkot ja joka neljänneltä puoleltaan tasaisesti yhtyy ympärillä olevaan maahan. Ne komeat rakennukset, jotka muinoin Jerusalemia koristivat, ovat vallan hävinneet. *Moriavuorelle*, millä Salomonin temppeli oli, ovat Mahomettiläiset rakentaneet moskeen, joka nyt on heidän pyhimpiä paikkojansa. *Zionilla*, missä Davidin linna seisoi, ovat nyt Juutalaisten katalat asunnot. Kristittyjen asutopaikassa on „pyhän haudan kirkko“, minne pääsiäis-aikoina monta kristittyä kokoontuu kaukaisistakin maista.

Jerusalemien luona olevassa rotkossa, *Josafatin laaksoissa*, on joukko öljypuita, jotka luultavasti ovat jäännöksiä *Getsemanen puistosta*. Toisella puolella Josafatin laaksoa ovat *Öljyvuori* ja *Betania*.

Betlehemissä asuu kristityitä; nämät valmistavat krusifiksejä, rukousnauhoja y. m., joita lähetetään katolisille kristityille. Yhdessä kirkossa löytyy luola, jota sanotaan Kristuksen syntymäpaikaksi. — *Jericho*, „palmukaupunki“, on rauniona.

Arabia.

(50 tuh. neliöpenink., muutamia milj. asuk.).

Arabiassa asuu suurimmaksi osaksi kuljeksivia *Beduiniheimokuntia*, joilla kyllä on *emirejä* (ruhtinaita) tahi *sheikejä* (herroja), vaan jotka oikeimmiten ovat hallituksetta ja riidassa keskenänsä. Nämät Beduinit, „erämaan lapset“, katsovat itsensä puhtaiksi, sekautumat-

tomiksi Arabialaisiksi ja ylenkatsovat maan tilallista kansaa.*) Osa Arabialaisia sanotaan kyllä olevan Turkin sulttanin vallan alaisia, vaan tämä alaisuus ei ole muuta kuin, että hän antaa heille lahjoja, etteivät rosvoaisi pyhää karavana. Suurin osa länsirannikkoa ja muutamat osat Persian lahden rannikkoa ovat Turkin vallan alaiset.

Arabialaisten tärkeimmät elinkeinot ovat karjanhoito ja rosvoaminen; he kuljeskelevat ympäri maata dromedareinsa ja vähälukuisten, vaan sangen hyvien hevosiensä kanssa. Kosteammilla paikoilla kasvaa taateli-palmu ja durrah, eräs hirssilaji. Etelä-osassa, joka saa kylliksi vettä, viljellään kahvia, joka on tärkein vientitavara („Mokka-kahvi“).

Arabian maakunnista mainittakoon: *Hidshas* lännessä, *Jemen* eli „onnellinen Arabia“ lounaassa, *Omàn* idässä, sekä *Nedshid* sisämaassa.

Hidshasissa ovat kaupungit *Medina* ja *Mekka*, jonka viimeksimainitun satamakaupunki on *Dshidda*; **Jemenissä** ovat *Mokka* ja Englannin aluspaikka *Adèn*; **Omànissa** on *Maskat*.

Medina ja varsinkin *Mekka* ovat Mahomettiläisten pyhät kaupungit. Mekkassa syntyi Mahomet ja Medinassa on hän haudattu; Mekkassa on myöskin *Kaaba* eli „pyhä huone.“ Näihin kaupunkeihin vaeltaa vuosittain paljo Mahomettiläisiä, joiden aikomus on tulla *hadshiksi*, s. o. Mekkan pyhiinvaeltajaksi.

Petreean niemimaalla on kuuluisa *Sinai*. (Nimi *Horreb* merkitsee luultavasti koko vuorijonoa). Sille on rakennettu luostari, jonka samoin kuin usean muunkin

*) Arabialaiset ynnä Juutalaiset kuuluvat Semiteihin, joka on ruumiin rakennukselta, vaan ei kielensä suhteen, Indo-Eurooppalaisten kaltainen.

Itämaan luostarin ympärillä ovat vahvat muurit varjoksi rosvoavia Beduineja vastaan.

Adèn on niin luja linnoitus, että sitä on sanottu „Aasian Gibraltariksi.“ Toinen tärkeä Englannin sotilaspaiikka on *Perim* niminen saari Bab el Mandebissa.

Maskat on „Maskatin imamin“ asunto. — *Nedshidissä* asuu mahomettiläinen lahkokunta, Wahabitit; vaan tämä osa Arabiaa on melkein tuntematon.

Bahreinsaarien luona Persian lahdella harjoitetaan suurta simpukanpyyntöä.

Iran.

(50 tuh. neliöpenink., 10 milj. asuk.).

Persiassa asuu suurimmaksi osaksi *Tadshikeja* eli *Uusi-Persialaisia*, jotka ovat tulleet Parsein ja muiden kansain sekoituksesta. Vallitseva kansakunta on kuitenkin Turkkilaiset, ja näihin kuuluu myös maan ruhtinas, jota kunnioitetaan nimellä *shah*. Persialaiset ovat hyvillä luonnonlahjoilla varustettua kansaa ja tunnetut sievistä tavoistaan, jonka tähden heitä on sanottu „Itämaan Franskalaisiksi“, vaan he ovat viekkaita ja petollisia. He pitävät Europalaisia laitoksia suuressa arvossa. Persialaisten tärkeimmät *elinkeinot* ovat maanviljelys ja teollisuus.

Persialaisten *uskonto* on mahomettiläinen; mutta he kuuluvat erityiseen lahkokuntaan, Shiiteihin, jotka ovat kovassa eripuraisuudessa Sunnitein kanssa (kaikkein Sunnitein päämiehenä on Turkin sultani, ja useimmat Mahomettiläiset maan päällä pitävät häntä sen vuoksi kunniaassa).

Kaupungit Persiassa ovat osaksi suuri-arvoisia. Ormus-salmen luona on *Bender-Abassi*; — sisämaassa ovat *Shiràs*, *Ispahàn*, *Teheràn*, *Hamadàn* (ent. Ekbatana),

Tebris ja *Meshed*; — Kaspian meren rannalla on *Barfrush*. Ispahanissa, Teheranissa, Tebrisissä ja Meshe-
dissä on kussakin noin 100 tuh. asuk.

Shiràs on tunnettu viinistänsä ja ruusuistansa. Lähellä tätä kaupunkia ovat *Persepolisin* rauniot. — *Ispahàn*, josta usein puhutaan itämaisissa saduissa, oli muinoin pääkaupunkina ja siinä on vieläkin monta muisto-
toa sen loisto-ajasta. — *Teheràn* on nykyänsä pääkau-
punkina. — *Tebris* on tärkein paikka kaupalle Europan
kanssa. — *Meshed* on Shiitein pyhin pyhiinvaelluspaikka.

Afganistan, jossa asuu Afganeja, jaetaan 3 valta-
kuntaan: *Herat* luoteessa, *Kabul* koillisessa ja *Kandahar*
etelässä. Afganit harjoittavat enemmän karjanhoitoa
kuin maanviljelystä.

Belutshistanin asujamet ovat Belutsheja, jotka elä-
vät paimentolaisina ja rosvoina.

Sekä Afganit että Belutshit ovat Mahomettiläisiä.

India.

Tällä nimellä tarkoitettiin muinoin maat itäpuo-
lella Indusjokea ja eteläpuolella Himalajaa ja Kiinaa.
Kun Columbus oli löytänyt Länsi-Indian, tuli kysymyk-
sessä oleville maille nimeksi *Itä-India*.

Tämä rikas India on jo kauan ollut vieraiden kan-
sain pyrintöjen päämaalina. Nykyänsä vallitsevat *Eng-
lantilaiset* melkein koko Etu-Indian ja osan Taka-Indiaa,
mihin myöskin *Franskalaiset* ovat asettuneet. Indian
saarilla ovat *Hollantilaiset* mahtavimmat; *Espanjalaiset*
omistavat osan Filippinejä. *Portugalilaisilla* on vain
vähä jäljellä muinaisista alusmaistaan.

Helposti voi käsittää, että Indiaa ovat useasti vie-
raat kansat ahdistaneet. Nämät laveat maat ovat ni-
mittäin tunnetut rikkaista luonnontuotteistaan. Semmoisia

ovat: mineraleista kulta, tina, timantit ja muut kalliit kivet, kasveista kallis-arvoiset puulajit (teekki ja ebenholtssi), puuvilla ja maustimet (kaneli Ceylonilla, ryyti-neilikka ja muskotti Molukkein saarilla), eläinkunnasta norsunluu ja silkki y. m.

1. Etu-India

(75 tuh. neliöpenink., 240 milj. asuk.)

jaetaan valtiollisessa suhteessa:

1. **Britannian Etu-Indiaan.**

2. **Itsenäisiin valtoihin**, joiden joukossa vuorimaat *Nipaal* ja *Butàn* Himalajan eteläpuolella.

3. **Franskan alusmaihin**, joiden joukossa *Pondichéri* [pongdisheri] Dekanin itäpuolella ja

4. **Portugalin alusmaihin**, joiden joukossa *Goa* Dekanin länsipuolella.

Enin osa Etu-Indiaa on Britannian vallan alla; muut osat ovat vähemmästä arvosta. Britannian Etu-India jaetaan 3 *presidenttikuntaan*, jotka ovat Bengali, Madras ja Bombay, sekä 8 *piirikuntaan*, jotka ovat Luoteispiirikunta, Pendshab, Audh ja Keskipiirikunnat; tähän kuuluu myöskin Ceylonin saari. Presidenttikunnissa on vielä monin paikoin omat ruhtinaansa; vaan he ovat Englannin vallan alaisia ja maksavat sille veroa. Britannian Indian korkein virkamies on kenraalikuvernööri Kalkuttassa.

Etu-Indian *asujamet* ovat suureksi osaksi *Hindueja* ja samaa rotua kuin suurin osa Europan asujamia. Heidän vanhin kielensä on *sanskrit*, jolla kielellä ovat kirjoitetut pyhät kirjat sekä joukko ihania runoelmia. Nyt puhuvat he *hindustanin* kieltä.

Hindueilla on *Braman uskonto*, jonka mukaan kolme jumalaa löytyy, joiden niminä ovat Brama, Vishnus ja Siva. Omituisuuksena Braman opissa on se, että se

jakaa kansan 4 jyrkästi toisistaan eroitettuun syntykuntaan, jotka ovat papit eli Braminit, soturit, porvarit ja orjat. Tätä syntykuntain jakoa noudatettiin ankarasti; vaan uusimpina aikoina ovat Englantilaiset aikaan saaneet muutoksen tässä kohdassa. Parialaisetkin (s. o. Bramanpalvelijat, jotka ovat niin halvat, etteivät he edes kuulu yllämainittuihin syntykuntiin), voivat päästä englantilaisiksi virkamiehiksi, jos he ovat siihen kelvolliset. Myös muitakin uskonnollisia elämäntapoja, niinkuin itsepiinausta, lasten hukuttamista pyhään jokeen j. n. e. koettavat Englantilaiset hävittää; leskien polttaminen on jo lakannut englantilaisen kiellon vuoksi.

Elinkeinoista on *maanviljelys* tärkein ja paljo riisiä ja puuvillaa sekä opiumia viedään ulos Etu-Indiasta. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmän arvoinen. *Teollisuus* on monessa suhteessa korkealla kannalla (puuvilla-tehtaat ovat nykyänsä arvottomia, sillä puuvilla viedään raakana Englantiin, josta sitä valmistettuna tuodaan takaisin). *Kauppa* on sängen tärkeä, varsinkiu Englannin kanssa, ja sitä edistävät paljon suuret kanavat ja rautatiet. *Gangesin kanava* on sivuhaaroinen pisin kanava maan päällä.

Etu-Indian asujamilla on jommoinkin sivistys, ja maassa löytyy monta hinduilaista koulua. Benaresissa on hinduilainen yliopisto, missä Braminit oppivat uskonnollisia tietojansa.

Kaupungit Indiassa ovat hyvin suuret, ja monessa niistä on muutamia 100 tuhansia asuk. Kolme suurinta ovat pääkaupungit presidenttikunnissa, nim. Kalkutta, jossa on 800 tuh., Bombay, jossa on 600 tuh., ja Madras, jossa on 400 tuh. asuk. Usea kaupunki on tunnettu hinduilaisista komeista rakennuksistansa („pagodeista“).

Bengalissa ovat: *Kalkutta*, Huglin varrella, *Serampòr*, ei kaukana Kalkuttasta, ja *Patna*, Gangesin varrella.

Kalkutta, nykyinen Indian pääkaupunki, oli 150 vuotta sitte kurja kylä. Kaupunki harjoittaa sangen suurta kauppaa (opiumia, indigoa y. m.) ja on niin komeasti rakennettu, että se muistuttaa Pietaria. — *Kalkutta*, *Bombay* ja *Shanghai* ovat Aasian etevimmät kauppakaupungit.

Serampòr on sen suuren protestantillisen lähetysseuran keskipaikkana, joka koettaa levittää kristin-oppia Hindueihin. (Etu-Indiassa luetaan 1 milj. kristityitä alku-asujamia, etenkin katholisia). — *Patna* harjoittaa suurta opiuminviljelystä ja kauppaa.

Luoteispiirikunnassa ovat: *Benàres*, Gangesin varrella, *Allahabàd*, *Dshamnan* ja Gangesin yhtymäpaikalla, ja *Agra*, *Dshamnan* varrella.

Benares on Hinduein pyhin kaupunki, jossa on joukko palatseja ja pagodeja. Usea Hindui syöksee itsensä alas Gangesin varrella olevilta marmorirapuilta, lopettaaksensa elämänsä tuossa pyhässä joessa. — *Allahabad* on myöskin Indian tärkeimpiä pyhiinvaelluspaikkoja. — *Agra* oli muinoin „Suuren Mogolin“ toinen asutopaikka ja komea kaupunki, vaan häviää nyt yhä enemmän.

Pendshabissa (s. o. viiden joen maassa) ovat *Delhi*, *Dshamnan* varrella, ja *Lahòr*, Viisjoen erään haaran varrella (Viidestä haarasta syntyvä Viisjoki laskee Sindiin eli Indusjokeen).

Delhissä, Suuren Mogolin ent. ensimmäisessä asutopaikassa, on samoin kuin *Agrassakin* sanomattoman komeita, nyt puoleksi hajonneita rakennuksia.

Audhissa [oude] on *Lucknow*, jossa on 300 tuh. asuk., jotka valmistavat paljon ruusuvettä.

Keskipiirikunnissa on *Nagpùr* suurin kaupunki.

Madrasissa on *Madràs*, Koromandèlrannalla eli Dekanin itäisellä rannalla (läntinen ranta on Malabàr), tärkeä tehdas- ja kauppakaupunki (timantteja ja simpukoita). Etelässä on „seitsemän pagodia“, jäännökset kallioon hakatusta kaupungista.

Bombayssa ovat *Bombay* [bombej], Dekanin länsirannalla, ja *Karatshi*, länsipuolella Sindin suistomaata.

Bombay on Aasian etevimpiä kauppakaupunkeja ja vie ulos paljon puuvillaa; se on sotasatama ja pysäyspaikka Adeniin, Suesiin j. n. e. kulkeville höyryaluksille, kuin myös Englantiin kulkevalle maapostille (jota sanotaan niin, syystä kun se kulkee vähän läpi maan, nim. Egyptin). Lähellä Bombayta ovat saaret *Elefanta* ja *Salsette* ikivanhoine luolatemppelineen. — *Karatshi* on äkisti kukoistava kaupunki.

Ceylonin saarella ovat: pääkaupunki *Colombo* ja *Galle* eli *Pointe de Galle* [poängt de gall], pysäyspaikka Europan, Indian, Kiinan ja Australian välillä kulkeville höyryaluksille. Saaren etevimmät tuotteet ovat kaneli ja kahvi. Matalassa salmessa Ceylonin ja mannermaan välillä pyydetään simpukoita. — Ulkopuolella Malabaria ovat nuo lukuisat *Lakkadivit* ja *Maledivit*, rikkaat kokospähkinöistä.

Alusmaista ovat tärkeimmät:

Kashmir, uloinna luoteessa, tunnettu shaalikudoksesta.

Radshputien maa, eteläpuolella Pendshabia, käsittää monta pikkuvaltakuntaa, joita muutamia Indian erämaa piirittää.

Mahrattien kolme valtakuntaa, edellisestä kaakkoon päin.

Nizamın valtakunta, keskellä Dekania. Pääkaupunki on *Hyderabad* [hei] Golkondan timantti-ylängöllä. *Ellùran* kylässä on ihmeellisen kaunis luolatemppeli.

Mysoren [meissuur] valtakunta Etelä-Dekanissa.

2. Taka-India

(40 tuh. neliöpenink., 25 milj. asuk.)

on päinvästoin kuin Etu-India saanut suureksi osaksi olla vapaana Europalaisten vallasta. Sen osat ovat:

1. **Britannian alusmaat**, jotka ulottuvat pitkin Bengalin lahden itäsivua (*Britannian Birma*); niihin kuuluu myös *Malakkan* kaupunki.

2—4. **Indo-Kiinan vallat**: *Birma*, *Siam* ja *Annam*.

5. **Franskan alusmaat** eli *Ala-Kotkin-Kiina*. Franskan suojelusvaltiona on *Kambodsha*.

6. **Itsenäiset Malaijivaltiot** Malakkalla.

Taka-Indiassa asuu monta kansakuntaa, jotka ovat Hinduein ja Kiinalaisten keskivälillä ja joita sen tähden on sanottu *Indo-Kiinalaisiksi*. Ne ovat paljoa alhaisemmalla sivistyksen kannalla kuin Hinduit ja Kiinalaiset ja tunnustavat *Buddhan uskontoa*, joka monessa seikassa on Braman uskonnon kaltainen, vaan jolla ei ole syntykunnan jakoa.

Britannian alusmaissa ovat, paitse *Malakkaa*, kaupungit *Akyab*, *Fegu* ja *Rangùn*. Viimemainittu on, mukavan asemansa vuoksi Iravaddin suistomaalla, tärkeä kauppakaupunki. — *Akyab* on riissikaupalle tärkeimpiä satamia maan päällä.

Birmassa on *Mandalay* pääkaupunkina, **Siamissa** *Bangkok*, Menamin varrella, ja **Annamissa** *Hue*, meren rannalla. — *Bangkok* on Taka-Indian suurin kaupunki, $\frac{1}{2}$ milj. asuk. Välttääksensä vesitulvien hävityksiä ovat asukkaat rakentaneet kaupunkinsa osaksi korkeille paa-luille osaksi lilliville bambuputkille.

Franskan alusmaissa on *Saigon* Mekongin suistomaalla.

3. Indian saaristo

(37 tuh. neliöpenink., 30 milj. asuk.)

käsittää saaret Taka-Indiasta alkaen Australian mannermaahan ja Uusi-Guineaan sekä Formosaan saakka. Sen osat ovat:

1. **Hollannin alusmaat**, jotka käsittävät enimmänsen osan saaristoa (yhteensä 30 tuh. neliöpenink.), ja joissa on 20 milj. asuk.

2. **Britannian alusmaat**, joiden joukossa *Pulo-Pinang* ja *Singapor* Malakkan niemimaan luona sekä saari *Labuan* Borneon luona.

3. **Portugalin alusmaat** ovat vain vähäisiä jäännöksiä Portugalin muinaisista laseoista kolonioista; nykyänsä kuuluu niihin ainoastaan muutama pieni piirikunta Vähillä Sundasaarilla.

4. **Espanjan alusmaat:** *Filippinit*.

4. **Itsenäiset osat**, jotka ovat hajalla Euroopalaisten alusmaiden joukossa.

Asujamet Indian saaristossa ovat suurimmaksi osaksi *Malaijeja*, jotka ovat omaa rotua. Useimmat heistä ovat sivistymättömiä ja melkein ainoastaan Javalaisilla on jonkunlainen sivistys. Malaijit ovat suurimmaksi osaksi Mahomettiläisiä.

Koska saaret ovat rikkaat luonnontuotteista, niin ovat siitä syystä Euroopalaiset alusmaat sangen tärkeäarvoiset. Tätä saattaa sanoa varsinkin Hollannin alusmaista, joissa maustimien y. m. kauppa antaa suuren voiton.

Hollannin alusmaista on *Java* tärkein, ja sieltä viedään ulos sangen paljo kahvia („Javakahvi“) ja sokeria. Saaren pääkaupunki on *Batavia*, 60 tuh. asuk. Ennen oli tämä kaupunki sangen vaarallinen terveydelle, sillä Hollantilaiset olivat tapansa mukaan rakentaneet

sen katuihin kanavia; mutta sittemmin ovat kanavat jälleen luodut umpeen, ja tästä on kaupunki tullut terveellisemmäksi.

Britannian alusmaista ovat *Pulo-Pinang* ja *Singapor* tärkeät kauppakaupungit ja *Labuan* on rikas kivihiilestä. *Singaporin* luona jakautuu Indian suuri merikauppatie kahdelle haaralle, Kiinaan ja Australiaan.

Espanjan alusmaista on saari *Luzon* hyvin hedelmällinen. *Manila* nimisestä pääkaupungista (150 tuh. asuk.) viedään ulos paljon sokeria, tupakkaa, Manilahamppua y. m.

Kiinan valtakunta

(200 tuh. neliöpenink., enemmän kuin 400 milj. asuk.)

on Wenäjän ja Britannian valtakuntain jälkeen suurin maan päällä sekä kaikista kansakkain. Kuinka suuri asujanten luku on, ei tiedetä varmuudella; vaan 400 miljonaa saattanee se nousta ja „joka kolmas ihminen maan päällä on siis Kiinalainen.“ Tämä suuri kansajoukko löytyy kuitenkin ainoastaan Varsinaisessa Kiinassa, jossa monessa paikassa on 20 tuh. ihmistä neliöpeninkulmalla. Maa on liaksi kansoitettu, jonka tähden usea tappaa lapsensa ja monia tuhansia asuu laivoilla ja lautoilla. Valtakunnan muissa osissa on kussakin vain muutama milj. asuk.

Varsinainen Kiina on se osa valtakuntaa, joka valitsee muita osia, ja ainoa osa, jolla on valtiollinen arvo ja jossa on Kiinan *sivistyksen* pesä. Tämä sivistys on hyvin omituinen, sillä Kiinalaiset ylenkatsovat kaikkea, mikä ei ole kiinalaista; se on myös hyvin vanha, ja kompassi, porslini, ruuti ja kirjapainontaito ovat olleet tunnetut Kiinassa paljon ennen kuin Europassa. Kiinalaisten ylenkatse kaikkea kohti, mikä on muukalaista, on aikaan saanut heillä pysäyksen, ja heidän

sivistyksensä onkin sentähden paljoa alhaisemmalla kannalla kuin Europalaisten.

Kiinan asujamet kuuluvat melkein yksinomaisesti yhteen ainoaan kansakuntaan, nim. *kiinalaiseen*. Muista kansakunnista löytyy ainoastaan muutama milj. *Mantshueja*, jotka vallitsevat kansaa; vaan ne ovat kieleltään ja tavoiltaan muuttuneet Kiinalaisiksi.

Kun maa on tiheästi asuttu, täytyy Kiinalaisten tehdä ahkerasti työtä voidaksensa elättää itseänsä. *Maanviljelys* on niin edistynyt, että suurin osa maata on niin viljelty, kuin muualla viljellään kasvitarhoja. Tärkeimmät tavarat ja viljelykasvit ovat riisi, Kiinalaisten tavallinen ravinto, *tee*, jota sekä nautitaan Kiinassa että ulosviedään paljo, ja puuvilla. *Karjanhoito* on sitä vastoin vähemmän edistynyt, sillä Kiinalaisilla on vain vähä juhtaeläimiä, eivätkä he pidä maitoa, voita ja juustoa missään suuressa arvossa; ainoastaan sikoja pidetään paljo. Muista eläimistä mainittakoon siipikarja ja kalat („kalansiitys“) sekä silkkimato. Silkinviljelys antaa niin suuren tulon, että Kiinan arvellaan antavan puolet kaikkea sitä silkkiä, mikä maan päällä saadaan. *Vuorityö* ei ole korkealla kannalla, mutta maa tuottaa kuitenkin ilmi kaikellaisia hyödyllisiä mineraleja. *Teollisuus* on muutamissa haaroissaan hyvin edistynyt, ja ammoisista ajoista jo ovat Kiinalaiset tunnetut kiillotetuista töistään, silkkikankaistaan, tushistaan, porslinistaan y. m.

Sisämaan *kauppa* on suuri ja sitä edistävät paljon haaksikululle sopivat joet ja kanavat, joiden joukossa *Keisarin kanava*. Ulkomaan kauppa oli kauan supistettu Kantoniin ja Maimatshiniin, vaan nyt on jo monta satamaa aukaistu ulkolaisille. Vientitavarat ovat erinomattain tee ja silkki ja tuontitavarana opium Indiasta.

Uskonto enimmillä Kiinalaisilla on Buddhaismin lajia,

jota sanotaan *Fon opiksi*. Keisari ja melkein kaikki korkeasukuiset noudattavat *Konfutsen oppia*, jolla ei ole pappeja eikä epäjumalan kuvia, vaan joka varsinkin antaa koko joukon siveyttäviä ohjeita elämälle. Keisari on opin korkein patriarkka. Kristin-oppi on tähän saakka saanut vain harvoja tunnustajia Kiinassa.

Valistus on omituinen. Kiinalaisilla ei ole ollenkaan kirjaimia, vaan he käyttävät eri merkin joka sanalle. Merkkien luku on 50 tuh., joista kuitenkin ainoastaan 4—5 tuh. löytyy tavallisissa kirjoissa. Sitä merkillisempää on, että suuri osa Kiinalaisia osaa lukea ja kirjoittaa. Kiinalaiset pitävät tieteitä suuressa arvossa, ja heidän virkamiehensä, Mandarinit, ovat velvolliset seisomaan ankaraa tutkintoa. Heiltä kuitenkin tutkistellaan vain Kiinan muinais-ajan kirjailijain teoksia.

Hallitusmuoto Kiinassa on rajoittamaton monarkia; mutta keisarin, jota sanotaan „taivaan pojaksi“, „kansan isäksi ja äidiksi“ j. n. e., tulee noudattaa vanhoja tapoja.

Viime aikoina ovat Kiinalaiset kuitenkin ruvenneet luopumaan vanhalla-olemisestaan. Europalaiset ovat monesti saaneet voiton Kiinalaisten kurjasta sotaväestä, ja monena vuonna on itse maassa ollut mahtava kapinapuolue. Samoin kuin Kiinalaiset ovat aikansa turhaan koettaneet puolustaa maatansa Mantshueja vastaan nyt rappiolle tulleella „Kiinan vallillaan“, samoin on heidän nytkin käynyt „punatukka-barbarien“ (Englantilaisten) suhteen.

Kaupungit ovat, koska maa on tiheästi asuttu, sangen suuret. Vähintään 4:ssä, joiden joukossa Kanton, on 1—2 milj. asuk., ja 6:ssa, joiden joukossa Tientsin, Peking, Nanking ja Hankow, on $\frac{1}{2}$ —1 milj. asuk. 40:ssä kaupungissa on enemmän kuin 100 tuh. asuk.

Enimmin tunnetut kaupungit Kiinassa ovat: *Kanton*, *Shanghai* ja *Tientsin*, meren rannalla, *Nanking* ja

Hankow, sisämaassa Jantsekiingin varrella, ja *Peking*, sisämaassa pohjaispuolella.

Kanton on viimeisinä vuosina menettänyt tärkeytensä, sillä Europalaisilla on nyt pääsö-oikeus myöskin muihin satamiin. Lähellä Kantonia ovat: *Hongkongin* saari, joka on jätetty Englantilaisille, ja *Makaon* niemimaa, joka kuuluu Portugalilaisille.

Shanghai on nyt etevin merikauppakaupunki Kiinassa. — *Nanking* on tunnettu (nyt hävitetyistä) porselinitornistaan sekä silkki- ja puuvillakankaistaan. — *Hankow* on asemansa vuoksi Kiinan kaupan keskusta. — *Pekingissä*, valtakunnan pääkaupungissa, on oikeastaan kaksi kaupunkia, kiinalainen ja mantshuilainen. Viime-mainitussa on keisarin palatsi rakennusjoukkoineen, puistoineen j. n. e. Kaupungin asujanten luku on viime aikoina paljon vähennyt.

Varsinaiseen Kiinaan luetaan myöskin saaret *Hainan* ja *Taiwan* eli *Formosa*.

Kiinan lisämaat ovat *Tibet*, *Mongolia* ja *Mantshuria*.

Näissä maissa, paitse viimemainitussa, elää paimentolaisia, joita kussakin maassa taitaa olla muutama miljona. Niissä on siis vain muutamia kaupunkeja, niinkuin *Lhassa* Tibetissä ja *Maimatshin* Mongoliassa.

Melkein kaikki asujamet ovat *Buddhan* uskollaisia. Tibetissä sanotaan Buddhan uskontoa *Lamaismiksi*; sen mukaan pidetään pappeja, joiden nimi on Lama, jumalina, jotka ovat ihmishaamussa. Kahta ylimmäistä Lamaa Tibetissä kunnioitetaan nimillä *Dalai-Lama* ja *Bogdo-Lama*. — Tibetissä on oikeastaan vain yksi varsinainen kaupunki, mutta sitä vastoin 3 tuh. luostaria.

Vähä-Bukaria,

ennen Kiinan vallan alainen, on nyt siitä itsensä vapaaksi tehnyt. Asujamet, tilalliset *Bukarit* ja paimen-

tolaisina olevat *Turkkilaisten* heimokunnat, ovat Mahomettiläisiä. Etevimmat kaupungit ovat *Kashgar*, emirin asunto, ja *Jarkand*, kummassakin 60 tuh. asuk. Ne ovat tärkeät kauppakaupungit sen karavanitien varrella, joka vie Itä-Aasiasta Länsi-Aasiaan. — Tähän kuuluu myös osa *Dsungariaa*.

Korea

on melkein tuntematon, sillä Europalaisilla ei ole oikeutta päästä maahan. Maata voinee verrata Kiinanmaahan.

Japanin valtakunta.

(7 tuh. neliöpenink., 33 milj. asuk.).

Samoin kuin Kiina on Japanin ollut kauan suljettu muukalaisille, ja ainoastaan Hollantilaiset ja Kiinalaiset ovat saaneet käydä yhdessä satamassa. Nykyänsä ovat kuitenkin useammat vallat pakoittaneet Japanilaisia aukaisemaan muutamia satamia.

Japan on saanut sivistyksensä Kiinasta ja Japanilaisten oloja voi sentähden verrata Kiinalaisten oloihin. Valtakuntaa hallitsee *mikadon* niminen ruhtinas.

Maan *viljelys* on yhtä paljon edistynyt kuin Kiinan ja *vientitavarat* ovat samat. *Uskonto* on Buddhan uskontoa ja *sivistys* on hyvin edistynyt. Päinvastoin kuin Kiinalaiset ovat Japanilaiset jo aikaa sitten hankineet itsellensä tietoja Eurojalaisten edistyksestä ja he käyttävät näitä tietoja hyväksensä.

Japanin enimmin tunnetut kaupungit ovat *Jedo* ja *Miako*, molemmat Nipponin saarella, ja *Nagasaki*, eräällä eteläisemmällä saarella.

Jedossa on 700 tuh. ja *Miakossa* 400 tuh. asuk. — *Nagasaki* on tunnettu siitä, että se oli ainoana satamana, jonne Hollantilaisia ennen päästettiin.

Ljukju-saaret ovat Japanille kuuluiset.

AFRIKA.

Afrikaa ympäröi Välimeri, Atlantin meri ja Indian meri. Suurin osa on kuumassa vyöhykkeessä. Ainoastaan vähäinen osa on eteläisessä lauhkeassa vyöhykkeessä ja vähän suurempi osa pohjaisessa lauhkeassa vyöhykkeessä.

Kun Afrikan rannat ovat hyvin vähäisen lahdilla uurretut ja melkein kaikki joet haaksikululle sopimattomat, niin tunnetaan sitä niin vähän, että suurin osa sisämaata on tuntematon. Viime vuosina on kuitenkin Afrikan sisä-osia menestyksellä tutkittu.

Afrikan tavallinen jako on: 1. *Nilimaat*, joihin kuuluu Egypti, Nubia ja Abessinia; 2. *Berberia*, jossa ovat Tripoli, Tunis, Algeria ja Marokko; 3. *Sahara*; 4. *Sudan*; 5. *Senegambia*; 6. *Ylä-Guinea* eli *Guinea*; 7. *Etelä-Afrika*, missä on Ala-Guinea, Kapmaa ja muu Etelä-Afrika; ja 8. *saaret*.

Maan **korkeuden** suhteen luultiin kauan, että Afrikassa oli kaksi eri osaa, nimittäin suuri Etelä-Afrikan ylänkö etelässä ja suuri erä-alanko ynnä Atlas pohjassa. Sittemmin on kuitenkin huomattu, että niin hyvin etelässä kuin pohjassakin on ylämaita ja alankoja sekaisin.

Etelä-Afrika on erikorkuinen kulppo, jonka sivuilla idässä ja lännessä on vuoria, mitkä enemmän tahi vähemmän lähenevät mertä, jota kohti, samoin kuin sisämaatakin vasten, ne vähitellen alenevat. Kulpon sivut ovat parhaiten tunnetut *Kapmaassa*, joka jo kauan on ollut Europalainen kolonia. Kaidalta meren rannalta tullaan *Zwarteveldein* [feld] vuorijonon yli *Karro* nimiselle ylätasangolle ja siitä taaskin *Nieuweveld* [niivefeld] nimiselle vuorijonolle. Viimemainitun sisällä on suuri erämaa, *Kalahari*, ikäänkuin Etelä-Afrikan Saharana. -- Etelä-Afrikan pohjaiset sisä-osat ovat hyvin vähän tun-

netut. Keskellä Etelä-Afrikan itäsyryä kohoaa tähän saakka korkeimmaksi tunnettu kukkula tällä maan-osalla, *Kilimandsharo*, 17,500 jl. (= 5,700 m.) korkuisa ja ikuisalla lumella peitetty.

Etelä-Afrikasta jatkuvat rantavuoret *Keski-Afrikan* sekä itä- että länsipuolelta. Itäpuolella on *Abessinian ylänkö*, joka on 14 tuh. jalan (= 5,500 m.) korkuinen ja monessa kohden ikuisella lumella peitetty. Tästä ylämaasta tullaan *Nubian* porrasmaan kautta pengertä penkereeltä *Egyptin* alangolle. Etelä-Afrikasta länteen päin käyvät *Kongvuoret*, jotka ovat Guinealahden rantamaan pohjaisrajana. Abessinian ja Kongvuorien välillä on *Sudän*, joka on osaksi korkeata, osaksi matalaa. Koillinen osa on avarata, sangen korkeaa vuori- maata.

Pohjais-Afrikan eteläinen osa on 100 tuh. neliöpenink. suuruinen *Saharän* erämaa, jonka länsipuoli on varsinainen Sahara ja itäpuoli Libyan Sahara. Länteen päin ulottuu Sahara Atlantin mereen saakka ja muodostaa siellä 400 jalan (= 130 m.) korkuisia hiekkäsärkkiä. Pohjassa ulottuu erämaa Isoon Syrtiin asti. Muutamilla paikoilla pohjassa, esim. Sivan tienoilla, on erämaa mertä alempana. Ennen on luultu, että koko Sahara olisi alankoa; vaan niin ei ole asian laita. Päin vastoin on nähty muutamain osain olevan niin korkealla, että „asujamet pukeutuvat talvella turkkeihin.“ Myös on nähty, että vesirikkaita paikkoja, joiden nimenä on *keidas*, on monessa kohden niin tiheällä kuin „pilkkuja pantterin nahkalla.“ Moniaat näistä keitaista eivät ole juuri hedelmälliset ja niillä on vain muutamia puita (taatelipalmuja ja akaziapuita); toisilla sitä vastoin ovat suuret metsät, onpa viljavainioitakin (vehnä, durrah). Sangen laveat osat Saharasta ovat kuitenkin autioita ja eräkivikkoa, joiden yläisemmät paikat sano-

taan *Hamàdaksi*, eli löysää hiekkaa, jota Smum paa-
nee pyörtävään liikkeesen ja joka usein hautaa allensa
koko karavanit. Nuot ikivanhat karavanitiet eivät oli-
sikaan mahdolliset, jos ei siellä löytyisi suurta keitait-
ten paljoutta. Keitaista mainittakoon: *Biled el Dsherid*,
s. o. taatelimaa, joka on Atlasvuoren eteläsyryllä, *Fes-
sàn* keskellä ja *Siva* (ent. Zeus Ammonin keidas) idässä
päin. Tärkein kaikista keitaista on *Niilin laakso*, joka
on asuttu, sillä Niili virtaa sen läpi. Sen rajana ovat
Libyan ja *Arabian vuoret* ja se on monessa kohden
ainoastaan kahden peninkulman levyinen. Välimeren
rannalla kiertyvät mainitut vuoret syryään ja antavat
sijaa *Niilin suistomaalle*. — Afrikan pohjais-ääri on suu-
reksi osaksi vuorta. Itäpuolella Isoa Syrttiä on *Barkan
ylänkö*. Ulompana lännessä ovat *Atlasvuoret*, joiden kor-
kein kohta, *Korkea Atlas* Marokkossa, on 11 tuh. jalan
(= 3,600 m.) korkuinen ja melkein aina lumella peitetty.

Bourbonin saarella on suitsuva tulivuori. *Tene-
riffalla* on myöskin tulivuori, *Pico de Teyde*, joka ko-
hoaa jyrkästi 11,500 jalan (= 3,700 m.) korkuisaksi
ja jota kauan aikaa pidettiin korkeimpana vuorena maan
päällä.

Afrikan maa kätkee epäilemättä suuria minerali-
aarteita. Tärkeimpinä mainittakoon: kulta (kultahieta),
rauta, vaski, timantit ja suola.

Joet Afrikassa eivät ole suuri-arvoisia, sillä ne tus-
kin haaksikululle kelpaavat. Tärkeimmät niistä ovat
Senegal, *Gambia*, *Niger*, *Kongo* eli *Zaire* ja *Oranje*, jotka
laskevat Atlantin mereen, — *Zambese*, joka laskee In-
dian mereen — ja *Niili*, joka laskee Välimereen.

Senegal, *Gambia* ja *Niger* saavat alkunsa Kong-
vuorilla. *Kongo* ja *Zambese* alkavat lähellä toisiansa.
Kongo on vesirikkaimpia jokia maan päällä. Sen kautta
juoksee luultavasti monen Sisä-Afrikan järven vesi, esim.

Bangweolon, Taganjikan y. m. Zambesessa on suuri vesiputous, *Victoriaputous*.

Niili on Afrikan merkillisin joki. Jo vanhoina aikoina oli arveluna, mistä tämä joki tulee, ja vasta viimeisinä vuosina on saatu lähemmin selvää sen yläjuoksusta. Yksi Niilin päähaaroja, *Bahr el Abiad*, s. o. valkea joki, tulee kahdesta suuresta järvestä, *Ukerewe* (Victoria-Njansa) ja *Mwutan-järvistä* (Albert-Njansa), jotka toisten järvien kanssa ovat päiväntasaajan ympärillä olevilla seuduilla. Kulkiessaan pohjaa kohti saa Valkea joki syrjäjoekseen *Bahr el Asrakin*, s. o. sinisen joen, joka tulee Abessiniasta ja juoksee läpi *Tsanajärven*, ja sitten toisen Abessinian joen, nimeltä *Atbara* eli *Takazzè*. Sen jälkeen ei tule mitään lisävesiä ja Niili juoksee 200 penink. ilman mitään enenemistä, ei edes sateen eikä lumenkaan kautta. — Alakulullaan muodostaa Niili mainion *Deltan* (suistomaan), joka on hedelmällisimpiä seutuja maan päällä. Hedelmällisyyttä enentävät vuotuisat suuret vesitulvat, jotka syntyvät „kesäsateesta“ ylisen Niilin varrella. Syyskuussa on tulva saanut suurimman korkeutensa (20—30 jlk.) ja koko suistomaa paitsi sulut ja muut korkealla olevat osat, ovat silloin veden alla. — Niili, joka on lähes 900 penink. pituinen, on Vanhan mantereen pisin joki.

Afrikan järvistä huomattakoon, paitsi jo mainittu, *Tsad-järvi* Sudanissa sekä *Njassa* ja *Ngami* Etelä-Afrikassa.

Ilman-ala Afrikassa on lämpimämpi kuin missään muussa maan-osassa. Monella seudulla on hirmuisen kuuma ja Ylä-Egyptissä esim. voi keittää munan siten että se pannaan hiekkään, jota aurinko on varistanut. *Kosteuskin* Afrikassa on hyvin vähäinen, niinkuin Saharassa ja Niilimaassa, missä sade on hyvin harvinainen (onpa sanottu ettei näillä seuduilla ollenkaan sada, vaan asian

laita ei kuitenkaan ole niin), ja Etelä-Afrikassa. Nämät Afrikan osat luetaan sentähden „sateettomiin maihin.“ Afrikan tropillisilla osilla on kuitenkin melkoisia sateita, jotka, niinkuin joka paikassa tropillisissa maissa, tapahtuvat kesäisillä kuilla, jota vastoin muissa kuissa ei ollenkaan sada.

Kasvikunta Afrikassa on vähäisen kosteuden vuoksi vähän hyöstynt. Ainoastaan muutamilla paikoilla tavaetaan niin rehevä kasvillisuus kuin Indiassa tahi Etelä-Amerikassa.

Tropillisessa sadetienoossa on suuria *metsiä*; Saharassa ovat suuret alat vallan kasvitta. Viljalajeista on durrah omituista Afrikalle. — Afrikasta ulosviedään hyvin vähä kasvituotteita; tärkeimmät ovat palmuöljy Guineasta, taatelit ja gummi Pohjais-Afrikasta sekä puuvilla Egyptistä.

Eläinkunta Afrikassa on tunnettu *suurten eläinlajien* paljoudesta. Nisäkkäistä löytyy semmoisia kuin jalopeura, suuret paksunahkaiset eläimet, antilopit, giraffi, zebra j. n. e.; linnuista kamelikurki ja matelijoista krokodili (jättilisko). Etelä-Afrika on iso metsästyspiiri, jossa on sangen suuri joukko ajettavia eläviä. Etelä-Afrikassa matkustaneet ovat nähneet antilopikarjoja, joissa on noin 40 tuh. elävää, ja kaikkialla vilisee norsuja, sarvikuonoja j. n. e. Niistä *tuotteista*, joita Afrika antaa maailman markkinoille, ovat norsunluu ja nahkat myöskin tärkeitä.

Useimmat Afrikan koti-eläimet ovat samat kuin muuallakin maan päällä. Omituisena mainittakoon *dromedari*, joka koko Pohjais-Afrikassa on tärkein kotieläin ja yksistänsä voi ylläpitää liikettä karavaniteillä. Nimi „erämaan laiva“ on siis sangen sopiva tälle eläimelle. Etelä-Afrikassa ei käytetä härkää ainoastaan juhta-eläimenä, vaan myös ratsastus-eläimenä.

Kansanmäärää Afrikassa ei saata tarkoin määrätä, sillä monta osaa on vielä tuntematonta. Ne laskennot, joita on tehty, vaihtelevat 50 ja 300 milj. välillä.

Afrikan **alku-asujamet** kuuluvat 3 eri rotuun, jotka ovat Semitit Pohjais-Afrikassa, Neekerit Keski-Afrikassa ja suurimmassa osassa Etelä-Afrikaa, ja Hottentottilaiset eteläisimmässä osassa.

Semitit Afrikassa ovat muodoltaan Indo-Euroopalaisten kaltaisia, mutta iholtaan ovat kuitenkin useimmat tummanvärisiä. *Neekerit* ovat mustia ja heillä on kiehkuratukka sekä paksut huulet. *Hottentottilaiset* ovat ruskeankeltaisia ja heidän hiuksensa ovat vanukkeiset.

Paitse näitä kansoja on Afrikassa siellä täällä Indo-Euroopalaisia, vaan ei suuressa määrässä.

Uskonnon suhteen saattaa Afrikan jakaa 3 osaan.

Mahometin uskoa tunnustetaan Pohjais-Afrikassa (Arabialaiset), Länsi-Sudanissa ja monissa Etelä-Afrikan itärannan kaupungeissa.

Pakanoita asuu melkein kaikissa muissa osissa Afrikaa. Pakanain tienoot Afrikassa ovat hyvin erilaiset edistykseltänsä; muutamilla kansoilla tuskin ei ole mitään käsitystä korkeimmasta olennoista, toisilla on sitä vastoin korkeampia ajatuksia, vaikka he ovat Fetishien palvelijoita.

Kristin-uskoa tunnustetaan Niilimaissa; mutta sikäläinen kristin-oppi on hyvin sekava ja on nyt ainoastaan sekoitettua taika-uskoa ja turhia kirkonmenoja. Euroopalaisten ei ole tähän saakka onnistunut levittää kristin-uskoa Afrikassa.

Valtiollisessa suhteessa eivät Afrikan maat ole tarkoin rajoitetut. Egyptillääkään, joka kuitenkin on enimmin Euroopan valtakuntain kaltainen, ei ole määrättyjä rajoja.

Niilimaat.

Egypti (noin 10 tuh. neliöpenink., 5 milj. asuk.) on Turkin alusmaa, mutta melkein itsenäinen. Sitä hallitsee „varakuningas“, joka myös on Nubian, Kordofanin ja Dar Fūrin hallitsijana.

Asujamet ovat *Kopteja*, vanhain Egyptiläisten jälkeisiä, ja *Arabialaisia*. Nämät viimeainitut tulivat 7:llä vuosisadalla Egyptiin ja muualle Pohjais-Afrikaan, ja siitä ajasta alkaen ovat he olleet vallitsevaa kansaa suurimmassa osassa näitä maita. Egypti on tällä vuosisadalla paljon edistynyt. Maa on hyvin sopiva kauppaliikkeelle, ja tämä tulee epäilemättä enenemään, nyt kun Suesin kanava on valmistunut; maanlaadun vuoksi on se hyvin sovelias maanviljelykselle.

Egypti jaetaan tavallisesti 3 osaan, jotka ovat *Ala-Egypti*, *Keski-Egypti* ja *Ylä-Egypti*.

Ala-Egyptissä, joka käsittää Niilin suistomaan, ovat maan tärkeimmät *kaupungit*, niinkuin *Alexandria*, *Rosette* ja *Damiette*, rannalla, ja *Kairo*, suistomaan eteläisessä reunassa. Kairossa, Afrikan suurimmassa kaupungissa, on 350 tuh. ja Alexandriassa 200 tuh. asuk.

Kairo on Egyptin pääkaupunki ja tunnettu monista komeista moskeistaan. — *Alexandria*, jonka Alexander Suuri perusti, oli kauan maailman kaupan keskuksena ja on nyt Egyptin tärkein kauppakaupunki.

Vastavalmistuneen Suesin kanavan varrella ovat: äsken perustettu kaupunki *Port Saïd* pohjaisessa päässä ja *Suès* eteläisessä päässä.

Keski- ja *Ylä-Egyptissä* ei ole mitään suurempaa kaupunkia, jota vastoin nämät osat ovat tunnetut raunioitten paljoudesta. Lähellä Kairoa ovat isot *Pyramidit*, joista suurin on 520 jalan (= 170 m.) korkuinen (siis 30 jalkaa korkeampi kuin Strassburgin Münster), ja

tuo ääretön *Sfinx*, jonka pää ainoastaan kohoaa hiekasta näkyviin. — Ylä-Egyptissä ovat, *Luxor* ja *Karnak* nimisien kylien luona, Egyptin muinaisen pääkaupungin *Theban* laveat rauniot.

Nubian asuttavat osat ovat pieniä, sillä Niilinlaakso on sangen kapea suuressa osassa maata. Asujamia sanotaan *Nuban kansaksi*.

Tärkeimmät kaupungit ovat *Kartùm*, *Bahr el Asrak* ja *Bahr el Abiadin* yhtymäpaikalla, sekä *Sennâr Bahr el Asrakin* varrella.

Abessinia oli ennen kristitty valtio, jota hallitsi „Negus“, vaan tämä valtakunta on tullut hävitetyksi. Asujamet ovat osaksi *Abessinialaisia*, osaksi *Gallalaisia*. Tunnettu kaupunki Abessiniassa on *Gondar*.

Berberia

oli vuosisatoja hirmuna Europalle, sillä „merirosvovaltojen“ laivat tekivät kaupan epävakaaksi. Asian laita on nyt toisin, sen jälkeen kun Franskalaiset valloittivat Algerin maan. Berberian valtiot ovat suureksi osaksi vähänpätöisiä; Tripoli ja Tunis ovat Turkin ylivallan alla, Algier on Franskan kolonia, ja ainoastaan Marokko on itsenäinen.

Asujamet näissä laajoissa maissa eivät ole suurlukuisat. Ne ovat varsinkin *Berberiläisiä*, mitkä monella seudulla ovat melkein mustat, ja maahan siirtyneitä *Arabialaisia*. Monessa paikassa asuu sekautuneita *Berberiläisiä* ja *Arabilaisia*, joita Europalaiset sanovat *Mau-reiksi*. Suuri joukko heitä elää paimentolaisina.

Tripolia hallitsee turkkilainen pasha. Siihen kuuluvat *Varsinainen Tripoli*, *Barkan ylänkö* ja *Fessânin* niminen *keidas*.

Tärkeimmät kaupungit ovat *Tripoli* meren rannalla ja *Mursük* Fessanissa, joilla molemmilla on suuri

arvo, koska ne ovat erään meren rannalta sisä-Afrikaan vievän karavanitien varrella, joka tie on mitä tärkeimpiä kaupalle.

Tunis on ainoastaan 4—5 tuh. neliöpenink. suuruinen, vaan hyvin kansakas. Sitä hallitsee *bei*, joka vain nimeksi on Turkin alamainen. Tärkein kaupunki on *Tunis*, 150 tuh. asuk. Lähellä sitä löytyy muutamia raunioita *Kartagosta* jäljellä.

Algieriä hallitsi vuoteen 1830 *dei*, vaan se on nyt *Franskan* alusmaana.

Tärkeimmät kaupungit ovat *Bona*, *Algier* ja *Oran*, meren rannalla, ja *Constantine*, sisämaassa. Algierissa on 60 tuh. asuk.

Marokkoa hallitsee sultani. Tärkeimmät kaupungit ovat *Fes* (100 tuh. asuk.), *Meknès* ja *Marokko*, sisämaassa, sekä *Tangèr* [sheer] meren rannalla. — *Tangèr* on tunnettu Europan konsulien asunto. — Gibraltarin salmen äärellä on *Ceuta* [tshe-u], joka kaupunki ynnä joukko muita kuuluu Espanjan vallan alle.

Sahara

käsittää joukon vaaltakuntia, vaan tieto niistä on hyvin vähäinen; koko Libyan Saharasta ei tiedetä melkein mitään.

Asujamet Varsinaisessa Saharassa ovat *Tuàregit* ja Libyan Saharassa *Tiboit*. He elävät suurimmaksi osaksi paimentolaisina tahi karavaneja rosvoamalla. Erämaa on sangen rikas suolasta.

Sudan

on saanut nimensä Arabialaisilta, jotka ovat antaneet maalle nimen Biled es Sudan, s. o. mustain maa. Europalaiset sanovat Sudania myös Nigritiaksi. *Neekerikansoista*, joita Sudanissa asuu, mainittakoon varsinkin *Fel-lätat*, jotka ovat valloittaneet isoja maita.

Tärkeimmät *valtiot* Sudanissa ovat: *Timbaktu*, jossa on samanniminen kuuluisa kaupunki erämaan rajalla, *Sòkoto*, missä on kaupunki *Kano*, *Bornu Kuka* nimisine kaupunkineen ja *Vadai*. *Dar Fūr* ja *Kordofän* ovat Egyptin alusmaita.

Senegambia

on saanut nimensä Senegal ja Gambia jo'ista. *Franskalaisilla* on monta tuh. neliöpenink. alaa tässä maassa. Heidän pääpaikkansa on *S:t Louis* [sängluii].

Guinea

käsittää sisämaassa useampia Neekerivaltioita, joiden joukossa *Ashanti* ja *Dahome*. Viimemainittu on tullut suruisan kuuluisaksi ruhtinasten ihmis-uhreista ja orjan- jahteista sekä henkivartiostonsa kautta, jossa on pelkiä naisia.

Eurolalaiset jakavat rannan tavallisesti moneen osaan, jotka ovat *Sierra Leone*, *Pippuriranta*, *Norsunluuranta*, *Kultaranta* ja *Orjaranta*. Eurolalaisista on Englantilaisilla tärkeimmät alusmaat, niinkuin varsinkin *Sierra Leonen* kolonia, perustettu vapautettuja Neeke-rejä varten. Toinen samanlainen kolonia kuin Sierra Leone on Pohjais-Amerikalaisten perustama *Liberia*. Liberia on itsenäinen tasavalta.

Etelä-Afrika.

Ala-Guinea ulottuu etelää kohti Hottentottilaisten asumisiin seutuihin ja siinä on monta maata. Tärkeimmät näistä ovat *Kongo*, *Angòla* ja *Benguèla*. *Portugalilaisilla* on tärkeitä kolonioita näillä seuduilla.

Kapmaa oli ennen Hollantilaisten, vaan on nyt Britannian valtakunnan. Alku-asujamet ovat osaksi *Hottentottilaisia*, osaksi *Boshesmanneja*; viimemainitut ovat

hyvin alhaisella sivistyksen kannalla ja kuljeskelevat pienissä joukoissa maan huonoimmilla osilla. Hottentottilaisista ja Europalaisista löytyy sekoitettu kansalaji, *Griqualaiset*.

Kapmaa on Etelä-Afrikan tärkein osa ja vie paljon ulos villoja ja viljaa. Kuuluisaa „Kapviiniä“ viljellään varsinkin *Konstantian* luona, lähellä Kapkaupunkia.

Tärkein kaupunki Kapmaassa on *Kapkaupunki*, 30 tuh. asuk. Se on Taffelvuoren juurella ja Itä-Indian matkailijain virvoituspaikkana sangen tärkeä.

Kapmaasta koillisessa ovat Englannin kolonia **Natal**, meren rannalla, sekä **Oranjejoen tasavalta** ja **Trans-Vaalin tasavalta**, sisämaassa. Hollantilaiset siirtolaiset „*Boers*“ [buurs], s. o. talonpojat, jotka ovat lähteneet pois Kapmaasta ja Natalista, ovat nämät tasavallat perustaneet. — Oranjejoen piiri on rikas timanteista.

Näiden seutujen alku-asujamista mainittakoon *Kafrit* ja *Betshuanit*.

Etelä-Afrikan **itärannalla** on Portugalilaisilla monta koloniaa *Mosambikissa* ja *Sofalassa*. — Arabialaiset ovat perustaneet itsenäisen valtion, *Sansibar* nimisen sultani-kunnan. Sen samanniminen pääkaupunki on Itä-Afrikan etevin kauppakaupunki; kaupungissa on 60 tuh. asuk.

Kolmikulmaisella niemimaalla pohjaispuolella päiväntasaajata asuvat *Somalit*, ainoa Neekerikansa, joka harjoittaa meriliikettä. — Länsipuolella niitä elävät villit *Gallalaiset*.

Saaret

Afrikan vierellä ovat osaksi Europalaisten alusmaita.

Länsi-Afrikan saarista ovat *Azorit*, *Madeira* ja *Kapoverdin* saaret Portugalilaisten, vaan *Kanarin* saaret ovat Espanjalaisten, *Ascension* ja *S:t Helena* Englantilaisten alusmaita.

Ascension ja *S:t Helena* ovat yksinäisiä kallioita, vaan ne ovat tärkeitä virvoituspaikkoja purjehtijoille. *S:t Helena* on myöskin tunnettu siitä, että maanpakolaisuuteen lähetettiin sinne Napoleon I, joka siellä asui *Longwoodissa* [vud]. — Muut saaret paitsi Kapoverdin saaria ovat hyvin hedelmälliset. Kanarin saaret antavat nyt kaupalle varsinkin cochenilleä, ja Madeira nykyänsä enemmän sokeria kuin viiniä.

Itä-Afrikan saarista on *Madagaskar* tärkein. Ynnä Borneo ja Uusi-Guinea on se isoimpia saaria maapallolla. *Madagaskar* on suureksi osaksi tuntematonta, ja asujamet, *Madegassit*, luullaan syntyneiksi Neekerien ja Malaijien sekoituksesta.

Maskarenhassaarista on *Bourbon* Franskalaisten, ja *Mauritius* Englantilaisten.

Kaikki nämät saaret kasvavat runsaasti sokeria ja kahvia y. m.

AMERIKA

rajoittuu Pohjaiseen Jäämereen, Atlantin mereen ja Tyvenmereen. Se ulottuu läpi kaikkein vyöhykkeiden paitse eteläisen kylmän vyöhykkeen.

Amerika on muista vieraista maan-osista parhaiten tunnettu, sillä siellä on monta haaksikululle sopivaa jokea, jotka huojentavat pääsön sisämaihin.

Amerika jaetaan seuraaviin osiin: 1. *Grönlanti*, joka on Tanskan kuningaskunnan; 2. *Brittein Pohjais-Amerika*; 3. *Pohjais-Amerikan Yhdysvallat*; 4. *Meksikon Tasavalta*; 5. *Keski-Amerika*, johon kuuluu viisi tasavaltaa, nimittäin: *Guatemala*, *San-Salvador*, *Honduras*, *Nicaragua* ja *Costa Rica*; — ynnä 6—14. tasavallat *Venezuela*, *Columbia* (ent. Uusi Granada), *Ecuador*, *Perù*, *Bolivia*, *Chile* [tshii], *Argentina* eli *La-Platanvalta*,

Paraguay ja *Uruguay*; vihdoin 15. *Brasilian* keisarikunta, 16. *Guyan*an siirtomaat, 17. *Patagonian* maakunta, ja 18. *Länsi-India*.

Meksiko, Keski-Amerika ja kaikki Etelä-Amerikassa olevat tasavallat olivat aikansa „Espanjan Amerikalaiset mannermaat.“

Korkeussuhdat. Amerikan länsipuolella on suuri vuorijono ja paitse sitä muutamia alempia vuoriryhmiä, joita suuret alangot eroittavat toisistansa ja läntisestä vuorijonosta.

Läntinen vuorijono, jota yhteisellä nimellä sanotaan *Andein vuoriksi* eli *Cordillereiksi* [dijje], ulottuu Tulimaasta Beringin salmeen ja katkeaa ainoasti muutamilla paikoilla Keski-Amerikassa. Andein vuoret ovat 2 tuh. peninkulmaa pitkät ja pisimmät kaikista vuorijonoista maan päällä.

Etelä-Amerikassa erottaa Andein vuoria merestä ainoasti hyvin kaitainen rantamaa. Ne ovat merkilliset suuren kapeutensa vuoksi ja sentähden, että ne muodostavat useampia jonoja, jotka silloin tällöin yhtyvät tunturisolmuiksi ja piirittävät *Puna*-nimisiä ylänköjä. Tunturisolmuista huomattakoon erittäin *Cuzco* ja *Pasto*, ylängöistä taas *Titicaca* ja *Quito*, 12 tuh. ja 9 tuh. jalan (= 3,900 ja 2,900 m.) korkuisia. Pohjaan päin leveävät Andein vuoret ja niistä lähtee koillista kohti *Venezuelan vuorimaa*. Etelä-Amerikassa Andein vuoret ovat hyvin korkeat, ja korkeimmiksi tunturihuipuiksi voi mainita *Aconcaguan*, Chilessä, 21 tuh. jalkaa (= 6,800 m.), *Soratan*, Boliviassa, 23 tuh. jalkaa (= 7,800 m.), *Chimborazon* [tshim], Quiton luona, 20 tuh. jalkaa (= 6,400 m.).

Matalan selänteen kautta ovat Andein vuoret yhdistetyt *Guyan*an ylängön kanssa. Toisen usein katkenneen vuoriselänteen kautta ovat ne yhteydessä 1—2 tuh.

jalkaa (= 300—650 m.) korkean, mutta erinomaisen laajan *Brasilian ylängön* kanssa. Guyanan ja Brasilian korkeimmat vuorihuiput ovat noin 8 tuh. jalkaa (= 2,600 m.) korkeat.

Kolmen yllämainitun vuoriryhmän välillä Etelä-Amerikassa on laajoja alankoja, nimittäin *Pampas* Platajoen ympärillä, *Selvas* Amazonjoen ympärillä ja *Llanos* [lja] Orinocojoen ympärillä. Näillä alangoilla on kasvillisuuden tähden eri näkö: Pampas ja Llanos ovat ruohotasankoja, jota vastoin Selvas ovat peitetyt aarniometsillä.

Keski-Amerikassa alenevat Andein vuoret useamassa paikassa niin syväälle, että syntyy *alankoja*, jotka ulottuvat Tyvenmerestä Atlantin mereen. Näistä alangoista on *Punamätaipaleella* oleva enimmäin tunnettu ja sille on tehty rautatie. — *Länsi-India* on kuin osa Keski-Amerikaa, jonka joku luonnon mullistus on siitä erottanut. Länsi-Indian enimmäiset saaret ovat vuorisia ja tuliperäisiä.

Pohjais-Amerikassa ovat Andein vuoret paljoa leveämmät kuin Etelä-Amerikassa, eivätkä ne ylimalkaa muodosta yhteistä ryhmää. Eteläisinnä on *Meksikon ylätasanko*, 7 tuh. jalan (= 2,300 m.) korkuinen. Tällä ylätasangolla on monta korkeaa vuorihuippua, joista *Orizaba* [dsaaba] on lähes 17 tuh. jalkaa (= 5,500 m.) korkea. Meksikon ylätasangon halki kulkee *Sierra Madre*, eli *Keski-Cordillerit*. — Pohjaispuolella Meksikon ylätasanko on *Suuri Bassini* eli *Utah* [jutaa], joka uudempaa aikana on tullut surullisen maineelliseksi siitä, että Mormonit ovat asettaneet maallisen paratiisinsa siellä olevan *Suuren Suolajärven* luo. Itäpuolella Suurta Bassinia on vuorijono, jonka nimenä on *Rocky Mountains* [mountins], ja länsipuolella sitä toinen vuorijono, *Sierra Nevada*. Molemmat nämät jonot jatkuvat äärimmäiseen

pohjaan saakka; Sierra Nevadan jatkona ovat ensin *Kaskadivuoret* ja sitten *Pohjais-Amerikan Meri-Alpit*. Meri-Alppien pohjaispuolella on korkea huippu *S:t Elias*, 14 tuh. jalkaa (= 4,600 m.).

Matalan maaselänteen kautta ovat Pohjais-Amerikan Andesvuoret yhteydessä *Alleghanyvuorien* [elligenni] kanssa, jotka ovat Pohjais-Amerikan itä-rannalla. Ne kohoavat 6 tuh. jalan (= 2,000 m.) korkuisiksi, eivätkä ulotu aivan rantaan asti, jotenka tämän äärelle vielä jää kaitainen alanko.

Eteläpuolella maanselännettä ovat alaiset *Mississippi-tasangot*, jotka ovat verrattavat Pampaihin Etelä-Amerikassa, ja kasvavat samoin kuin nekin ruohoa. Pohjais-Amerikan ruohotasangoilla on nimi *Prairies* [prerii] eli *Savannit*. Länsipuolella Mississippin alatasankoja kohoaa maa vähitellen, tulee yhä hedelmättömämmäksi ja muodostaa viimein ylängön, *Amerikan suuren erämaan*. — Pohjaispuolella maanselännettä ovat *Hudsonsbayn maat*, jotka alenevat Jäämerta kohti. Hudsonsbayn maita rajoittavat korkeammat vuorijonot; niin on länsipuolella Rocky Mountains, ja itäpuolella Labradorin matalat vuoret. Suuret osat Hudsonsbayn maita ovat autioita ja niissä on tundroja.

Andein vuoret ovat erittäin rikkaat *tulivuorista*, ja pitkin koko Amerikan länsirantaa käy sentähden tulivuorijono. Keski-Amerikassa on 30 tulivuorta.

Mineralituotteista on Amerika rikkaampi kuin mikään muu maan-osa. Andein vuorissa löytyy *kultaa* ja *hopeaa* hyvin paljo (kultaa löydettiin Kaliforniassa v. 1848 ja tämä sytytti „Kalifornian kullan himon“); Meksiko ja Peru ovat sangen rikkaat hopeasta; Brasilia on tunnettu timanteistansa. Alleghanyvuorissa on paljo rautaa ja lyijyä sekä varsinkin kivihiihiä. Hiilikerrokset

Pohjais-Amerikan Yhdysvalloissa täyttävät semmoisen alan, joka on 12 kertaa laajempi kuin Britanniassa olevat hiilikerrokset. Niiden ala on yhtä suuri kuin Brittein saarien. Kuitenkaan ei niitä kaiveta läheskään niin paljo kuin Britannian hiilikerroksia. Suuresta arvosta ovat myöskin viime vuosina löydetyt *vuori-öljysuonet* Pohjais-Amerikan Yhdysvalloissa.

Joet Amerikassa ovat paljota tärkeämmät kuin muissa maanosissa, paitse Europassa. Omituista useimmilla Amerikan jo'illa on, että ne laskevat mereen maanosan itäpuolelta, kuin myös että niiden vedenjakajat ovat matalat.

Etelä-Amerikassa ei juokse yhtään suurempaa jokea länteen päin ja pohjaan päin laskee vain *Magdalena*. Itään päin laskee sitä vastoin kolme suurta jokea, joista kukin kulkee alankonsa läpi, nimittäin *Rio de la Plata* Pampas-tasankojen läpi, *Amazonjoki* eli *Marannon* [ranjon] Selvas-alankojen läpi, ja *Orinoco* Llanos-tasankojen läpi.

La Platajoki saapi alkunsa *Paranan* nimisenä Brasilian ylängöllä. Paranan oikea syrjäjoki on *Paraguay* [gvai] ja vasempi, joka tulee jokeen lähellä sen suuta, *Uruguay*; joen suulahtea sanotaan *La Plataksi*. Tämä suulahti muodostaa matalan purjehdusväylän, joka on Englannin Kanaalin levyinen.

Amazonjoki saa alkunsa Andein vuorilta Perussa ja on jo tullessansa alangolle isohko virta. Sen syrjäjoista mainittakoon: *Ucayali*, Andein vuorilta Perussa, *Madeira*, Bolivian alppimaasta, *Tocantins*, Brasilian ylängöltä ja *Rio Negro*, pohjan puolelta. Vaikk'ei Amazonjoki ole pisin joki maan päällä, niin on se kuitenkin suurin, sentähden että joen suuruutta määrätessä on katsottava muihinkin suhteisin kuin pituuteen, nimittäin

vesi-alaan ja sateen paljouteen.*) Lähellä laskuansa jakautuu joki kahteen suuhaaran, joista pohjainen on yhtä leveä kuin Suomen lahti Helsingin ja Räävelin välillä. Amazonjoki on Niilistä eroavainen siinä, että se, joka on kuuman ilman-alan joki, saa sadetta ja paisuu yhtä aikaa koko juoksultansa. Veden tulvaus-aikana nousee vesi 50 jalan (= 15 m.) korkeudelle ja tekee maan laajaksi järveksi.

Orinoco saa alkunsa Guyanan ylängöltä ja juoksee kaarenmoisesti (samoiten kuin Niger ja Bahr el Asrak). Erittäin huomattavaa on Orinocon ja Amazonjoen keskinäinen suhta; Orinoco on näet *Casiquiaren* [kiare] kautta yhdistetty Rio Negrin kanssa, niin ettei näiden kahden suuren joen välillä ole mitään veden jakajaa. Orinoco muodostaa laskiessaan suuren suistomaan.

Pohjais-Amerikassa on kolme suurta jokea, jotka juoksevat länteen päin, nimittäin *Colorado*, joka laskee Kalifornian lahteen, *Columbia* eli *Oregon*, joka juoksee Tyvenmereen, ja *Jukon*, joka purkaa vetensä Kamtshatkan mereen.

Meksikon lahteen laskevat *Rio del Norte* eli *Rio grande* ja *Mississippi*; S:t Lawrencein lahteen S:t *Lawrencejoki*, Hudsonin lahteen *Severn* ja *Nelson*, sekä Pohjaiseen Jäämereen *Suuri Kalajoki* ja *Mackenziejoki* [mekensii].

Mississippi saa alkunsa kahdesta joesta, nimittäin itse *Mississippistä*, joka alkaa monesta pienestä järvestä, mitkä ovat Cordillerien ja Alleghanyn välillä olevalla ylängöllä, ja *Missourista*, joka tulee Rocky Mountains-

*) Amazonjoki on kenties 800 peninkulmaa pitkä ja sen ala on 125 tuh. neliöpeninkulmaa, Mississippi on enemmän kuin 900 penink. ja sen ala 70 neliöpenink. Amazonjoen alan vuotuinen sademäärä on luultavasti suurempi kuin 100 tuumaa (= 2,700 millim.), Mississippin alankojen 40 tuumaa (= 1,000 millim.).

vuorilta. Niistä joista, jotka laskevat Mississippiin, mainittakoon *Arkansas*, *Cordillereilta*, ja *Ohio* [heio], *Alleghanylta*. Mississippi muodostaa suunsa luona liejuisen suistomaan, joka ulottuu yhä etemmäksi ja jolla kasvaa ruovostoja, joiden läpi ei kenkään voi tunkeutua. -- *S:t Lawrencejoessa*, vaikka se on lyhyt, on jotenkin paljo vettä, sillä se on laskujokena *Canadan järvistölle*, joka on alaltansa 4,500 neliöpeninkulman suuruinen tahi niin suuri kuin puoli Itämertä. Tähän järvistöön kuuluvat *Yläjärvi*, *Michigan* [mitshigen], *Huron* [juurön], *Erie* [iiri], ja *Ontario* [terio]. Erien ja Ontarion välillä on vedenputous *Niagara* [neiagara], joka on 160 jalan (= 52 m.) korkuinen ja suurin vedenputous maan päällä.

Hudsonsbayn maissa on erittäin paljo vesiä, ja joka paikassa löytyy niissä joukko jokia ja järviä. Näistä järvistä mainittakoon *Winipeg*, joka purkaa vetensä *Nelson* ja *Sewern* nimisten jokien kautta, sekä *Suuri Orjajärvi* ja *Suuri Karhujärvi*, jotka laskevat *Mackenziejoen* kautta.

Ilman-ala Amerikassa on hyvin erilainen, ja tässä maan-osassa löytyvät kaikki lämpövyöhykkeet, paitsi eteläinen kylmä. Ylimalkaa on kuitenkin ilma Amerikassa *kylmempi* ja *kosteampi*, kuin muissa maan-osissa. Kun verrataan lämpö-asteita paikoilla, jotka ovat samoilla leveys-asteilla Pohjais-Amerikassa ja vastapäätä olevassa osassa Vanhaa mannerta, niin huomataan jommoinkin eroitus. Amerikassa on kuitenkin seutuja, joissa on *hyvinkin lämmin* ja näin on laita kuuman vyöhykkeen alaisissa osissa. Näillä seuduilla onkin monessa paikassa sateen määrä 2--300 tuumaa (= 5--8,000 millim.).

Samoiten kuin Amerikassa löytyvät kaikki lämpövyöhykkeet, ovat siellä myöskin kaikki **kasvivyöhykkeet** paitse eteläinen napavyöhyke. Kasvit ovat myöskin päinvastoin kuin Afrikassa hyvin reheviä.

Kuumassa vyöhykkeessä ovat Amerikan kasvit paljoa rehevämmät kuin muualla, ja näin on laita erittäinkin Amazonjoen alueessa, jossa on kova lämmin ja kosteus vallitseva. Täällä ovat tuuheimmat *aarniometsät* koko maan päällä. Voisi luulla, että aarniometsiä voi löytyä lauhkeassa ilman-alassa, mutta se on väärin; sillä niitä löytyy ainoasti kuumissa maissa. Aarniometsä on tunnettu monista puulajeistaan, siis päinvastoin kuin meidän metsät; puut aarniometsässä ovat usein niin korkeat, että meidän suurimmat puumme voivat olla niiden latvojen suojassa. Omituista on myöskin aarniometsän puilla se, että ne ovat hyvin rikkaat kukista, ja että niiden ympärillä kierteleikse suuri joukko köynnöskasveja (lianeja), jotka aivan peittävät maan, millä ei ole meidän nurmikkojamme. Aivan kuivilla seuduilla, esim. ylätasangoilla, on metsäpuiden sijassa äärettömän suuria kaktuskasveja. — Kuuman vyöhykkeen ulkopuolella on *Pohjais-Amerikassa* suuria metsiä; mutta niin ei ole laita *Etelä-Amerikassa*.

Amerika on monenlaatuisten kasvien koti, joista saadaan tärkeitä *tuotteita*, niinkuin maissia, potaatteja ja kakaopuita (ravinnoksi), tupakkaa ja cocoa (ylellisloistoksi), kiinanpuuta (lääkkeeksi), mahonkipuuta (puutöihin) j. n. e. Viljellyistä *kasveista* mainittakoon tupakka ja sokeri Länsi-Indiassa, kahvi Brasiliassa ja Länsi-Indiassa, matee (eräs laji teetä) Paraguayssa, sekä puuvilla ja riisi. Maissia ja riisiä käytetään varsinkin leipä-aineeksi; mutta jo samalla leveysasteella, millä Etelä-Englanti on, lakkaa säännöllinen viljanviljelys Pohjais-Amerikassa. Lämpimissä osissa ovat bananit ja maniok sangen tärkeitä.

Eläinkunta Amerikassa on erittäin rikas. Päinvastoin kuin Afrikassa, on täällä vain hyvin vähän suuria nisäkkäitä, niinkuin esim. bisonihärkä Pohjais-Ameri-

kassa. Amerikan pohjaisimmissa osissa on paljo turkki-eläimiä, ja siellä onkin kolmas suuri metsästys-piiri maan päällä.

Koti-eläimistä on huomattavaa, että Amerikan alku-asujamilla ennen Columbuksen löytöä ei ollut mitään kesyä märehäivää elävää paitse laama-eläin; hevonen ja sika olivat heille tuntemattomat. Europalaiset veivät kuitenkin kohta koti-eläimensä sinne, ja näitä on nyt joka paikassa Amerikassa. Metsä-elikoiksi muuttuneet hevoset, aasit ja sarvikarja ovat niin lisääntyneet Llanos- ja Pampas-tasangoilla, että niiden nahkoista, luista ja sarvista saadaan tärkeitä vientitavaroita.

Asujanten määrän Amerikassa voi, kun maa on niin hyvin tunnettu, jotensakin tarkoin lukea 85 miljonaksi.

Amerikan varsinaiset *asujamet* kuuluvat kahteen rotuun, nim. Eskimoit napaseuduilla ja Indianit muissa osissa.

Eskimoit ovat sivistykseltänsä hyvin alhaisella kannalla ja elävät metsästäjinä ja kalastajina (Grönlantilaiset ovat Eskimoeja). *Indianit* saivat tämän nimensä Columbukselta sentähden, että hän luuli tulleensa Indiaan, eikä uudelle manterelle. Useat Indianit ovat vasken punaisia väriltänsä („puna-ihoiset,“); mutta muutamia niistä ovat mustia, keltaisia, jopa valkeitakin.

Amerikan alku-asukkaat eivät ole niin suurilukuisat, kuin sinne *siirtyneet*. Siirtyneistä kansoista mainittakoon varsinkin Englantilaiset, muutamia romaniset kansat ja Neekerit.

Englantilaiset valloittivat vähitellen itäiset osat Pohjais-Amerikan tasavaltoja, ja he ovat sieltä levinneet suurimpaan osaan Pohjais-Amerikaa. Joka paikassa, mihin he ovat tulleet, ovat he säilyttäneet kielensä ja tapansa, ja Englannin kieli onkin tärkein kieli suurimassa osassa Pohjais-Amerikaa.

Amerikan Romanilaisista ovat *Espanjalaiset* tärkeimmät. He asuvat siellä täällä entisessä Espanjan Amerikassa; Espanjan kieli on sängen tärkeä täällä, sillä Espanjalaiset ovat sekaantuneet alku-asukkaiden kanssa.

Suuri osa asukkaita entisessä Espanjan Amerikassa on sekakansaa ja sillä on laatuansa Europalainen sivistys.*) Englantilaisesta sukuperästä syntyneet sekaantuvat harvoin Indianein kanssa, ja sentähden onkin Indianilainen kansa Pohjais-Amerikassa vähitellen hävinnyt tahi tullut ajetuksi toiselle puolelle Mississippijokea.

Espanjalaisten jälkeen ovat *Portugalilaiset* tärkein romaninen kansa Amerikassa; he asuvat Brasiliassa. *Franskalaiset* asuvat sitä vastoin ainoasti Ala-Canadassa, Louisianassa ja muutamilla Länsi-Indian saarilla.

Neekerit ovat vähitellen levinneet kaikkiin Amerikan lämpimiin osiin. Ennen olivat he joka paikassa orjina; mutta nyt ovat ne vapaita muualla, paitse Brasiliassa ja Espanjan alusmaissa.

Grönlanti.

(20 tuh. neliöpenink., 10 tuh. asuk.).

Niin paljo kuin tiedetään, on Grönlanti täynnä korkeita lumivuoria, jotka itärannalla ovat enemmän kuin 13 tuh. jalan (= 4,200 m.) korkuisia. Ilma on niin kylmä, ettei viljaa voida viljellä. Monessa paikassa on kuitenkin rehevä ruohon-kasvu.

Länsiranta on siellä täällä asuttu, jota vastoin itäranta on melkein autiota. Grönlantilaiset, maan poh-

*) Enimmin tunnetut *sekakansoista* Amerikassa mainittakoon: *Mestizit* (sekoitus Indo-Europalaisista ja Indianeista), *Mulatit* (Indo-Europalaisista ja Neekereistä), *Quarteronit* (Indo-Europalaisista ja Mulatteista). *Kreoleiksi* sanotaan kaikkia Amerikassa syntyneitä, jotka ovat romanista sukuperää.

jaisin kansa (aina 78° asti pohjaista leveyttä), elävät hylkeen ja valaksen pyynnöllä. Muutamat paikat länsirannalla kuuluvat *Tanskalle*.

Miten pitkälle Grönlanti ulottuu pohjaiseen päin, sitä ei tiedetä. Grönlannista luoteessa on *Grinnellinmaa*, joka on pohjaisin tunnettu maa maan päällä (84° pohjaista leveyttä).

Brittein alue Pohjais-Amerikassa

ulottuu Grönlannista ja entisistä Wenäjän alusmaista aina Pohjais-Amerikan Yhdysvaltoihin saakka, ja siihen kuuluvat: 1. *Napamaat*, 2. *Canadian valtakunta*, 3. *Newfoundland*.

Napamaat ovat vähä-arvoiset, koska siellä asuu ainoasti Eskimoeja. Englantilaiset eivät edes ole toimittaneet asutuksia tänne.

Canadian valtakuntaan kuuluvat *Canada*, *Uusi Brunswick* [bröns], *Uusi Skotlanti*, *Manitoba*, *Hudsonsbayn maat* ja *Brittein Columbia*.

Canada on tärkein osa koko Canadian valtakunnasta. Se kasvaa paljon viljaa ja siellä on suunnattomia metsiä. Maa jaetaan *Ylä-* ja *Ala-Canadaan* (asemansa mukaan S:t Lawrencejoen varrella). Ala-Canadassa ovat asukkaat enimmäksensä Franskalaisia. Enimmin tunnetut kaupungit siellä ovat *Quebec* [kuiibek], puukaupan, ja *Montreal* [riol], turkkikaupan tärkein paikka. Quebec on Brittiläisen kenraalikuvernörin asuinpaikka.

Manitoba, eteläpuolella Winipeg-järveä, on Red-Riverin varrella.

Hudsonsbayn maat, joihin kuuluu suurin osa Brittein aluetta Pohjais-Amerikassa (muun muassa *Labradorin* niemimaa ja *Uusi Wales*), ovat tärkeät turkki-

elävien paljouden vuoksi. Metsästyksen ja kaupan tähden on rakennettu pieniä linnoituksia sinne tänne maahan.

Brittein Columbia, länsipuolella Cordillerejä, on tärkeä kultarikkautensa tähden. Siihen kuuluu myös *Vancouverin* [venkuuver] saari, ynnä muita saaria.

New-Foundland on tärkeä suuren, sen edustalla olevan hietakarun vuoksi, jossa Englantilaiset, Franskalaiset ja Pohjais-Amerikalaiset harjoittavat suurinta kapakalan pyyntöä maan päällä.

Brittein alusmaihin kuuluvat myös *Bermudassaret*, jotka ovat kaukana Atlantin meressä.

Yhdysvallat.

(170 tuh. neljopenink., 39 milj. asuk.)

Yhdysvaltain asujanten luku on pitemmän ajan kuluessa runsaasti enentynyt Europalaisten siirtymisen kautta, ja kasvanut semmoisessa määrässä, jota Europassa ei tunnetakaan (tällä vuosisadalla on kansan paljous Yhdysvalloissa noussut 5:stä 39:ään miljoonaan).

Asujamet ovat siirron vuoksi eri sukuperää; mutta Englannin kansaa on kuitenkin enemmän kuin muita. Niin on laita varsinkin koillisissa valloissa, joiden asujamet ovat melkein ainoastansa „Yankees“ [jenkiis] nimisiä. Siirtolaisia on viime vuosina tullut etenkin Saksasta ja Irlannista. Skandinaveja on $\frac{1}{4}$ milj. Indianein luku on vähäinen ja vähenee yhä.

Samoin kuin emämaassakin ovat enimmät **elinkeinot** hyvin korkealla kannalla. Itä-seudut, joista tässä likemmin puhutaan, jakautuvat *maanviljelykseen* katsoen kahteen osaan. Pohjaispuolella viljellään varsinkin vehnää ja maissia, jota viedään paljo Europaan, ja eteläpuolella puuvillaa, joka on Yhdysvaltain tärkein vientitavara, ja riisiä (Carolinan riisiä); tupakkaa kasvatetaan monessa paikassa. Tämä eroitus pohjaisten ja ete-

läisten valtioiden välillä vaikutti, että etelässä pidettiin orjia; orjat, joiden luku nousi 4 milj., olivat Neekerejä ja sekakansaa. — Tuo suuri maapiiri Mississippin länsipuolella on vielä ylimalkaa vähän viljelty.

Karjanhoito on hyvin tärkeä, ja monessa paikassa kasvatetaan sikoja ja lampaita niin suuressa määrässä, että paljo lihaa ja villoja viedään Europaan. *Kalastus* on myöskin suuri-arvoinen. Valasten pyydöstä ovat Pohjais-Amerikalaiset tunkeneet pois melkein kaikki muut kansat. *Vuorityö* (Alleghanyssa ja Californiassa ynnä muissa valloissa) on niin suuri, että kulta, hopea, elohopea ja petroleumi myöskin ovat tärkeitä kauppavaroita.

Yhdysvaltain *teollisuus* on monessa haarassaan niin suuri, että se voittaa Europan valtakuntain teollisuuden, ja niin on laita varsinkin laivain rakentamisessa sekä monenlaatuisten koneiden valmistamisessa (esim. ompelukoneiden). Varsinainen tehdasliike on vähänpätöisempi sentähden, että työpalkat ovat hyvin kalliit, ja paljo tehtaan tavaroita tuodaan siitä syystä Europasta; mutta sitä vastoin esim. rakennetaan kokonaisia huoneita tehtaanmoisella tavalla. *Kauppa* on myöskin hyvin iso ja kauppalaivasto on suurin Englantilaisen laivaston jälkeen. Sisämainenkin kauppa on suuri. Sitä edistävät paljon rautatiet ja monet höyrylaivat, jotka kulkevat pitkin Mississippiiä ja muita jokia, kanavoita ja suuria järviä. Yksi maapallon tärkeimpiä kauppakaupungeja on New-York.

Merkillisin rautateistä on *Pacificrata*, joka yhdistää New-Yorkin ja San Fransiscon; kanavista taas *Eriekanava*, joka vie Hudsonin joesta Eriejärveen.

Yhdysvalloissa on täysi **uskonvapaus**. Uskontoa ei ensinkään pidetä valtion asiana, ja papit eivät saa mitään palkkaa valtiolta. Monta uskonlahkoa löytyy ja

uusia ilmestyy alati (Mormonit). Enimmin levinneet ovat protestantit ja näiden joukossa baptistat ja metodistat. — *Yleisen kansan sivistys* on korkealla kannalla, ja kun uutis-asuntoa perustetaan, katsotaan ensin paikka kirkolle ja koululle; suurin osa kansaa taitaakin lukea ja kirjoittaa. *Tieteiden* edistämisestä ei paljoa pidetä ja sama on *taiteidenkin* laita. Mieli on ylimalkaa kääntynyt aineellisuuteen ja alituisen, äkillisen voiton pyyntöön.

Valtiollinen hallitusmuoto on ollut mallina, jonka mukaan monen muun Amerikan valtakunnan hallitusmuoto, samoin kuin Sveitsinkin, on tehty. Yhdysvaltoihin, joita myös sanotaan *Unioniksi*, kuuluu joukko tasavaltoja, nimittäin Columbian yhdyspiiri ja 39 valtiota, paitse 9 piirikuntaa eli territoriaa (piirikunnat eivät itse hoida asioitansa). Yhteiset kaikille valtioille ovat *yleinen kongressi*, jossa on 2 kammaria, *presidentti*, joka valitaan 4 vuodeksi, ja *Columbian* yhdyspiiri ynnä sen kaupunki *Washington*, jossa on kongressin ja presidentin olopaikka. Monta vuotta on sopu vallinnut Yhdysvalloissa; mutta orjakysymyksestä syntyi nelivuotinen sota, joka loppui niin, että etelävallat kukistettiin ja orjuus lakkautettiin.

Vallat ovat seuraavat:

Itärantamaalla 17 „Atlantin valtaa“: *Maine* [meen], *New-Hampshire* [nju-hempshiir], *Vermont*, *Massachussets* [messetshuusets], *Rhode-Island* [rood-eilend]. *Connecticut*, *New-York* [nju], *New-Jersey* [nju-dshersi], *Pennsylvania*, *Delavare* [deleueer], *Maryland* [meerilend] ja *Columbian* yhdyspiiri, kaikki pohjassa; — sekä *Itä-* ja *Länsi-Virginia*, *Pohjais-* ja *Etelä-Carolina*, *Georgia* [dshordshe] ja *Florida*, kaikki etelässä.

Etelässä 4 „Golfivaltaa“: *Alabama*, *Mississippi*, *Louisiana* [lui] ja *Texas* [tehhas].

Keskellä maata 15 „Keskivaltaa“: *Tennessee* [sii], *Kentucky* [tökki], *Ohio* [oheio], *Indiana*, *Michigan* [mitshigen], *Illinois* [nöis] ja *Wisconsin*, kaikki itäpuolella Mississippia; — sekä *Minnesota*, *Iowa* [eiove], *Nebraska*, *Missouri*, *Kansas*, *Arkansas*, *Colorado*, ja *Uusi Meksiko* (Mejico), kaikki Mississippin länsipuolella.

Äärimmäisessä **lännessä**: 3 „Pacifivaltaa“: *Kalifornia*, *Oregon* ja *Nevada*.

Piirikuntia „äärimmäisessä lännessä“ ovat: *Arizona*, *Indian*, *Utah*, *Wyoming* [ueioming], *Dacota*, *Montana*, *Idaho*, *Washington* [uoshingt'n] ja *Aljaska* ynnä *Aleutit* ja muita saaria (entinen Wenäjän Pohjais-Amerika).

Kaupungit Yhdysvalloissa ovat tunnetut suurimaksi osaksi sen nopeuden tähden, jolla ne ovat edistyneet. Useimmat niistä olivat 20 vuotta sitten joukko puuhuoneuksia, ja nyt niissä on 50—100 tuh. asuk. Suurimmat ovat New-York, jossa on 1½ milj. asuk., ja Philadelphia, 700 tuh. asuk., Chicago, 400 tuh., Boston, Baltimore, New-Orleans, Cincinnati ja St Louis, joissa kussakin on 200—300 tuh. asuk.

Massachusetsissa ovat *Boston* ja *Lowell* [loeel], **New-Yorkissa** *New-York*, *Albany* [elbeni] ja *Buffalo* [böffelo], **Pensylvaniassa** *Philadelphia* ja *Pittsburg* [pitsbörk], **Marylandissa** *Baltimore* [bolttimoor], **Itä-Virginiassa** *Richmond* [ritshmönd] ja **Etelä-Carolinassa** *Charleston* [tsharlstn].

New-York, Hudsonin joen suussa, on huomattava monista komeista rakennuksistansa ja mainio satama; sillä on suurempi luku laivoja, kuin milläkään muulla kaupungilla maan päällä. Kaupunki on hyvin suurenmoisella rautasillalla yhdistetty *Brooklynin* esikaupunkiin. — *Albany* ja *Buffalo* ovat kumpikin Eriekanavan eri päissä. — *Philadelphian*, Delavarejoen varrella, perusti kveekari William Penn ja se on vieläkin kveekarien kes-

kusta. Kaupunki on kuuluisa opetus- ja armeliaisuudenlaitoksista ja siinä on myöskin suurin kirjakauppa koko Amerikassa. Maanmainioita ovat sen lokomotivitehtaat. — *Pittsburg*, Ohion varrella, „savukaupungiksi“ sanottu, on Unionin tärkein kaupunki rautateollisuuden ja kivihiilikaupan suhteen. — *Baltimore* on Unionin etevimpiä kauppakaupunkeja.

Washington, Potomakjoen varrella, on jotenkin laaja alaltansa, mutta siinä on ainoasti 100 tuh. asuk. Sen rakennuksista mainittakoon kongressin kokoushuone, tuo komea „Capitolium.“ — *Richmond* ja *Charleston* ovat tunnetut viime sodasta.

Louisianassa on *New-Orleans* [nju-orliins], **Ohiossa** *Cincinnati*, **Illinoisissa** *Chicago*, **Missourissa** *St Louis* [säng-luii] ja **Californiassa** *San Francisco*.

New-Orleans on terveydelle vahingollisella paikalla Mississippin suistomaalla, ja sentähden raivoaakin tässä kaupungissa usein keltatauti. Täältä viedään ulos enemmän puuvillaa kuin mistään muualta. — *Cincinnati*, Ohion varrella, sanotaan „lännen kuningattareksi“, mutta myöskin „porkopoliksi“, sentähden että siellä pidetään maailman suurimmat sika-markkinat. — *Chicago*, Michiganin luona, harjoittaa suurinta viljakauppaa koko maan päällä. Tässä kaupungissa yhtyy 17 rautatietä, jotka kaikki kulkevat viljavain seutujen läpi. — *St Louis*, Mississippin varrella, on keskuksena sisämaiden jokiliik-keelle. — *San-Franciscossa* oli 1848 vuoteen saakka ainoastaan muutamia huoneita; mutta kun täällä löydettiin kultaa, tulvasi tänne joukko ihmisiä ja nyt on kaupungissa 150 tuh. asuk. Kaupunki, joka on kultarikkaan Sacramentojoen suulahdelman luona, on nykyänsä etevin kauppapaikka Pohjais-Amerikan länsirannalla.

Montana ja Wyoming nimisistä piirikunnista mai-

nittakoon „kansallispuisto“, jossa on sangen paljo kuumia lähteitä. Suurin näistä on isompi Geyseriäkin.

Entiset Espanjan maat Amerikan manterella.

Näissä laajoissa maissa on monta valtiota, joiden hallitusmuodolle Yhdysvaltojen on ollut mallina. Vaikka jo puoli vuosisataa on kulunut siitä ajasta, jolloin nämät valtiot emämaasta luopuivat, eivät ne kuitenkaan ole saavuttaneet pysyvää rauhaa, vaan alituisesti tapautuu hallituksen-vaihteluja. Nämät eri valtiot ovat muutoin monessa suhteessa samankaltaisia.

Väestö on useimmissa näissä valtioissa ainoastaan vähäinen, ja niiden luku vaihtelee 200 tuh. ja 2 milj. välillä. (Meksikossa on kuitenkin 9 milj.). *Asujammet* ovat espanjalaista eli sekoitettua sukuperää, varsinkin Mestizejä, ja valtakielenä on Espanjan kieli. Indianeja luullaan olevan noin puolet asujamista. *Elinkeinot* ovat alhaisella kannalla sentähden, että asujammet liian vähän hyväksensä käyttävät maan runsaita tuotteita. *Uskonto* on katolinen ja useimmissa valtioissa ei voi edes puhuakaan kansan sivistyksestä. — Se rautatie, joka nyt on tekeillä ja kulkee Callaosta lähelle Ucayalia, tulee olemaan sangen tärkeä kulkutie poikki Etelä-Amerikan.

Alempana mainituilla pääkaupungeilla on enimmintään 50--100 tuh. asuk. Suurin on Meksiko, jossa on 200 tuh. asuk.

Meksikossa (Mejico) on *Veracruz*, itäisellä, ja *Acapulco*, läntisellä rannalla; ylätasangolla ovat *Guanajuato* [nahhuua], *Meksiko* ja *Puèbla* [vla].

Veracruz on etevin merikaupunki. — *Meksiko* on pääkaupunki ja Amerikan komeimpia kaupunkeja. — *Puèbla* on maan toinen kaupunki. — *Guanajuato* on, samoin kuin moni muu kaupunki ylätasangolla, rikas

Falklandin [foklend] *saaret* kuuluvat Brittein valtakuntaan.

Länsi-India

on se osa Amerikkaa, jossa useimmat Euroopan kansat ovat saaneet alusmaita. Vaikka maat ovatkin pieniä, niin ovat ne kuitenkin hyvin tärkeät hedelmällisyytensä tähden ja senkin vuoksi, että niistä on helppo päästä merelle.

Asukkaat ovat suurimmaksi osaksi Neekerejä ja Mulatteja. Valkea-ihoisia löytyy myöskin, jota vastoin alkuperäiset asukkaat, *Caraibit*, ovat kuolleet sukupuuttoon. *Tuotteita* ovat erittäinkin tupakka (Habanan), sokeri ja kahvi.

Ruotsalaisille kuuluu *S:t Barthélémy*, **Tanskalaisille** *S:te Croix* [kroaa], *S:t Thomas* ja *S:t Jean* [shaan], **Hollantilaisille** muutamat *Pienistä Antilleista*, **Franskalaisille** *Guadeloupe* [gvadluup] ja *Martinique* [nik], **Espanjalaisille** *Cuba* ja *Puerto Rico*; itsenäinen on *Haiti*, — ja **Englantilaiset** omistavat muun osan.

Cuba on Länsi-Indian suurin ja hedelmällisin saari. Sen pääkaupunki on *Habana* [vana], jossa on 200 tuh. asuk. Habanan tuomiokirkkoon on Columbus haudattu. — *Haiti* oli ennen Franskan ja Espanjan alustaa. Nykyään ovat entiset Franskan ja Espanjan osat kumpikin vapaita tasavaltoja, joissa asuu Neekerejä ja Mulatteja.

AUSTRALIA.

Viidennessä maan-osassa on oikeastansa kaksi osaa, joista kumpaakin voitaisiin oikeastaan nimittää eri maanosaksi. Toinen niistä on *Australian mannermaa* (entinen Uusi Hollanti), ja toinen *Australian saaret*, joihin

taaskin kuuluvat *likeisemmät saaret* ja *kaukaisemmat saaret*. Näillä viimeiseksi mainituilla on myöskin nimenä *Etelämeren saaret*, *Oceania* ja *Polynesia*.

Mannermaa on joka suhteessa mantereen kaltainen, jota vastoin ei sitä voi sanoa saarista.

Australian mannermaa

oli aina viimeisiin vuosiin saakka maan vähimmin tunnettuja osia, sillä siitä ei tunnettu muuta kuin rannat. Nyt on kuitenkin onnistunut kulkea läpi maan.

Australian mannermaa on merkillinen mataluutensa tähden. Itärannalla on vuoriselänne, jota sanotaan *Sini-vuoriksi* ja *Australian Alpeiksi*, ja sen korkein osa on 7 tuh. jalkaa (= 2,200 m.). Samanlaisia vuoria, vaikka ei läheskään niin korkeita, löytyy muillakin rannoilla. Sisämaasta on saatu tietää sen olevan alaista, enemmän eli vähemmän erämaan kaltaista aroa, jossa siellä täällä on mataloita vuorijaksoja. Keskellä mannermaata on vuori, jota sen löytäjän nimen mukaan sanotaan *Stuartin Keskivuoreksi*.

Ilman-ala on mantereinen. Hyvin kuiva on siinä osassa Australiaa, joka on kuumen vyöhykkeen ulkopuolella, ja siellä sataa hyvin rankasti. Siitä syystä onkin siellä ainoastaan yksi suurempi joki, nimittäin *Murray* [mörree], joka lähtee itäiseltä vuorijonolta ja juoksee lounaasen päin.

Kasvit ovat hyvin omituisia. Metsäpuilla ovat nimittäin kankeat lehdet, jotka ovat syrjällänsä, niin että Australian metsissä ei olekaan niin syvää varjoa, kuin meidän metsissämme. Ylimalkaa ovat puut kaukana toisistansa, ja metsät rehevine heinäkasvuinensa ja monine aukeine paikkoinensa ovat sentähden valoisien puistojen kaltaisia. Omituista tälle mannermaalle ovat myöskin niin sanotut *Scrubs*, s. o. suuret maa-alat, joilla

kasvaa okaisia pensaita. *Viljelyskasveja* oli Australiassa alkuansa ainoasti muutamia; mutta nyt on Europan viljelyskasveja sinne viety ja ne menestyvätkin siellä oivallisesti.

Eläimet ovat myöskin omituisia. Paitse erästä villiä ja kesytettyä koiralajia, Dingoa, muutamia naker-tajia ja nahkasiipiä, ei Australiassa ollut alkuansa muita nisäkkäitä, kuin reppu-eläin; emu on Afrikan kameli-kuren sijassa ja musta joutsen valkosen joutsenen j. n. e. *Kesyjä eläimiä* ei ollut yhtään, paitsi dingoa, ja metsä-eläimiä ainoastaan vähä. Uutis-asukkaat ovat vieneet sinne Europan koti-eläimiä, ja nykyään on etenkin lam-masten hoito tärkeä.

Väkiluku nousee tällä 140 tuh. neliöpeninkulmaa laajalla mantereella vain $1\frac{3}{4}$ milj. Ainoastaan rannat ovat siellä täällä asutut ja koko sisämaa on melkein autiona. *Alkuperäiset asujamet*, joita siellä vain on vähän, kuu-luvat *Papuan* eli *Australian-Neckerien* rotuun. He ovat musta-ihoisia, kähärätukkaisia ja sielunvoimiltansa hy-vin alhaisella kannalla. He vähenevät vähenemistään, varsinkin „tuliveden“ kautta.

Koko Australian mannermaa on Englantilaisten; mutta ainoastaan muutamissa osissa on uutis-asuntoja. Englantilaiset jakaavat asumansa maan 5 koloniaan, jotka ovat: *Queeninmaa* [kuiin] ja *Uusi Etelä-Wales*, idässä, *Victoria* ja *Etelä-Australia*, etelässä, sekä *Länsi-Australia*, lännessä. Näitä paitse on vielä *Pohjais-piiri-kunta*, pohjassa.

Tärkeimpänä *elinkeinona* on useimmissa kolonioissa karjanhoito. Täältä viedään villoja ulos enemmän, kuin mistään muusta maasta. Victoriassa harjoitetaan paljo kullan kaivamista, jota metallia Australian mannermaalla löydettiin vasta vuonna 1851. Siellä olevat kultaker-rokset ovat runsaimmin antavia koko maan päällä.

Uudessa Etelä-Walesissa on *Sidney* [ni], **Victoriassa** *Melbourne* [börn] ja **Etelä-Australiassa** *Adelaide*. Sidneynssä on 100 tuh. asuk. ja Melbournessa 240 tuh. asuk. Niissä tavataan sama komeus, kuin Europan pääkaupungeissa. Kussakin näistä kaupungeista on yliopisto.

Tasmania on useammassa suhteessa mannermaan kaltainen, jonka vierellä se onkin. Se on erityinen Englantilaisten kolonia.

Australian saaret.

Likeisemmät saaret ovat ikäänkuin esimuurina, joka on ulkopuolella Australian mannermaan rantaa. Ne ovat siis tässä suhteessa suuren Itä-Aasian saarisarjan kaltaiset. Samoin kuin tämäkin saarisarja, ovat likeisemmät saaret myös tuliperäisiä, ja siis on koko Tyvenmeren ympärillä sängen suuri tulivuoriipiiri. Vähimmin tunnettu näistä saarista on tuo rikas saari *Uusi Guinea*. Sillä on vuoria, jotka kohoavat lumirajaan asti. Ne ovat luultavasti korkeimmat Australiassa, sillä saari on lähellä päiväntasaajaa. *Uusi Zeeland* nimisellä kaksoissaarella on myöskin lumivuoria. Pohjaisella saarella on sitä paitse koko joukko kuumia lähteitä *Lämpimän järven* luona. Eteläisen saaren läpi kulkevat isot *Etelä-Alpit*, joilla on koko joukko jäätiköitä. Korkein tunturihuippu on *Mount Cook* [kuukk], joka on enemmän kuin 12 tuh. jalan (= 4,000 m.) korkuinen.

Kaukaisemmat saaret eroavat monessa suhteessa likeisemmistä saarista, varsinkin suuruutensa kautta. Kaikissa niissä saaristoissa, jotka muodostavat Oceanian eli Polynesian, on nim. joukko pieniä saaria. Suurin niistä kaikista on *Havaji*, 230 neliöpenink. Myös kaukaisemmat saaret ovat osaksi tuliperäisiä. Havajilla on tulivuori *Mauna Roa*, joka on hirvittävimpiä maan päällä, 13 tuh. jalkaa (= 4,200 m.) korkea.

Näiden tuliperäisten saarien vastakohtina ovat *koralliriutat*. Ne ovat syntyneet koralli-elävistä, jotka rakentavat ne meren pohjasta niin lähelle pintaa, että auringon säteet niitä kohtaavat. Nämät elävät tarvitsevat, voidaksensa elää, puhdasta, suolaista ja hyvin lämmintä vettä. Sen vuoksi ei niitä löydykään ylimalkaa etempänä 28°:a päiväntasaajasta. Koralliriutat ovat kolmea lajia: *rantariutat*, pitkin rantaa, mistä kaita ja matala kanaali ne eroittaa; *ääririutat*, jotka ovat kauempana, usein 20 peninkulman matkan päässä rannasta, mistä syvä vesi ne eroittaa; *kehäriutat* eli *atollit* piiritävät vähäisen järven eli lagunin, joka tavallisesti on meren kanssa yhteydessä yhden tahi useamman kanavan kautta. Kova aaltoileminen ryhtäsee korallit riutasta irti ja luo ne ylös, niin että riutan päälle syntyy saari; laineet tuovat sitten kokospähkinöitä, jotka itävät niissä kerroksissa, jotka saarelle syntyvät meren ajamista hauroista ja linnunsonnasta; viimein tulee ihminen ja omistaa saaren.

Ilman-ala Australian saarilla on hyvin lauhkea *meri-ilmasto*. Vuosi-aikain eroitus on niin vähäinen, että ilmaa voi pitää alituisena lauhkeankesäisenä. *Kosteutta* (sadetta) saavat useimmat saaret kyllyiksi. Ainoastaan muutamia niistä haittaa kuivuus, esim. Pääsiäissaarta, jossa ihmiset tavallisesti juovat sokeriruovosta puserretun nesteen kanssa sekoitettua merivettä.

Kasvi- ja eläinkunta ovat useimmilla saarilla merkittävät siitä, että ne ovat sangen *köyhät* lajeista. Tämä tulee siitä että meri estää niiden leveämistä. Omituisina kasveina mainittakoon kokospalmu ja leipäpuu. Uudella Zeelandilla kasvaa tuuheita honkia ja omituista pellavaslajia, joka on lujempaa kuin tavallinen. Nisäkkäistä löytyi ennen vain sika, eräitä hiirilajeja ja dingo. Nyt on Europan koti-eläimiä sinne viety ja niitä löytyy

useimmilla saarilla. — Merellä harjoitetaan suurta treppangin pyyntöä.

Mineraleista on kultaa runsaasti Uudessa Zeelandissa.

Asujamien luku nousee Australian saarilla kaikkiansa 2—3 miljonaan. *Alkuperäisiä asujamia* on kaksi rotua: *Papualaiset* ja *Malaijit*.

Papualaiset asuvat likeisemmillä saarilla (Uudessa Zeelandissa ei); *Malaijit* sitä vastoin asuvat Uudessa Zeelandissa ja koko Polynesiassa. He ovat ylimalkaa Indo-Europalaisten kaltaisia, ja vaikka heidän ihonsa yleensä on ruskea, on usea heistä melkein valkea. Omituisena tapana heillä on *tatueraus* (ihonmaalaukset) ja *tabu*, joka viimeainittu sana merkitsee, että eräät kappaleet ovat pyhiä, joita ei kukaan tahi vissit henget saa koskea. Malaijit ovat monessa paikassa ottaneet Europalaisten tavat. Kristityt lähetyssaarnaajat ovat saarnanneet evangeliumia, europalainen vaateparsi on astunut alkuperäisen puvun sijaan ja Sandwichsaaret ovat perustuslaillisena kuningaskuntana, jonka pää-kaupunki on *Honolulu*, Oahun saarella, Polynesian ainoa kaupunki. Sen satamassa käyvät valaskalastajat ahkerasti.

Europalaiset ovat ottaneet valtaansa useimmat Australian saaria. **Espanjalaiset** ovat omistaneet *Marianit*, **Franskalaiset** *Uuden Caledonian* sekä *Marquesassaaret* ja myöskin anastaneet *Seurasaarien* ja *Matalain saarien* suojeluvallan, **Englantilaiset** *Uuden Zeelandin* sekä *Fidshi-saaret* ja **Pohjais-Amerikalaiset** muutamat pienet saaret, jotka ovat eteläpuolella Sandwichsaaria ja osaksi rikkaat guanosta.

Eteläiset Napamaat.

Kun mantere pohjaisella pallonpuoliskolla ulottuu niin etäälle pohjaiseen päin, että se päättyy noin 70:llä

leveys-asteella, *) on asian laita vallan toisin eteläisellä pallonpuoliskolla. Afrika nimittäin päättyy vähän ulompänä kuin 30°. Australian mannermaa Tasmanian kanssa vähän ulompänä kuin 40°, ja Amerika Tulimaan kanssa vähän ulompänä kuin 50° lev.

Eteläpuolella mannermaata löytyy kuitenkin maita etelänavan luona, joita on sanottu *Eteläisiksi Napamaiksi*. Näihin kuuluvat *Etelä-Victorianmaa*, *Etelä-Shetland* j. n. e.

Näissä maissa on sangen kova *ilman-ala*, ja jää ei sen vuoksi sula koskaan, ei edes kaukana navasta. Vielä 60° leveydellä, joka vastaa Helsingin leveys-astetta, on rannalla semmoinen jäätikkö, ettei maalle ole voitu päästä. Kulkujään vuoksi on Eteläisten Napamaiden tienoilla sangen vaikea purjehtia mertä, ja siellä ei ole päästykään kauemmaksi kuin 78 leveys-asteelle saakka, jota vastoin pohjaisella pallonpuoliskolla on tultu yli 82°.

Eteläisissä Napamaissa ei ollenkaan asu *ihmisiä* ja *kasvitkin* lakkaavat jo kohta. Meri on sitä vastoin rikas valaksista ja joka kesä menee sen vuoksi paljo valaskalastajia näille tienoille, jotka ovatkin toisena suurena valaspiirinä maan päällä.

Ainoastaan siellä täällä on onnistunut nousta maalle. Etäältä on nähty suitsuva tulivuori, joka on saanut nimekseen *Mount Erebus* ja joka on 12 tuh. jalan (= 3,800 m.) korkuinen.

*) Maan pohjaisimmat maat ovat: *Grinnellin maa*, *Grönlanti*, *Huippuvuoret* ja nykyään löydetty *Frans-Josefin maa*.

Yleisiä katseluja.

Meri.

Merensyvyys ei ole läheskään sama joka paikassa; suurin syvyys, joka varmuudella tiedetään, on noin 1 penink.

Merensyvyys on sitä vastoin niin tasainen, että sitä saattaa pitää yhtenä alana joka paikassa. Sen tähden onkin luonnollista, että maan korkeudet mitataan meren pinnasta alkaen.

Merivedessä on luultavasti kaikkia alku-aineita; vaan ainoastaan muutamia näistä löytyy semmoisessa määrässä, että ne helposti huomataan. Meriveden suolainen maku tulee keittosuolasta, ja sen katkera maku rikkihappoisesta magnesiasta. Se on ylimalkaa väriltänsä sininen, vaan muutamilla paikoilla on se saanut värinsä elävistä tahti kasveista („Punainen meri,“ — Persian lahti eli „Viheriä meri“, — Kalifornian lahti eli „Purpurameri“).

Merensyvyys on kolmenlainen, nim. aaltoileminen, nousu- ja pakovesi sekä virrat.

Aaltoileminen tulee ilman painosta ja ulottuu kenties tuskin 1 tuh. jalan (= 300 m.) syvyydelle. Aukealla merellä kohoavat aallot ainoastaan 16—32 jalan korkuisiksi; vaan kuohu-aaltona meren rannalla voivat ne olla paljoa korkeammat.

Nousu- ja pakovesi, s. o. luode ja vuoksi, syntyy varsinkin kuun vetovoimasta. Tämä liikunto tapahtuu vain hyvin laajalla vesi-alalla. Tulva syntyy ensin Tyvenmeressä ja kulkee sieltä Indian ja Atlantin meren y. m. kautta. Luode kestää noin kuusi tuntia ja vuoksi samoiten noin 6 tuntia. Aukealla merellä kohoaa vesi muutamia jalkoja, vaan vähemmissä vuonoissa ja lahdissa voi se nousta paljoa korkeammalle, esim. Fundy-

lahdessa 100 jlk. Bristolin kanaalissa kohoaa se 60 jlk., Slesvigin länsirannalla 10 jlk., ja Itämeren äärimmäisellä reunalla 10 tuumaa.

Meren virrat tulevat useasta syystä, joista tärkein on meren lämpimyys. Meren virroista on saatu tietoa tutkistelemalla meren lämpimyyttä ja erityisistä veden päällä ajelehtelevista kappaleista. Parhaiten tunnettu on suuri virta *Atlantin meressä*. Guinean lahdesta kulkee *tasaajan virta* poikki Atlantin meren Caraibin mereen. Kun se on tullut Meksikon lahteen, saa se nimen *Golfivirta* ja virtaa koillista suuntaa jälleen Atlantin meren yli. Se tuo muassaan kaikellaisia vedenajamia kappaleita Amerikasta Europaan, Islantiin ja Novaja-Semljaan, niinkuin puita, mimosasiemeniä y. m. Sen lämmin vesi on sangen tärkeä, sillä se tekee ilman-alan Länsi-Euroopassa ja osassa Islantia paljoa lauhkeammaksi, kuin odottaa voisi leveys-asteesen katsoen. Pohjaispuolella yhtyy Golfivirta *napavirtoihin*, joista toinen tulee Siperiasta ja juoksee Grönlannin itärantaa pitkin ja toinen tulee Baffinin lahdesta. Siperian virta tuo muassaan puita (siperialaisia lajeja) Islannin pohjaiselle rannalle, ja suuren joukon kulkujäätä. Näidenpä kylmien virtojen vuoksi onkin Islannin pohjaisranta kylmä ja Grönlannin itärannalle tuskin päästään.

Muissa *valtamerissä* löytyy myöskin tällaisia virtoja, vaan ne eivät ole niin hyvästi tunnetut kuin Atlantin meren virrat. Tyvenmeressä on virta, joka vastaa Golfivirtaa. Tämä virta, jolle Japanilaiset sen tunnan sinisen värin vuoksi ovat antaneet nimen *Kuro Sivo*, s. o. musta virta, tekee ilman-alan korkeavuorisen Aljaskan niemimaan etelärannalla niin lauhkeaksi, että esim. kolibri siellä voi elää, kun sitä vastoin mursu tavataan pohjaisella rannalla, jota eräs napavirta huuhtelee.

Maa.

Maapallo on luultavasti kuuman hehkuvaa, sulaa ainetta, jonka ympärillä on 40 peninkulman paksuinen kuori, ja *tulivuoria* voidaan pitää aukkoina, joiden kautta sen sisusta on yhteydessä pinnan kanssa. Maapallolla on 326 palavaa tulivuorta, joista useimmat ovat Tyvenmeren ympäristöllä. *Varsinaiset tulivuoret* purkavat laavaa, vesihöyryjä ja ilmalajeja. Ylimalkaa ovat ne enemmän tai vähemmän keilanmuotoisia, ja niiden huipuissa on yksi tai useampi aukko. Toisia tuliperäisiä ilmiöitä ovat *kaasuvuoret*, jotka purkavat ainoastansa kaasua („Koiraluola“ Neapelin luona, „Myrkkylaakso“ Javalla, joista kumpaisestakin nousee hiilihappoa), — *liejuvuoret*, jotka lähettävät sisästensä liejua („Islanti“, „Sicilia“), ja *kuumat lähteet* („Geysir“, „mineralilähteet“).

Seurauksena tuliperäisistä vaikutuksista ovat myöskin *maanjäristykset*, jotka välisti ulottuvat hyvinkin laajalle; maanjäristys vuonna 1755 tuntui $\frac{1}{13}$:lla osalla koko maan pintaa.

Maapaikat ovat eri lailla jaetut maan pinnalla: läntisellä pallonpuoliskolla on paljoa enemmän vettä kuin itäisellä, eteläisellä pallonpuoliskolla enemmän kuin pohjaisella. Useampia *yhtäläisyyksiä* löytyy suurien maanosien jaossa ja muodossa. Amerikan kahdelle osalle löytyvät vastaavat maat Vanhalla mantereella: Europa vastaa Pohjais-Amerikkaa, Afrika Etelä-Amerikkaa ja Pyreneitten niemimaa Keski-Amerikkaa. Sama on laita myös etempänä idässä päin, jossa Aasia vastaa Pohjais-Amerikkaa, Australian mannermaa Etelä-Amerikkaa ja Indian saaristo Keski-Amerikkaa. Toinen yhtäläisyys on näillä suurilla maan-osilla eteläisissä osissansa siinä, että niillä on suuri poukama eteläpuolella (Guinean lahti) ja että ne muodostavat kolmikulmaisen kären

etelään päin (Hyvän toivon niemi, Eteläniemi ja Kap Hoorn). Tämä kärekäs muoto on monella niemekkeellä, joka pistäikse etelään päin, esim. Taka-Indialla, Etu-Indialla, Arabialla, Etelä-Europan niemimailla, sekä Grönlannilla j. n. e.

Maapallon mailla on hyvin erilainen *rannikkomuoto*. Enimmin uurrettu lahdilla on Europa, jossa on ainoastaan niemiä ja saaria, ja sen jälkeen Pohjais-Amerika. Aivan vähän lahdilla uurrettu on sitä vastoin Afrika, Australian mannermaa ja Etelä-Amerika. Luonnollista on, että Europa jo muotonsakin tähden on etevämpi muita maan-osia.

On tapana sanoa: „Afrika on ruumis ilman jäseniä, Aasia jäsenellinen ruumis, ja Europa ruumis, jossa suurimmaksi osaksi on vain jäseniä.“

Yhtäkaltaisuutta löytyy myös näiden jäsenten välillä. Aasian niemimaat etelässä muistuttavat hyvin paljon Etelä-Europan kolmesta niemimaasta. Taka-India ja Turkin-Kreikan niemimaa ovat kumpikin hyvin uurretut ja lahdekaat, ja kummassakin on suuri saaristo, joka yhdistää toisen maan-osan toiseen. — Etu-Indiassa ja Italiassa on vähemmin lahtia ja saaria; kumpaisessakin on varsin hedelmällinen saari (Sicilia ja Ceylon). Mutta kumpainenkin niemimaa on päitse sitä pohjaispuolellansa hedelmällistä alankomaata, ja rikas kaupungeista. Ne ovat luonnollisena keskuksena isolle osalle maata. — Arabia ja Pyreneitten niemimaa ovat melkein lahdettomat sekä saarettomat. Kumpikin on erillensä ja luonnollisen tilansa kautta välkkeenä toiselle maan-osalle, Afrikalle, jonka kanssa ne myöskin ovat olleet valtiollisessa yhteydessä.

Korkeus-suhtia tarkasteleva huomaa Amerikassa etenkin vuoriharjanteita, Afrikassa ylätasankoja. Aasiassa tavataan kumpiakin näitä luonnon muotoja, kuitenkin

enemmin ylänköjä, jotka ulottuvat koko maan-osan läpi Arkipelagista aina Mantshuriaan asti. Vuoriharjanteet täällä eivät ole niin monen kaltaiseksi muodostuneet kuin Euroopassa. Aasiassa samoiten kuin Amerikassakin ovat ylängöt kapeimmat keskellä maan-osaa (Hindukush, Panamantapale). Alanko on ensin mainitussa maan-osassa pohjaispuolella ja viimeainitussa itäpuolella ylänköä.

Ilma

ympäroi kaikkialla maan noin 10 peninkulman korkeudelle.

Ilmastolla ymmäretään niitä muutoksia ilmassa, jotka tuntuvalta tavalla vaikuttavat meidän aistimiimme. Ilmastossa on varsinkin huomattava lämpö, kosteus ja tuulet.

Lämpö vähenee tosin ylimalkaa päiväntasaajasta napoja kohti, mutta moni muukin seikka voipi tässä tehdä muutoksen. *Vuoden lämpöviivat* (isotermit) ovat melkein säännölliset kuumassa vyöhykkeessä; mutta tämän ulkopuolella enentyy säännöttömyys, ja se on suurin 40—50° välillä pohjaista leveyttä. *Vuoden aikoja* on kuumassa vyöhykkeessä kaksi, lauhkeissa vyöhykkeissä neljä, ja kylmissä vyöhykkeissä taaskin kaksi. Tropillisissa maissa vaihtelee keskilämpimyyks + 24 ja 30° C. välillä, Etelä-Euroopassa + 16 ja 20°, Nordkapin luona ja 60° alla eteläistä leveyttä on se 0°. Ilman lämpimyyden tähän asti tunnetut suurimmat astemäärät ovat + 68° C. Saharassa ja — 58° C. Jakutskissa Siperiassa.

Kosteutta on aina ilmassa, vaikka ei se aina ole näkyvänä. Ilmassa olevat vesihöyryt tulevat nimittäin näkyviksi *jäähtyessänsä*, ja ovat silloin joko pilvinä tahi huuruina, välistä vetenä, lumena tahi rakeina, ja välistä kasteena tahi kuurana.

Sateen paljous on suurin kuumassa vyöhykkeessä, vaikka *sadepäivien* luku siellä on vähempi, kuin etempänä päiväntasaajasta. Kuumassa vyöhykkeessä on nimittäin sateen tulo aina sangen runsas, sillä „siellä sataa säteittäin, eikä pisaroittain.“ Etelä-Suomessa (Turussa) on sadepäivien keskiluku vuodessa noin 150, Etelä-Europassa ehkä ei 100:kaan, päiväntasaajan luona 70—80. Tropillisissa maissa on useassa paikassa huomattu, että siellä yhtenä päivänä sataa enemmän, kuin meillä koko vuodessa. Vallan sateettomia ovat Afrikan ja Aasian erämaat; monella seudulla ei ole kastettakaan, esim. Saharassa ja Persian erämaalla. Suurin tähän asti huomattu vuotuinen sademäärä on alisen Bramaputra-alueen: 600 tuumaa (= 16,000 millim.)

Sateen mukaan jaetaan maa *sadetienoihin*:

1. *Kesäsateen tienoon* kuuluu kuuma vyöhyke; sillä on sade-aika ja kuiva aika (päiväntasaajan kohdalla kaksi sade-aikaa). Sade-aika tapahtuu silloin kuin aurinko on korkeimmillansa taivaalla. Afrikassa on pohjassa ja etelässä päin „sateeton tieno“, johon kuuluvat Sahara ja Kalahari.

2. *Talvisateen tienoon* kuuluvat lämpimämmät osat lauhkeasta vyöhykkeestä (Vanhassa mantereessa esim. Välimeren ympärillä olevat maat ja Kapmaa), ja siellä sataa etenkin talvella.

3. *Alituksen sateen tienoon* kuuluvat muut osat lauhkeista vyöhykkeistä.

Lunta ei sada alangoilla kuumassa vyöhykkeessä ja vielä eteläisimmässä Europassakin on lumi tuntamantonta alangoilla. Ei voi sanoa mitään yleistä määräystä *lumirajan* korkeudelle eri seuduilla, ja samalla leveysasteellakin on se eri korkeudella. Karakorumilla nousee sen korkeus 18 tuh. jalkaan (= 5,800 m.), Boliassa korkeammalle kuin 17 tuh. (= 5,500 m.), Hima-

lajalla 15—16 tuh. (= 4,800—5,200 m.), Quitolla 15 tuh. jlk. (= 4,800 m.) j. n. e. Mantereis-ilmaston seuduilla on se korkeammalla, kuin meri-ilmaston seuduilla, myös kuivassa ilmassa korkeammalla kuin kosteassa; jota paitsi voi vielä ympärillä olevan maankin laatu y. m. siihen vaikuttaa.

Tuulet ovat kuumassa vyöhykkeessä hyvin säännölliset. *Atlantin meren* ja *Tyvenmeren* kuumassa vyöhykkeessä puhalttaa alituisesti lauhkea itätuuli, *passadituuli*. Pohjaispuolella päiväntasaajaa on se koillinen, eteläpuolella päiväntasaajaa taas kaakkoinen. Tämä passadituuli lauhduttaa ilman kuuman vyöhykkeen saarilla ja itäisissä rantamaissa. Kaakkoinen passadituuli puhalttaa myöskin Indian meren eteläpuolella, mutta tämän meren pohjaispuolella puhaltavat siihen sijaan *monsunit*. Kesällä puhaltavat nämä lounaasta ja talvella koillisesta. Niillä on erinäinen vaikutus Etu-Indian ilmastoon: samaan aikaan kuin Dekanin länsirannalla on sade-aika, on sen itärannalla kuiva-aika, ja päinvastoin. Indian saarilla puhaltavat vuorotellen koilliset *monsunit* (lokakuusta huhtikuuhun) ja kaakkoiset *monsunit*.

Passadituulet syntyvät ilman eri laadusta kuumissa maissa ja napamaissa. *Monsunit* saavat taas alkunsa maan ja meren eri lämpimyydestä eri vuoden aikoina. — Kummankin passadituulen välillä on *tyyni vyöhyke*, joka on hirmuttava silloin tällöin sattuvien julmien ukkosen-ilmojen tähden.

Kuuman vyöhykkeen *ulkopuolella* ovat tuulet hyvin epävakaiset. Pohjaisessa lauhkeassa vyöhykkeessä (Euroopassa) ovat ne kuitenkin enimmäksensä kaakkoisia, eteläisessä taaskin enimmäksensä koillisia. Omituisia tuulia ovat *hirmumyrskyt* (orkanit), jotka erittäinkin pauhaavat kuumassa vyöhykkeessä, missä ne usein tekevät julmia hävityksiä, ja *erämaan tuulet*.

Ilman paino on suurin meren pinnalla ja vähenee ylöspäin; ilmapuntaria käytetään sentähden korkeuden mittauksiin. *Ilman sähkö*, josta salama ja ukkonen saavat alkunsa, on voimakkain kuumassa vyöhykkeessä; kylmissä vyöhykkeissä iskee salama ja jyrisee ukkonen sangen harvoin.

Kasvikunta.

Tärkein syy kasvien leveämiseen on etsittävä ilmanalassa. Eri *kasvivyöhykkeet* ovatkin sentähden määrättyssä suhteessa ilmavyöhykkeihin. Voi erottaa seuraavat kasvivyöhykkeet:

1. *Tropillinen vyöhyke* ulottuu päiväntasaajasta kääntöpiireihin. Kasvikunta on siellä erittäin rehevä ja monilaatuinen („aarniometsät“) ja viljeltyjäkin kasveja on siellä sangen paljo.

2. *Alatropilliset vyöhykkeet* ulottuvat pohjaisella pallonpuoliskolla aina 34° asti lev. (Pohjais-Afrikaan) ja eteläisellä pallonpuoliskolla 40° asti (Tasmaniaan). Rehevyys ja moninaisuus ei ole läheskään niin suuri kuin tropillisessa vyöhykkeessä; mutta siellä on kuitenkin koko joukko eri lajeja. Monta tropillista kasvia, niinkuin esim. palmuja ja bambuputkia, on tässäkin vyöhykkeessä.

3. *Lauhkeat vyöhykkeet* ulottuvat aina 63° pohjaista ja 56° eteläistä leveyttä (Trondhjemiin ja Kap Hoorniin). Tämän vyöhykkeen lämpimämmässä osassa (Etelä-Europassa) on useita tropillisia kasveja, ja metsissä on alati viheriöitseviä lehtipuita. Kylmemmässä osassa tätä vyöhykettä on metsissä sekä lehtipuita (Keski-Europassa) että havupuita (Suomessa). Erikoista kylmemmille osille ovat ne kauniit nurmet, joita näemme niityillämme ja joita ei ole kuumissa maissa, missä kaikki kasvit ovat korkeita ja reheviä.

4. *Napavyöhykkeet* ulottuvat niin pitkälle napoihin päin, kuin ylimalkaa on kasveja. Tarkasti erotettuina ovat täällä metsäiset ja metsättömät alat.

Sen mukaan kuin lämpö ylhäälle päin vähenee, ovat eri *korkeuspiirit* huomattavat. Niinpä voi kuuman ilman-alan ylängöillä, niinkuin esim. Quitossa, hyvin vähässä ajassa tehdä kasvitutkinnollisia matkustuksia kaikilla kasvivyöhykkeillä, mitkä matkustukset vastaavat kulkua päiväntasaajasta napoihin. Korkealla vuorella on kukin näitä korkeusseutuja noin 2 tuhannen jalan (= 650 m.) korkuinen.*)

Viljelyskasvit ovat hyvin monenlaiset, ja ainoastaan Europan kasvitarhoissa viljellään noin 2,500 eri lajia. Viljelyskasvit jakautuvat 3 lajiin, nimittäin elinkasveihin, vaatteuskasveihin ja ylelliskasveihin.

Elinkasveihin kuuluu enimmäksensä ruohoja ja ainoastaan muutamia puulajeja. Tärkeimmät elinkasvit ovat *viljalajit*, joista ohraa viljellään aina 70° asti (Pohjaisin Norja) ja kauraa melkein yhtä etäälle pohjaan päin, ruista 67° (Suomi) ja vehnää 62° saakka (Etelä-Norja). Varsinkin tropilliset viljalajit ovat maissi ja riisi, joista ensinmainittu hyöstyä Keski-Europassa aina 52° ja viimeainittu 45° luona (Pon tasangolla). Muista elinkasveista mainittakoon *potaatit*, joita pohjaisella pallonpuoliskolla viljellään Grönlannista alkaen aina kuumaan vyöhykkeeseen asti. Potaattien asemesta viljellään kuumassa vyöhykkeessä *jamssia* ja *bataatteja* y. m.

Puista, joista saadaan leiväksi käytettäviä eloaiteita, mainittakoon: *leipäpuu*, Etelämeren saarilla, *taatelipalmu*, Pohjais-Afrikassa, ja *pisanki*, joka paikassa kuumassa vyöhykkeessä. Elinkasveihin saattaa vielä lukea

*) Valtamerissä saattaa, lämpöyden vähenemisen vuoksi syvyyden mukaan, erottaa *syvyyksiä*, joissa on eri kasveja ja eläviä. Kasveja ei kuitenkaan ole tavattu suurimmista syvyyksistä.

sokeriputken, kaikissa tropillisissa maissa, ja valkojuurikkaan, Keski-Europassa.

Vaatteuskasveja ovat esim. puuvillakasvi, jota viljellään monissa tropillisissa maissa ja Etelä-Europasakin, sekä pellavas ja hamppu, joita etenkin saadaan Wenäjältä.

Ylelliskasvit antavat huumettavia juomia, niinkuin viiniköynnös, Keski- ja Etelä-Europassa, tahti ravitsevia juomia, niinkuin kahvipuu, teepensas Kiinassa ja Japanissa, sekä cacao-puu, Amerikassa. Muita ylelliskasveja ovat esim. tupakka, varsinkin Amerikasta, opium (unikukka), itämailla, ja maustimet (ryytikasvut), varsinkin Indian saaristosta.

Ihminen.

Kun niin vähän tunnetaan kansan määrää Kiinassa ja Afrikassa, niin ei saata varmasti sanoa, miten paljon ihmisiä on kaikkiansa maan päällä. Tavallisesti sanotaan maan päällä asuvan kaikkiansa 12 eli 1300 milj. ihmistä, joista Europassa on noin 300, Amerikassa 85 ja Australiassa 4 milj.

Ihmiset jaetaan eri rotuihin ja kansakuntiin.

Indo-Europalaiseen kansakuntaan kuuluvat asukkaat Indiassa, Iranissa ja melkein koko Europassa; Indo-Europalaisia asuu myös suurilla aloilla Amerikassa ja melkein koko Australian mannermaalla.

Semitein kansakunta asuu loun. Aasiassa ja koko Pohjais-Afrikassa (Europassa on Juutalaisia joka paikassa, vaan varsinkin entisissä Puolan maissa).

Turanin eli Mongolin kansakunta asuu pohjaisessa ja itäisessä Aasiassa sekä vähäisessä osassa Europaa.

Neekerit asuvat Keski- ja Etelä-Afrikassa ja Hotentottilaiset eteläisimmässä osissa Afrikaa.

Malaijit asuvat Indian saaristossa, Polynesiassa ja

Uudessa Zeelandissa, *Papuan* kansa Australian mannermaalla ja melkein kaikilla sen likeisillä saarilla.

Eskimoit asuvat pohjaisimmissa osissa Amerikkaa ja *Indianit* muissa osissa tätä maan-osaa.

Sivistysmäärän mukaan jaetaan ihmiset 3 luokkaan. Alhaisimmalla sivistyksen portaalla ovat *metsästäjä-* ja *kalastajakansat*; korkeammalla ovat *paimentolaiset*, jotka ovat oppineet kesyttämään eläimiä, vaan joilla ei ole vakinaisia asuinpaikkoja; korkeimmalla portaalla ovat *muata-viljelevät* kansat, joista toiset ovat sivistyneet, toiset taas puoleksi sivistyneet.

Uskonnon mukaan jaetaan ihmiset *monoteisteihin*, jotka palvelevat yhtä Jumalaa, ja *polyteisteihin*, eli *pakanoihin*, jotka palvelevat monta Jumalaa. Monoteisteja ovat kristityt, mahomettiläiset ja juutalaiset; polyteisteja ovat Braman, Buddhan y. m. palvelijat. $\frac{1}{3}$ ihmisistä on kristittyjä, $\frac{1}{8}$ mahomettiläisiä, $\frac{1}{200}$ juutalaisia ja muut polyteistejä.

Löydöt.

Vanhana aikana hankkivat varsinkin *Fenicialaiset* tietoja suurimmasta osasta Vanhaa maailmaa, ja sittemmin *Kreikkalaiset* („Aleksander suuri“, „Maantieteentutkija Ptolemeus Niilin lähteistä“). Amerikasta ei ollut vanhan ajan kansoilla mitään tietoa.

Ensin löysivät Amerikan *pohjan kansat*. Vuonna 983 tuli Erik Röde Gönlandiin, ja vuonna 1000 tuli hänen poikansa Leif Onnellinen „Hyvään Viinimaahan“ eli Bostonin ja New-Yorkin seuduille.

15:n vuosisadan lopulla alkoi „*löytöjen aikakausi*.“ Bartholomæus Diaz purjehti v. 1487 Hyväntoivon niemmen ympäri, ja Columbus löysi Amerikan 12 p. loka-kuuta v. 1492. Vasco da Gama löysi meritien Indiaan, Cabral tuli Brasiliaan, Cortez Meksikoon ja Pizarro

Peruhun. Vuosien 1519—1522 välillä teki Magalhaens [galjangs] ensimmäisen matkan maan ympäri.

16:ssä ja 17:ssä vuosisadassa purjehtivat Englantilaiset Davis, Hudson ja Baffin Pohjais-Amerikan napaseutuihin etsimään *Luoteista kulkuväylää*. Meidän vuosisadallamme pyrkivät Parry [perri] ja John Ross samaan suuntaan; Franklinin [frenk] kadottua onnistui v. 1850 Mac Cluren [mekkluur] päästä pohjaispuolelta ympäri Amerikan. Uudempana aikana on, vaikka turhaan, koeteltu päästä pohjaisnavan luo.

Viimeisellä vuosisadalla teki Englantilainen James Cook kolme suurta matkaa *Tyvenmerellä*. Hän löysi muun muassa Uuden Etelä-Walesin ja tuli Tanskalaisen Beringin (1741) löytämälle salmelle. Myöskin *Etelä-Jäämerta* tutkisteli Cook, ja näitä tutkistelemuksia on meidän vuosisadallamme paljon laajentanut James [dshems] Ross. Cook murhattiin v. 1779 Sandwichin saarilla.

Meidän vuosisadallamme on tehty monta matkustusta *Sisä-Afrikassa*. Skotlantilainen Mungo Park [möngo paark] on tutkinut Nigerin juoksua, Saksalainen Barth Saharaa ja Sudania, Skotlantilainen Livingstone [ston] Zambezea ja Etelä-Afrikaa ja Englantilainen Speke [spik] toista suurta Niilijärveä.

Vuosina 1861—62 ovat *Australian mannermaan* läpi kulkeneet Stuart [stjuört] ja Burke [börk].

